

Gamle Modum

ÅRSSKRIFT FOR MODUM HISTORIELAG 2000
15. ÅRGANG

Gamle Modum

ÅRSSKRIFT FOR MODUM HISTORIELAG 2000

15. ÅRGANG

I redaksjonen:

Thure Lund

Jon Mamen

Kai Hunstadbråten

Kristian Linnerud

Forsiden er fra Bråtavollen. Bildet er utlånt fra Hjermundrud.

Historielagets styre:

Wermund Skyllingstad, leder

Kai Hunstadbråten, nestleder

Aase Hanna Fure, kasserer

Liv Enger

Sigmund Heier

Per A. Knudsen

Odd Myrvold

Aud Rosenlund

John Arne Wendelborg

Historielagets adresse: postboks 236, 3371 Vikersund

Caspersens Trykkeri AS, Vikersund

Innholdsfortegnelse:

JON MAMEN: Modum i sagalitteraturen	3	UNNI VENKE HOLM: Geita på Geithus	32
THURE LUND: Den gamle jordmora	6	OLAV SØRENSEN: Vikersund skolekrets	35
ODD FRØYD: Mer om Katfoss i gamle dager.....	7	THURE LUND: Klær fra gamle dager fram i lyset	37
HARRY SKJELBRED: Glomsrudkollen Zinkgruber	11	Modum Ullvarefabrikk i 1907 (foto)	39
KAI HUNSTADBRÅTEN: Fra «Krøniken om Fossum»	13	KNUT VIK: Intervju med Olaf Halvorsen	40
JON MAMEN: Da Modum ble kristnet	17	KAI HUNSTADBRÅTEN: Gruveulykken på Modum i 1854 – fra rettssaken mot bergmester Peter Wilson	41
KAI HUNSTADBRÅTEN: Ny-Fossum	19	KRISTIAN LINNERUD: Gjethus totalafholdsforening	43
THURE LUND: Kirkebø, Modums minste hotell	21	SOLVEIG SKALSTAD: Husmorlagene i Modum	44
KAI HUNSTADBRÅTEN: Da 'n Theodor Tangerud hørte noe rart på Bærsvollen	23	OLAV SØRENSEN/ ARNT BERGET: Bråtavollen i Holleia	45
THURE LUND: Kongen av Holleia	24	HAAKON NATVIG: Blåfargeverket på Modum	49
THURE LUND: Stor virksomhet ved Kongsfoss i 1880-åra	25	THURE LUND: Modum åtte fjerdinge – fra Tverrdalene til Kultur dalen	54
ØYVIND HAUGEN: Drammenselvans Papirfabrikker	26	GEIR OTTESEN: Andreas Christiansen	55
Bilde av ansatte i 1891	30	THURE LUND ETTER HELGA DOKKEN: Minder fra barndommens dager	58

Jon Mamen:

Modum i sagalitteraturen

Kåseri ved kirkekafe på Heggen prestegård 2. juli 2000

Olav Haraldssons dåp, tegnet av Erik Werenskiold til Snorres Kongesagaer.

Vi kommer rett fra kirken. Der har vi hørt fortellingen om Sakkeus. Sakkeus bodde i Jeriko¹. Jeriko er en oase i det landet vi kaller Jødeland, eller Palestina. Jeriko ligger i skjæringspunktet mellom to viktige veier, en som går øst-vest og en som går nord-sør. Denne beliggenheten har gjort Jeriko til kanskje verdens eldste bysamfunn, med en historie på 8000 år.

Det er langt fra Jeriko til Modum. Men Modum har også en beliggenhet langs en eldgammel ferdselsvei. Veien som forbinder Ringerike, Hadeland og bygdene lengre inne i landet med Vestfold, kysten og havet, gikk gjennom Modum. Veiene fra dalene i vest kommer ned her. For 6500 år siden gikk sjøen opp til Tyrifjorden. Men landet steg, og havet trakk seg bakover. Det oppsto en strekning med et elveløp og fossefall mellom Tyrifjorden og det stadig tilbaketrekkende havet. For 3000 år siden gikk havet inn til Åmot. Folk som fulgte fjorden innover, ble møtt av den brølende Embretsfossen. Videre oppover lå Gravfossen og Geithusfossen og endelig Vikerfossen før Tyrifjorden. Jeg tror at det er denne strekningen

med fosser som har gitt Modum navn. 'Mod' kan bety den rasende, den farlige, den dristige, den modige. Modum er bygda med dette ville elveløpet midt i.²

Landet fortsatte å stige. Veien ut til Vestfold ble vanskeligere å ferdes langs, men den har alltid vært brukt, jfr dagens riksvei 35. Sagaene nevner ikke Modum direkte, unntatt ett sted. Men flere ganger leser vi om konger på reise eller hærferder som går mellom Ringerike og Vestfold. Disse har da fart gjennom Modum.

Da Halvdan Svarte var død - han druknet i Randsfjorden - ble liket ført til Ringerike for å legges i haug. Da kom det stormenn fra Romerike, Hedmark og Vestfold og gjorde krav på liket. De trodde det ville gi lykke å ha kongen gravlagt hos seg. De ble forlikte om å dele liket i fire deler. Den delen som ble ført fra Ringerike til Vestfold, ble ført over Modum.

Olav Trygvasons saga forteller at kongen kom til Viken først på vinteren, antakelig 997-998. Utpå vinteren dro han opp på Ringerike og kristnet der. Han besøkte sine slektninger, Sigurd Syr og hans kone

Åsta. Hun hadde en sønn på tre år fra ekteskapet med Harald Grenske, Olav Haraldsson. De lot seg døpe, og kong Olav sto fadder til lille Olav. Så dro kongen ut til Viken igjen. Kristningen av Ringerike og Modum ble påbegynt, men neppe gjennomført med full kraft på det tidspunktet.

Olav Haraldsson vokste opp på Ringerike, antakelig utpå Bønsnes. Derfra så han rett over fjorden til Modum. Veien gikk over sjøen, og Olav har sikkert vært kjent i området. Tolv år gammel ble han sendt i viking. Etter mange år ute, kom han til Norge. Han reiste langs kysten inn til Viken og Vestfold. Snorre skildrer hans første tur hjem til Ringerike, og veien gikk da over Modum.

«Om høsten dro han opp i landet til mågen sin, kong Sigurd, han kom der en dag tidlig på dagen. Da kong Olav kom nær gården, løp tjenesteguttene opp til gården og inn i stua. Åsta, mor til kong Olav, satt der inne sammen med noen andre kvinner. Guttene fortalte henne at kong Olav kom, og at nå kunne de snart vente ham der. Åsta sto opp straks, hun ropte på både karer og kvinnfolk, og sa at de skulle stille i stand alt på best mulige måte. Hun lot fire kvinner ta fram stuebunaden og skynde seg og kle med tepper og legge åklær på benkene; to karer bar halm på gulvet, to satte fram skjenkebordet og den store øbollen, to tok fram bordet, to tok fram maten, to satte inn maten, to sendte hun ut av gården, to bar inn ølet, og alle de andre, kvinner som karer, gikk ut på tunet.

De to hun sendte ut, gikk til kong Sigurd der han var, og hadde med til ham kongeklærne hans og hesten med forgylt sal og bissel som var innlagt med emalje og helt forgylt. Fire mann sendte hun til fire kanter av bygda og ba til seg alle stormenn, de skulle komme til henne for hun holdt velkomstøl for sønnen sin. Alle som var til stede, lot hun kle seg i de beste klærne sine, og hun lånte klær til dem som ikke hadde selv.»³

Der fikk Olav støtte av kong Sigurd og stormennene på at han burde ta opp kampen for å vinne sin oldefar Harald Hårfagres rike.

Sagaen forteller om mange kamper. Da Olav hadde vunnet over gudbrandsdølene ved Hundorp, dro han videre ut til Hedmark og kristnet der. Så dro han på Toten og Hadeland og gav folk den rette tro, og ga seg ikke før det var helt kristnet der. Derfra dro han til Ringerike, og der gikk alle med på kristendommen. Det må da også gjelde Modum og dalene omkring. Tydeligvis var det ingen kamp om troen i disse områdene, som det var lengre inne i landet. Grunnen var alt forberedt, av Olav Trygvason og gjennom nær kontakt til Vestfold og Viken. Da er vi vel inne på 1020-tallet.

Snorre slutter sine kongesagaer med fortellingen om slaget på Re. Der møter vi birkebeinerne under kong Øystein Møyla, som fór fra Trøndelag til Opplandene og derfra ut gjennom Toten og

Hadeland, og så til Ringerike. Kong Magnus reiste øst til Viken og slo seg ned i Tønsberg. Kongen ga gjestebud i julen. Da fikk han vite at birkebeinerne sto ved Re. De hadde altså gått gjennom Modum, Eiker og Hof til Re i Ramnes. Der sto slaget. Birkebeinerne tapte og Øystein falt.

Kong Sverres saga forteller om et slag mellom birkebeinerne og baglerne ved Hørte bro i Sylling. De to flokkene møttes, og etter et uavgjort slag dro flokkene hver sin vei. Den ene flokken kan godt ha dratt om Modum.

Håkon Håkonssons saga er den eneste sagaen som uttrykkelig nevner Modum. Her er det igjen kamp, mellom kong Håkon og hans birkebeinere og en opprørsflokk kalt ribbungene. Disse videreførte det gamle baglerpartiets linje.

I året 1225 var flokkene på jakt etter hverandre. Flokkene for rundt på Østlandet. Jeg går inn i fortellingen der det står at birkebeinerne og kong Håkon kom opp gjennom Hakadalen til Hadeland. Da kom speidere og fortalte at ribbungene hadde fart fra Vestfold opp på Ringerike. De hadde tatt beineste veien, står det, altså veien gjennom Modum. Nå gjaldt det å speide best og vite hvor den andre flokken var. Kong Håkon fikk overtaket oppe på Hadeland. Ribbungene flyktet. Sagaen forteller:

«Birkebeinane hadde god von om at dei skulle finne ribbungane; for dei visste grant kvar dei hadde vore om natta, og fór i veg med ofse. Ribbungene hadde stått opp om natta og snudd ned til Tyrivatnet, og dei var borte då kongen kom dit der dei hadde vore. Birkebeinane fór da etter faret deira og la hardt i veg. Og da dei kom til vatnet, fór ribbungane av isen og stemnde vestetter til dalane. Kongen reid da etter dei så hardt han kunne, for det var da ikkje langt mellom dei. Det var mykje snø, og vegene var så smal at det kunne ikkje ri meir enn to mann jamsides.

Dei ribbungane som var seinast, hadde kasta både klede og våpen. Dei var kjende oppi dalane og stemnde først til dei stadene det var mest uført, og vegane var trongaste. Og da dei kom opp på ei høg brekke, så dei kunne sjå birkebeinane på isen, da rådda dei om anten dei skulle fara opp i Telemark eller opp i Hallingdal og derifrå til Valdres. Dei tok sistnemnde vegene, for dei tykte at da kunne dei anten fare nord i Sogn eller aust til Østerdalen. Dei fór da så fort som dei kunne.

Kong Håkon stogga heren sin da han kom til vassbotnen. Da vart folket mønstra, og det var ikkje meir enn to hundra omframt sveinane. Kongen tala da med mennene sine, og dei fleste talde ifrå å fare lenger, med di hestane deira var mykje utmødde. Kongen stemnde da ut framom Modheim beinast til Tunsberg.»⁴

‘Oppi dalane’, hvor en kunne komme til Telemark eller Hallingdal, må være Sigdal og Krødsherad. I dette tilfellet valgte de veien langs Krøderen mot Hallingdal og Valdres. Utover i middelalderen gikk

disse dalene under navnet Tverrdalene; de går på tvers av hoveddalføret.

'Den høge brekka' kan ha vært Vikerkleiva. Kan hende tok ribbungene av fra isen og tok opp ved Østre Viker og gjømte seg på Kleiva. Der oppe sto de og så på mens birkebeinerne fortsatte langs vinterveien nede på Bergsjøen til Vassbunn. Der stansa de, fordi de skjønnte at ribbungene hadde kommet seg unna.⁵

Så kunne flyktningene komme seg opp i dalene.

Modum er altså til stede i sagatidens bilde av Norge. Men med unntak av det ene stedet i Håkon Håkonssons saga, er Modum ikke direkte nevnt. Vi kan se for oss veifarende folk og flokker, i fredelig eller krigersk ærend, som har fart gjennom Modum

på vei mellom Vestfold og Ringerike.

Var denne veien også en pilegrimsvei? Det er vel ikke sagt med reine ord. Men pilegrimene dro der folk alltid hadde dratt. Noen av dem har sikkert gått sørfra over Modum og blitt frakta med båt over til Bønsnes eller til Storøya på Ringerike for så å fare videre til Nidaros.

1 Luk 19,1-10

2 Mamen, J. Om betydningen av navnet 'Modum' - Gml. Modum 1999.

3 Sturlason, Norges Kongesagaer, Olav den Helliges saga.

4 Soga om Håkon Håkonsson, oversatt av Kr. Andne, Oslo 1963, s. 123.

5 Kai Hundstadbråten drøfter også dette avsnittet i artikkelen 'Bentsborg' - Gml. Modum 1997, s. 50 flg.

*Ribbungene har sluppet unna forfølgerne.
De står oppe på 'den høge brekka' og ser birkebeinerhæren på isen på vei mot Vassbunn.*

Tegnet av Birger Hammerstad.

Den gamle jordmora

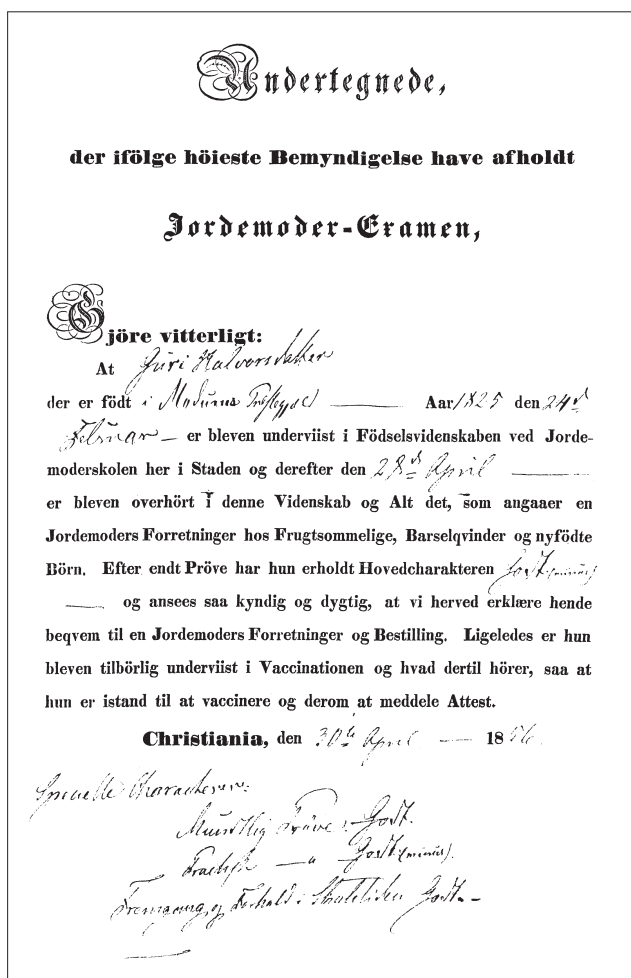
Antakelig en gang i 1855 reiste den 30 år gamle snarumkvinnen Guri Halvorsdatter den lange veien til Christiania. Ikke for å finne tjeneste hos byens noblesse, nei, hun ville utdanne seg til et yrke. At en bondejente søkte utdanning, var jo nesten sensasjonelt på den tida, men også det hun ville utdanne seg til, var også oppsiktsvekkende for ei bondekvinne – hun ville nemlig bli jordmor. Vi vet ikke hvor lang tid utdannelsen tok, men en må anta at det ikke bare var et kurs. Den 28. april 1856 har Guri Halvorsdatter i hvert fall tatt eksamen og bestått. Og den 30. april fikk hun eksamensvitnesbyrd for *der i følge høieste Bemyndigelse have avholdt Jordmoderexamen, og gjøre vitterlig at Guri Halvorsdatter f. i Modum år 1825, er bleven undervist i Fødselsvidenskab her i Staden og derefter den 28 april er bleven overhørt i denne Videnskab, og Alt det som angaaer en jordmoders Forretninger hos*

Fruktommelige, Barselkvinder og nyfødte Børn. Efter endt examen har hun erholdt Hovedcharacteren Godt (minus) og ansees saa kyndig og dygtig, at vi herved erklære hende beqvem til en Jordmoders Forretning og Bestilling. Ligeledes er hun bleven tilbørlig underviist i Vaccinationen og hva dertil hører, saa at hun er i stand til at vaccinere og derom at meddele Attest.

Christiania den 30de april 1856

Spesielle characterer:
Muntlig Prøve: Godt
Practisk Prøve: Godt (minus)
Fremgang og Forhold i Skoletiden: Godt.

Etter at Guri hadde avlagt sin jordmoreksamen, ble hun gift med Andreas O. Prestegaarden på Snarum. Hun virket som jordmor på Snarum helt fram til århundreskiftet da hun var 75 år gammel. Selv fikk hun fire døtre, og hun tok imot hele 11 barn fra en slektning på nabogården.

Eksamensvitnesbyrdet fra 1858.

Guri Prestegaarden.

Mer om Katfoss i gamle dager

Odd Frøyd skrev en artikkel om «Katfoss i gamle dager» i Gamle Modum for 1999. Her følger flere minner. Bildene er utlånt av Gerd Bækkerud og Thorleif Solheim.

Katfossfabrikken hadde behov for intern transport av mange slag. Det meste forgikk med hest fra Skredsvika. Her sto mange hester på stallen. Den sterkeste het «Storegutt». Han dro snøplogen aleine. «Salomona» var og en trofast sliter. Fra Skredsvika kom også ekvipasjen som sørget for transporten av kong Haakon fra Katfoss til Gustadbakken i 1915. Den gang var det Magnus Kleven som holdt tommene. På tredvetallet var det brødrene Bækkerud som var kjørekarer. Persontransport var det nå slutt med. Bilen hadde overtatt den slags. Men på fabrikkene var det nok å gjøre for hest og kar. Selv om hesten bare representerte 1 HK av naturlige grunner, var den fremdeles til stor nytte på 30- og 40-tallet.

Om våren var det alle potetåkrerne som skulle pløyes opp. Langs sporet på Rampen var det store åkrer. I tillegg hadde alle fabrikkboligene i Dyrgrav egne åkerlapper av mindre format. Etter pløying og harving ble det kjørt opp renner slik at alt var klart for setting. Men først kom det et lass gjødsel fra Skredsvika til hver åkerlapp. Kunstgjødsel hadde så vidt kommet i bruk. Folk var ikke helt sikre på effekten av dette. Det var tryggest med naturgjødsel som tillegg. På de store åkrerne var det tomtefolka som sørget for setting om våren og opptak om høsten. Det var manuelt arbeid alt sammen. Gamle Bøhn fortalte om den første potetsettinga i Katfoss: «Denna karen brukte spett tel å laga høl som han slapp pottita ned i og tråkka tell, men han så ældri mer te dom kan du skjønne!»

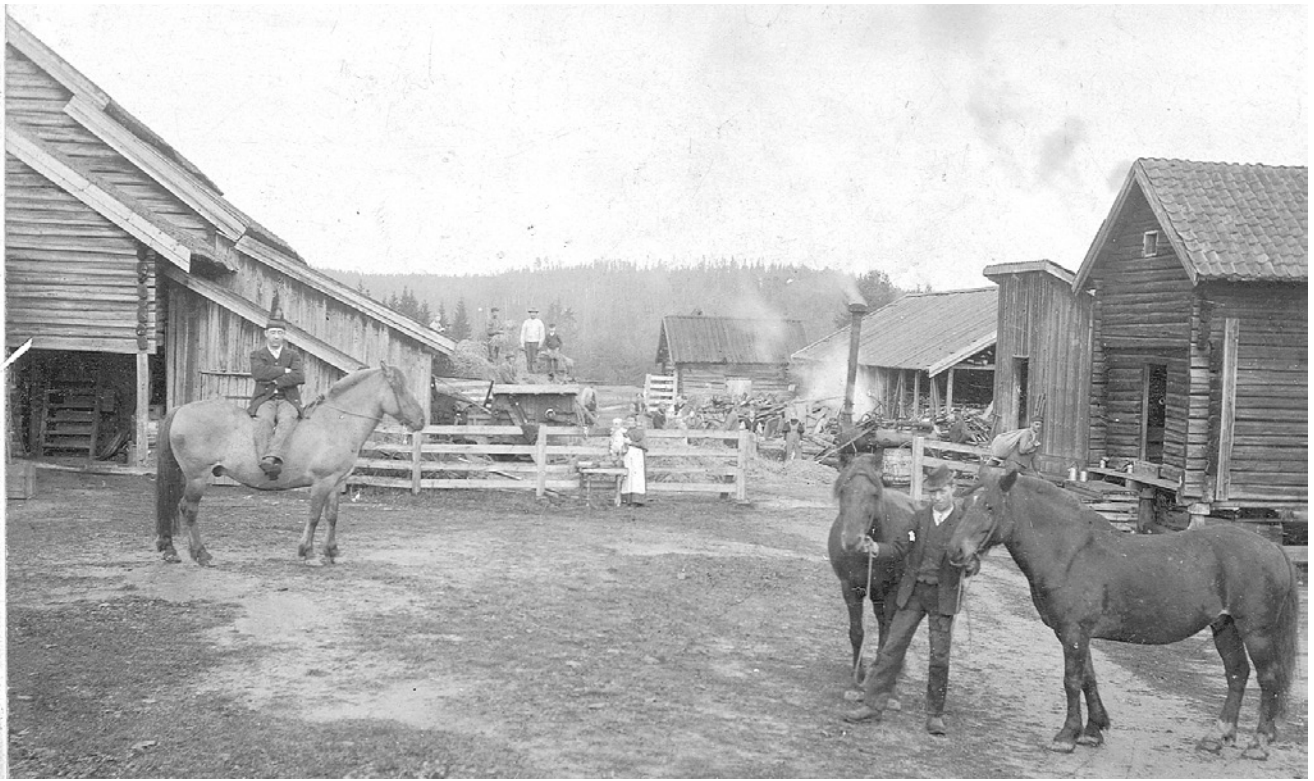
Utover sommeren måtte alle veiene rustes opp etter at vårløysinga hadde satt grove spor. Det blei brukt hest og møkkakjerre med trehjul og ikke minst muskelkraft til det arbeidet. Fabrikken hadde et stort vedskjul hvor det var virksomhet hele sommeren og høsten utover. I tillegg til skogsved ble det brukt mye kubb som var vraket i produksjonen. Alt ble kappet på sirkelsaga. Det var stort sett vedfyring i alle boligene, men også koks ble brukt til rundfyring på det kaldeste om vinteren. Mange hadde arbeidsavtale om fritt hus, lys og ved i tillegg til lønna. Fra fabrikkskjulet ble det kjørt mange lass før alle vedskjulene ved boligene var fylt. Vedkjøringa foregikk med høyvogn, og på returen fikk ungane sitte på. Det var også kjøring som ungane ikke var med på. Vår og

høst ble dodunkene tømte. Da holdt vi oss på avstand. Det var verre enn syrelukta.

Barndommens vintrer huskes som normale, med snø og is og kuldegrader. Brøytepløger med to hester foran holdt veiene åpne. Også på jernbanespora på fabrikken ble det brukt hest og plog når det var kommet mye snø. Men med slik brøyting på skinnegangen fikk en ikke snøen langt nok vekk. Derfor ble det meste måka for hand og kjørt bort med hest. Snøskuffene hadde blad av jern og var veldig tunge. Det var en slitsom og kald jobb for tomtefolka, men de var godt kledd i vømmøl, metervis med puttis rundt leggene, ullvotter på hendene, sixpencen godt nedover øra og snusesken på baklomma. Når fabrikkfløyta varsla matpause, var det godt å komme inn på spisesalen i 2. etg. over papirmaskinen. Her var det varmt, langbord med benker og køyesenger langs veggen. Nå blei kaffeflaskene henta fram. De sto på rekke og rad i en kum med varmt vann. Brødblingsene var pakka inn i «Katfosspapir» eller «Greasproof» som det sto på produktene da de ble lastet opp på jernbanevognene. Etter maten ble det litt tid til en strekk på køya. Ytterjakka ble rullet sammen og lagt under huet. Krokpipa ble fyrt opp. Mange av gamlekara brukte karva bladtobakk. Sterke saker! Mens de yngre gutta røkte «Golden West» eller «Teddy». «Medina» var et merke for de som drømte seg bort fra hverdagen til et haremsliv i Østens hengende hager. Slik gutta som dro til sjøs, la ut om da de hadde mønstret av. Nei, fabrikkarbeidet kunne ikke måle seg med sjømannens eventyrverden!

De som arbeidet ved maskinene kunne ikke forlate sin post i matpausa. Fra en taburett med god oversikt vaktet de maskinene mens nista ble spist. Maskinene tok ikke pause. De gikk dag og natt og ble bare stanset i helgene. Folka ved maskinene var årvåkne karer som nøye fulgte papirbanen hele veien, fra sørpa kom inn i innløpskassa, over virepartiet hvor vannet ble silt bort, gjennom tørkeprosessen i alle valseparene, til den ble rullet opp ved enden. Maskinstans betydde produksjonstap. Vanskene forplantet seg da bakover i alle ledd. Derfor var det om å gjøre at maskinen gikk uavbrutt. Selv når papirullen hadde nådd ferdig størrelse, ble papirbanen huket inn på ny spindel i full fart og den ferdige løftet ut av maskinen

Utpå seinvinteren var det tid for å fylle opp ishuset som lå ved Fabrikkveien. Det var halvt nedgravet i terrenget. Isen ble skåret på Bergsjø i blokker og

Dette bildet er antakelig fra 1896 Den vesle jenta midt på bildet er Guðrun Marie Kleven, som er født i 1895. Her sammen med sin mor, Karen Johanne Kleven. Det foregår tresking ved låvebrua. En gutt står med kønnband som han skal legge i treskeverket. En mann bærer en kønnsekk inn på stabburet. Lokomotiven står med full fres ved vedskjulet.

målte 50–60 cm på hver kant. Transporten foregikk med hest og slede med lave karmar. Sleden var litt traufomet på langs slik at blokkene lå støtt, uten snøring. Lossingen foregikk bak ishuset. Med ei issaks ble blokkene lempet over på ei renne hvor de gled lett inn i huset. Her ble de omhyggelig pakket ned i sagflis, og herfra ble de hentet en etter en utover sommeren og plassert i husholdningenes iskasser.

De fleste ungene hadde ski, og dom blei brukt flittig. Hoppski var gjevst blant guttane. I Brattbakk i Djupdal ble det hoppa så lenge det var lyst. Her var det stor og liten bakke med felles slette. Den dagen du mestret veslebakken og kunne ta fart i storbakken, var en merkedag. Bakken var bratt, og «sveva» ble luftige. Alexander Kristiansen, populært kalt Hæbbet, sa det så treffende om bratte bakker, da han hoppa Vikkollen: «Jeg så Mjøndalen under meg som et skjærereir.»

Vi varierte med utstyret. I mindre bakker brukte vi av og til tønnevær istedenfor ski. Vi monterte balata reim over støveltuppen og sjøllaga strammeapparat av Kandahar-typen. Med parafinvoks under blei det god fart på det utstyret, og så kunne du trekke opp i svevet og vinne metere på det. Oppfinnsomheten hadde ingen grenser når det gjaldt lek. Det var aktiviteter utendørs hele vinteren. Veien ble mye brukt som leikeplass. Der kunne vi bruke spark og krøllskøyter. Ja, vi bygde også en skøytebil av kasse-

bord, innelukket sedan, to seter med avfjoring på baksjøytene. Selvfølgelig fullt manøvrerbar med ratt og handbrems. Under optimale gliforhold gikk den ned bakken i Dyrgrav og videre til Gravfoss, helt til kraftstasjonen, uten dytting.

Om sommeren hadde vi et fint leikeområde nederst i Djupdal mellom jernbanen og elva. Vi hadde laga oss små lastebiler av kassebord med hjul som var skjært av runde stokker. Med disse bilene bygget vi et nettverk av fine veier som vi formet i sandgrunnen. Her var det et anleggsområde i miniatyr. På samme tida foregikk det utbygging av Gravfoss med nytt damanlegg og ny kraftstasjon. Vi var vitne til anleggstrafikken hver dag. Grusbilene kom fra Overngrustaket og kjørte om Åmot opp til Gravfoss. I siste bratta ned til fossen ble det ofte en stor påkjening for bremsene. I blant var det nødvendig å koble til en ekstra bil for å bremse ned i denne bakken. Mye materiell kom med jernbanen til Rampen, hvor Solheimkara kjørte det vidare ned til Gravfoss. Sementen kom i sekker, 50 kg i hver. Med manuell på- og avlesing ble det muskler av det, innen betongdammen i Gravfoss var støpt ferdig. Lastebilene var mindre den gangen. De lastet 1,5 tonn på papiret, men i praksis mer.

Det ene løpet i Gravfossdammen er sektorløpet. Trommelen som stenger det andre løpet, kom i flere deler til Rampen. Delene var så store at de ble fraktet

Opplysninger gitt av Hans Bakke, Tomta, Geithus f. 1900 til David Løver i 1985. Dette bildet må være tatt i 1901 da jentungen som står på trammen i gamlestua, er Gudrun, f. 1895, datter til Karen og Magnus Kleven. Etter at Magnus Kleven døde i 1940, ble gården overtatt av datteren, Gudrun Marie, gift med grosserer Sverre Knudsen. I 1965 ble gården solgt av arvingene til A/S Union for kr. 750.000,-. Fra høyre står som nr. 2 Magnus Kleven, og som nr. 4 står Gottfred Jahr, med stråhatt.

Skredsvig gård står omskrevet i Modums Historie bind nr. 4, side 275, 276, 277 og 278. Videre står Skredsvig gård g.nr. 43, bruksnr. 1, omskrevet i Norske Gårdsbruk, Buskerud fylke, bind nr. 1, side 1011.

Gamlestua på bildet er «demontert» i 1948/85. Hovedbygningen ble revet i 1985. Fjøs og stallene ble brent høsten 1984 av Modum brannvesen – som øvelse sammen med Siviltforsvaret.

på to spesialbiler, hvorav den bakere rygget hele veien. Det var topp underholdning for oss guttane.

Under anlegget skjedde det dessverre en ulykke som krevde menneskeliv. En provisorisk fangdam ga etter for vanntrykket. Det skjedde så brått at to mann ikke kom i sikkerhet og druknet. Det ble fortalt at en vaktmann hele tiden hadde som oppgave å overvåke demningene og varsle straks noe begynte å svikte. Han hadde trompet med seg som han skulle blåse i. Det var ingen dum foranstaltning når en tenker på at varsel kunne gis umiddelbart etter at fare ble oppdaget.

Fredag var lønningsdag på fabrikken. Lønningsposen ble levert gjennom ei luke fra verksmesterens kontor i 2. etg. på fabrikken. Alle arbeiderne hadde sitt eget nummer som var preget på et lite messing-skilt. Mot levering av dette skiltet ble lønningsposen utlevert. I denne lå kontantene sammen med skiltet som skulle leveres neste lønningsdag. Fredag var dagen da mange drømmer kunne gå i oppfyllelse, men også dagen da butikkgjelda kunne ryddes av veien. Selgere av ukeblad dukket opp ved fabrikken. De bød på Bustenskiold for de voksne og Nils og Blåmann for ungene. Til boligene kom kremmere med sine kofferter. På kjøkkengølvvet ble vareutvalget lagt utover. Det var alle slags småsaker til husbruk og

personlig behov: Bendler og band og luktanes vann!

Det var livlig omførsel av varer på Geithus. Vidar fra kooperativen kjørte bakervarer med hest og vogn to ganger i uka. Der var det 2-øres kaker å få. Grønvold solgte kjøtt fra bil. Bromark solgte fisk. Han hadde sykkel med fiskekasser foran og bak. Hver morgen kom melkemannen med vogna si og fylte spannet som var satt ut på trappa. Om eftan kom Johan med avisa. Han hadde 98 kubikk DKW, populært kalt «Sommernattens melodi». Kværk'n kom om høsten helt fra Eiker, med frukt og grønnsaker.

Det var også mange butikker på Geithus. Folk i Katfoss og Majorud handlet hos Bye & Moen som lå nærmest. Trina var kunde her. Hun var ikke fornøyd med prisen en gang hun handlet gaudaost: «40 øre for denna ostebetan da August? Det er jo bare høla!» Mange var også svorne kooperatører og gikk til Geithus hvor kooperativen hadde butikker for bakervarer, kjøttvarer, manufaktur og kolonial. Her var det også bakeri og slakteri. Felles for alle butikkene var et godt vareutvalg. Varene kom for det meste med jernbanen. Det gikk mange tog daglig i hver retning på tredvetallet. Jernbanen hadde spesialvogner som ble avkjølet med isblokker, for frakt av fiskekasser. Kassene var flate, og fisken var også pakket i is. På

Dette bildet er tatt midt på tredvetallet. Fra v. Magnus Kleven, Hans Bækkerud, Karin Knutsen, f. 1926, Andreas Bækkerud, Wilhelm Thorvaldsen, Bjørg Knutsen, Reidar Skretteberg og Kåre Bækkerud. Hestene hette Storegutt (konfiskert av tyskerne), Kyrre, Ferden, Balder og Salomona.

vognene sto det med store bokstaver «Frische Fische aus Norwegen». De var nok beregnet på lengre transport enn en tur på Randsfjordbanen. Smeltevann rant av disse vognene når toget stoppet på stasjonen.

Det var god tilgang på saltvannsfisk på Geithus, både i butikkene og i omførselshandel. Da garnsilda kom i februar, var den en kjærkommen avveksling i kosten. Tilberedt i steikepanna for åpne vinduer varslet den middag på langt hold. Like populær var makrellen som kom utpå vårparten. Da var grasløken allerede i god vekst i hagan. Den krydret godt i smeltet margarin over fisken.

Modum og Eikerbygdene var på denne tida kjent som strumadistrikter, som skyldes mangel på jod hos befolkningen. Dette var underlig for fisk fra saltvann inneholder mye jod. Andre steder i landet, mye lengre fra kysten enn Modum, var struma ingen plage. Det ble satt i gang tiltak på Geithus for å avhjelpe jodmangelen. Dr. Batt samarbeidet med bakermester Olsen i kooperativen om tilsetning av jod i brødet. Dette brødet ble kalt Battbrød og var

ikke ulikt dagens kneip. Dermed var forløperen til nåtidens helsekostforretninger etablert på Geithus allerede tidlig på tredvetallet!

I overgangen fra tju- til tredvetallet fikk radioen sitt gjennombrudd. NRK begynte regulære sendinger i 1925. Mine foreldre hadde krystallapparat over senga med to høretelefoner. Krystallapparatet hadde ingen tilknytning verken til nett eller batterier. Det var en spole av kobbertråd som var tilkoblet en liten glassylinder med en krystallstein i den ene enden og en manøvrerbar, tynn metalltråd i den andre enden. Radiosignalene ble innfanget ved å pirke med tråden i krystallsteinen. En god strekkantenne og jordledning var nødvendig. Mange laget sitt eget krystallapparat etter tegninger som de fant i ukebladene. Det blei en liten konkurranse naboene i mellom om de beste mottakerforhold. Han «Goggen» fikk det ikke til å fungere. «Du må ha skikkelig antenne og jordledning,» fikk han høre. «Jeg har lang antenne, og jordledningen satte jeg godt ned i blomsterpotta,» forklarte «Goggen», «men jeg får det itte tell!»

De ordentlige radioene kom for fullt først på tredvetallet. Vi kjøpte en fem lampers «Skaugum» med separat høyttaler, som var et møbel for seg. Med den kunne vi «i det fjerne» også få inn Motala og Kalundborg og høre svensk og dansk tungemål. Bare det var en begivenhet i seg sjøl. Dette var et tiår før danskebåten kom på vannet, og i Årjäng og Strömstad var det venstrekjøring og ingen norske busser å se.

Den gang var vi radiolyttere. «Skaugumen» gikk helt til 1939. Da ble den erstattet med en Tandbergs Sølvsuper med fire bølgebånd og trolløye. Nå kunne vi ta inn sendinger fra mange land i Europa. Bortsett fra Chaplinfilmene på Folkvang hadde vi aldri hørt noen snakke fremmede språk før denne radioen kom i huset. Barnetimen fra Oslo med «onkel» Einar og hans smårampete nevø Truls var et populært program for ungane. Da kjente vi oss igjen, var inne i god tid og satt klar da de begynte. Men så kom krigen! Det er en annen historie.

Bildet ovenfor viser sjølve storbilen på den tida, en Reo 1934 modell som lastet 4 tonn.

Bildet viser Arnt Solheim trille sementsekker fra bilen bort til sklia som brakte sekkene ned til blanderiet.

Harry Skjelbred:

Glomsrudkollen Zinkgruber

Fra driften i Glomsrudkollen Zinkgruber.

Drømmen om å finne skatter i Glomsrudkollen var gammel. Det er blitt hevdet at Hassel jernverk brøt malm til sin drift i åsen, og på slutten av 1700-tallet påsto bergkyndige folk at det også fantes tinnerts her. I 1870 ble det satt i gang forsøksdrift på sinkblende ved Glomsrudkollen. 4–5 menn var i dette året sysselsatt med brytningsvirksomhet og frembrakte i løpet av juni måned 110 tonn første sort malm. Noen videre drift ble det likevel ikke.

I 1899 ble det igjen tatt opp forsøksdrift på sinkforekomsten. Et belgisk selskap etablerte firmaet «Les Mines de Glomsrudkollen» og satte optimistisk i gang med 20 menn ved Maurtjern. Det ble utvunnet 286 tonn erts med 30–50 prosent sink, samt store mengder med fattig malm og småty (utbrutt malm) som ikke kunne foredles uten mekanisk oppredning. Driften ble imidlertid stanset ved årets utgang på grunn av en oppstått tvist angående kjøpekontrakten.

Ny forsøksdrift ble igjen opptatt i 1907. Dette året var 28 menn sysselsatt med brytningsarbeidet. Stasjonsmester Hansen var ansvarlig for driften, og ingeniør Bronder var ansatt for å lede arbeidet. Året etter ble driften trappet sterkt opp. Hele 56 menn var

dette året i sving med brytningsarbeidet. Dette var det største antallet som var sysselsatt ved Glomsrudkollen Zinkgruber gjennom de 24–25 årene det var drift her.

I mars 1909 ble det i statsråd gitt konsesjon til drift av Glomsrudkollen Zinkgruber i søndre Modum. Selskapet som ble meddelt den nødvendige konsesjon, var eid av grevene Henckel von Donnersmark-Beuthen.

Henckel von Donnersmark-familien var en av de adelsslekter som eide de store feudale bergverkskonsernene i Øvre Schlesien, og var dermed en av Sentral-Europas mest velstående familier. Konsesjonen på Glomsrudkollen Zinkgruber ble gitt på 82 år. Det betyr at konsesjonen utløp i 1991. Gruvene skulle ved fristens utløp, uten vederlag, tilfalle den norske stat. Hensikten med driften ved Glomsrudkollen var å anvende den utbrutte sinken ved selskapets fabrikker i Schlesien.

Fra 1909 var gruve driften fordelt på en strekning på 1200 meter. Arbeidet var konsentrert om to steder, en hovedgruve og en dagstoll. Ved utgangen av 1909 var dagstollen ca. 94 meter lang og var beregnet å treffe hovedgraven i et dyp av 86 meter. I 1910 ble

dagstollen drevet med en elektrisk 1 hk støtboremaskin. Kraftlinje var lagt fra Embretsfos Fabrikker, og selskapet kjøpte elektrisk kraft derfra.

Undersøkelser av fjellet ble dette året foretatt med diamantboremaskin, som boret ut lange prøver av fjellet. Dette var en metode som ble mye brukt i Schlesien.

I 1911 ble arbeidet ved graven forstyrret av streik og lock-out i bergverkene. Driftstansen varte i 55 dager og førte til at de mål som var satt for driften dette året, ikke ble nådd. Som ved de andre bedriftene i bygda, hadde også gruvearbeiderne organisert seg. Formann i Glomsrudkollen Grubearbeiderforening fra 1910 var Olaf A. Berg. Foreningen talte ca. 20 medlemmer.

I 1912 fortsatte forsøksdriften, og dagstollen, eller langstollen som den ble kalt, ble drevet fram med stor intensitet. Dette året nådde stollens lengde opp i over 686 meter og nærmet seg hovedgraven. Gjennomslaget skjedde året etter, i 1913. Året etter, i 1914, ble undersøkelsene i dybden avsluttet.

Nedtrapping

I 1914 var det igjen uro i arbeidsstokken. Lønna i 1913 hadde vært på 66,3 øre pr. time, og denne ble i januar 1914 satt ned til 60,4 øre. I mai måned forsøkte mer enn halvparten av arbeiderne å oppnå en forhøyelse av timelønna ved å gjøre minst mulig arbeid (gå sakte aksjon). Samtlige av disse ble oppsagt, og driften fortsatte med et mannskap på 10–15 menn. Dette markerte samtidig begynnelsen på nedtrapping av driften ved sinkgruvene. Fra dette året, og fram til prøvedriften ble stanset i 1921, ble virksomheten gradvis innskrenket.

Fram til nedtrappingen i 1914 investerte det tyske selskapet ca. 70.000 kroner årlig i gruvene ved Glomsrudkollen. Senere ble det bare brukt noen få tusen kronersom vesentlig gikk til lønninger. I 1916 var mannskapet redusert til åtte menn.

I 1918 var det bare to menn tilbake og året etter kun én mann. Driften fortsatte med en mann i 1920, og i 1921 ble hele driften innstilt. Meningen var nok å gjenoppta driften når forholdene bedret seg. Årsaken til driftstansen kan være mange, men lav pris på sink, problemer i det tyske pengesystemet, og ved grenseforandringene etter første verdenskrig, ble deler av Schlesien overlatt til Polen. Dette ga selskapet store problemer. Dette førte også til at Henckel von Donnersmarks selskap ble rekonstituert til et engelsk selskap (The Henckel von Donnersmark-Beuthen

Estates Ltd). Selskapet besluttet foreløpig ikke å gjenoppta driften ved Glomsrudkollen.

I 1928 ble gruvene solgt til et nytt selskap. De nye eierne forsøkte, uten hell, å skaffe kapital for å gjenoppta driften.

I 1930 ble graven overtatt av firmaet Gruber og Malm AS. Heller ikke denne gang kom det i gang noen ny drift ved gruvene. Grunnen for dette var abnormt lave priser på sink. Med dette var skjebnen til Glomsrudkollen Zinkgruber beseglet, og i dag er de blitt et attraktivt besøkssted for amatørgeologer. «Skjerpet», som vi åmotinger kaller gruvene, er snart igjengrodd. Enkleste måten å komme dit på, er å gå inn fra Engersetra og opp bakkene forbi Fosshytta, i dag en forfallen stall. Nordfra kan man ta opp fra Sønsteby og følge veien til Glomsrudkollen. Når man kommer opp mot «Tråkka», blir en møtt av steinfyllinger som snart er overgrodd. På høyre siden av veien hvor smia lå, finnes bare noe jernskrap igjen. På «Tråkka» rett ved veien ligger hovedgruva, og til høyre ligger den lange steinmuren som mannskapsbrakka sto på. Mesteparten av denne muren er skjult av busker og trær.

Det som er best bevart, er Stigerboligen, som ligger øst for, og nær til Maurtjern. Denne brukes i dag som jakt- og fiskehytte. Langstollen, som er ca 700 meter lang, og som ender i hovedgruva på «Tråkka», finner man ved å gå veien opp fra Store Vindsjø. Hvis man kommer ovenfra «Tråkka», så tar man veien til venstre etter at man har passert Fosshytta. Det er snart 80 år siden gruedriften ble innstilt, men «Skjerpet» er vel vært et besøk. God tur !

En gruvearbeider forteller

Godtfred Skyliholt arbeidet i gruvene ved Glomsrudkollen ei kort tid. Men det var hardt slit, sier han, og dårlig betalt. Vi som hadde med boringen å gjøre fikk vanskelige tider. Fjellet var hardt, og vi sleit ut flere settere til borehullene. Vi som hadde betalt for hver tomme, kunne ikke regne med så store daglønna. En episode i Storgruva hadde nær kostet meg livet. Vi var to mann i orta, det var 6 eller 8 orter i den etasjen. Vi hadde ladd borehulla og tent på. Dette var ved frokosttider, og vi skulle klatre opp stegan.

Da merket vi at den var borte. Karene over oss hadde dratt med seg stegan da de skulle opp for å eta. Vi gaula og skreik, og gudskjelov de hørte oss. Vi fikk ned stegan igjen, og da vi kom nesten opp, spruta det rundt oss med stein og biter. Men vi kom opp i rommene ovenpå, og vi kunne puste lettet ut.

Kai Hunstadbråten:

Fra «Kroniken om Fossum»

av Else zur Löwen

Fossum gård.

Foto: L. Præsterud.

Else zur Löwen (1897–1991) var yngste datter av Blaafarveværkets siste direktør, Benjamin Gottschalk, og hustru Johanne, født Graff. Teksten nedenfor er gjengitt etter innlest lydbånd i 1982 og nedskrevet av Kai Hunstadbråten i 1999 med familiens tillatelse.

I 1855 kjøpte Sächsisches Blaufarbenwerks-Consortium Modums Blaafarveværk. I 1856 ble min morfar Maximilian Graff tilkalt for å lede grubedriften som bergmester, med tittel av bergforvalter. Han har skrevet erindringer fra denne tid. Disse er trykt i Drammens Museums årbok 1978 i min oversettelse.

Direktør Fritsche, senere professor ved bergakademiet i Freiberg, flyttet sommeren 1856 inn i de tidligere eieres herskapelig innredede bolig med park og vakkert haveanlegg på Fossum. Graff ankom om høsten og skriver om det: «Fossum skulle under de tyske eiere Benecke og Wegner i 1820- og 1830-årene ha vært en i sannhet fyrstelig eiendom. For å holde i stand parken og haveanleggene var det ansatt en gartner som hadde en årslønn på 400 spesiedaler (1 spesiedaler var 42 mark).

I 1890 ble Graffs svigersønn, min far, Benjamin Gottschalk, ansatt som direktør, og flyttet med familie til Fossum. Hans beskrivelse av stedet fra denne

tiden har jeg i mitt arkiv. Riktignok var i årene fra 1830 til 1890 meget av den opprinnelige pomp og prakt foreldet og delvis forsvunnet. Men han beskriver det allikevel som et lite paradys hvor han og familien opplever mange lykkelige år. I stedet for luksus og praktutfoldelse innførte han praktiske forbedringer i boligene, gårdsdrift og omlegging fra grubedrift til det nye fabrikkianlegg Haugfoss Tresliperi.

Vi flyttet fra Fossum i 1921. Far var død i 1920.

I mars 1932 var det slått opp stor reportasje i pressen: Fossum gård totalt nedbrent. En del av gården hadde vært bortleid i små leiligheter, tildels med kommuneunderstøttelse, og det var der brannen brøt ut. Denne triste nyhet i Aftenposten leste også Thorleif Voigt Hansen, dengang bosatt i Paris. Han var dattersønn av forhenværende direktør Voigt ved Blaafarveværket, var født på Ny-Fossum, hvor hans far, amtsingeniør Hansen med familie, bodde. Fra barneårene og senere i skole- og studietiden var han stadig gjest på Fossum, som hele familiens venn. Da han leste om katastrofen, skrev han sitt in memoriam til min bror Hans. Jeg lar denne være innledningen til min krønike om Fossum, som er et kapittel av slektshistorien, nedskrevet for mine avdøde søskens barn og deres etterkommere.

Direktør Benjamin Gottschalk og hans datter Anna 1901.

Foto: L. Præsterud.

«Paris, Rue de Colonne, 8de mars 1932.

Kjære Hansemann.
Snipp, snapp, snude, nu er eventyret ude.

Vårt elskede Soria Moria slott er ikke mere. Altså er allikevelenslagsrettferdighet i verden. Vårteventyrslott ville ikke være lenger i fornedrelsen. Det var en praktfull hevn. Men jeg felte nesten ikke en tåre. Nå har vi aldri noe mere å gjøre der. Vi kan bare fortelle barna at vi har opplevet eventyrslottet, om eventyret om Soria Moria slott.

Jeg minnes helst reisen en vinterdag. Den begynte nokså hverdagslig på jernbane fra Drammen. Men når vi kom til Åmot, var det slutt på hverdagsligheten. Var det ikke et eventyr bare den lille nedsnedde stasjonen? Og utenfor stod eventyrhesten og ventet, for Lava var eventyrhest. Ingen virkelige hester heter Lava. Og så løp den så rart! For hvert fjerde eller femte skritt – jeg husker ikke så nøye – gjorde den liksom et lite hopp, og ingen virkelige hester gjør det. Og så sprang den uten at vi liksom hadde noe med det å gjøre. Den visste veien, selv om alle eventyrdyrene gjør det samme. Og bjellen dens gav bare et lite klunk i ny og ne. Fra nu av var det et eventyr alt sammen!

Først kjørte vi over en bro som hang i luften. Ingen virkelige broer henger i luften. Så kom vi til Kongs-sagene hvor fossen duret under Kongshøy. Hør på

disse navnene! Stemmer de ikke til andakt? De forteller liksom om noe som ingen kan huske. Allting er så gammelt i eventyrets verden. Alle navn var forresten eventyr på denne reisen. Elven hette Simoa. Ellers ender alle sådanne navn på -elven, men denne hette Simoa, naturligvis. Ingen vet hva Simoa betyr. Ja, så bar det videre på ferden.

Fosseduren ble fjernere og fjernere. I susende fart gikk det oppover den trange dalen. På den ene siden gikk granskogen til vær, og nedenunder på den andre siden lå Simoa stivfrossen og død i måneskinnet. Av og til fór en sneklump fra Lavas hover i ansiktet på oss, og utenom hvinet fra meierne hørtet ikke en lyd. Et lite klunk fra Lavas bjelle nå og da gjorde liksom alt dobbelt øde og stille. Langt om lenge kom vi til en annen bro. Den var heller ikke som broer i den virkelige verden. Når vi kjørte over den, gav det ekko over hele dalen, og hvert øyeblikk ventet vi å høre trollet rope: «Hvem tramper på min bro?» Men trollet kom aldri. Det var vel en venn av Lava, kan jeg tenke. Men vi var litt redde.

Etter den broen begynte veien å gå oppover, og selv eventyrhesten måtte slakke på farten, for vi nærmet oss Haugfoss, hvor haugtussene bor. De bodde liksom i en liten by som vi måtte igjennom. Der var det hyggelig. Husene hang utover veien, så vi hverken kunne se månen eller stjernene. Vi snakket ikke, bare krøp sammen i sleden og holdt pusten. Hvert øyeblikk ventet vi at et troll skulle

stikke armen ut av en dør og trekke oss ut av sleden. Litt lenger fremme bøyet veien bratt opp til venstre og gikk derfra nesten rett til værs som det seg hør og bør når man nærmer seg eventyrslottet. Men dette var det uhyggeligste stykke av veien, for der var det så bekende mørkt. Ingen andre enn Lava kunne finne veien der.

Og så plutselig var vi der. Foran oss lå Soria Moria slott. Mørkt og truende lå det der og virket alt annet enn innbydende. Huset var uendelig langt, og det ble lavere og lavere bortover mot veien. Det var lik-som det tøyte seg for å stenge veien. Men det stanset akkurat ved veikanten. Der var det en grind. Men den var aldri stengt, for alle var velkomne til Soria Moria slott. Hvis slottet så truende ut fra veien, så var det alt annet enn truende når man kom igjennom grinden og inn på tunet.

Ingen som har vært og sett det, vil nogensinde glemme tunet på Soria Moria slott. Ingen steds i verden var det så vakkert som der, en sprakende kold vinternatt ved fullmånetider. Langt nede i dalen gikk Simoa nordover til Trollheimen som en sølvstripe mellom de mørke åser. Og så var det så stille, så stille. Ikke en lyd, bare en hest som flyttet seg litt på stallen, og så postkaret som hvisket og småsnakket. Men det forstyrret ikke stillheten. Det var snarere en del av den. Postkaret var vår beste venn. Det var sikkert tusen år gammelt og hadde sett og hørt meget i tidens løp. Vi lærte å forstå hva det sa, og satt ofte og lyttet til de forunderligste historier fra tiden som ingen kunne minnes.

Soria Moria slott var gjestfrihetens hjemsted. Jo flere vi kom, jo mere velkomne var vi. Så hjertelig var det ingen steds i hele den vide verden som i de lavloftede stuer med den hyggelige luft som bare kan frembringes av bjerkeved i gamle ovner. Gledefylte dager med lek og moro og grufulle netter når kulden smalt i veggene og spøkelsene fór hvileløst over de store loft og gjennom de endeløse ganger.

Og nå er det ikke mere, vårt elskede eventyrslott. Hvis vi kunne kripe inn under ruinene av postkaret, ville vi sikkert få vite hva som hendte. Vannet ville fortelle det til oss som det kjente – en historie om fremmede som hadde tatt vårt slott i besittelse og misbrukt det, og så brente det ned forat ingen skulle bo der mere. Nu er det borte for bestandig. Det er trist, men minnene trøster. Vårt barndoms eventyr om Soria Moria slott som ble til virkelighet for oss, er gått tilbake til eventyret.

*Hjertelig hilsen
din hengivne Thorleif.»*

Og så fortsetter hun opplesningen:

«Kronike

Fossum – tre bygninger, oppsatt i forskjellige byggeperioder, i tretrinns høyder, 54 m lang – rett nord-syd.

Sort, glasert hollandsk takstein som skinte som sølv i solen. Vindusrammene i svakt gulbrunt tegnet seg lite av mot hvitmalingen ellers. Hovedbygningen var delvis dekket av villvin, om sommeren på forsiden av den blåblomstrede cobeas scandens. Hovedinngangen bestod av to høye fløyddører i gulbrun farve, tre felter hvorav det midterste hadde en oval rosett, den øverste avdeling halvmaneformede vinduer.

Fra hushjørnet mot haven strakte seg en lang loggia med benker og bord hvor vi alltid satt om aftenen. Da gikk solen ned i Sigdal, og strålene glitret gjennom vannet som fosset ned i postkarene i paviljongen midt på gårdsplassen. Paviljongen, eller vannposten ble den kalt, var sekskantet med store, ovale vindusåpninger og ditto innganger fra vest og øst, hvitmalt med gulbrune lister. Taket skulle i sin tid ha vært

*Oberberggrat Ferdinand Bischoff,
fotografert på Fossum.*

*Foto L. Dedichen.
Else Gottschalk 1900.*

*Foto L. Præsterud.
Vannposten med låven i bakgrunnen, 1901.*

bestrødd med koboltoksyd. På toppen var flaggstangen festet. Den hadde glasskule på toppen. I vår tid var den delvis dekket av villvin, med blomsterbed foran, gjerne solsikker og rubecia og en sjelden tistelplante som jeg mange år etter fant viltvoksende i Portugal, grønn, med hvite sebralignende striper.

I de to store postkarene som stadig ble gjennomstrømmet, holdt vannet seg selv i de varmeste sommerdager ofte helt ned i fire grader. Der hang langhalsede rhinskvinflasker til kjøling når oberbergrat Bischoff var på besøk. Han drakk dem fordi han hadde sukkersyke, og det hendte også at det svømte ørret der, som skulle gå av seg muddersmak etter dammen. Vannet kom fra en kilde i skogen, gjennom vannrør av tre. Det heter fremdeles Borrbenken der hvor stokkene ble boret ut. Og ofte lå det reserver i gåsedammen forat de skulle holde seg tette.

Oppkjørselen til Fossum kaltes Magasinbakken etter kormagasinet på toppen; en bratt bakke med spirea på begge sider gikk over i en jevnt skrånende slette. Til venstre lå en eng kalt Flatekval og til høyre Farrmesterløkka dvs. Farrjemesterløkka (Farvemesterløkka). Den siste kneiken gikk rett opp ved siden av Magasinbua, men ble lagt om i en mindre bratt sving. Fra Magasinstupet var det en hvittornhekk på høyre side like til uthusrekken tok sin begynnelse med vedskjulet.

I flukt med dette fulgte så fjøsene, låven med tre låvebroer, den største bygget ca. 1908 med ny stall under høyladene. Det var smal vei før den svingte om hjørnet til gårdsplassen, gruslagt opp langs hovedbygningen – med plener foran og bak vannposten. Gjennomgangsveien fortsatte mot nord. Langs denne var det stakittgjerde med hvittornhekk som ble klippet, og i hekken var det porter inn til parken og gåsedammen til høyre for stien. Gåsedammen var innrammet av spirea og store bjerketrær. Dammen hadde tilløp, men var ikke skikket til ørretoppdrett. Det fantes virkelig karusser som tålte mudderet, og det yrte av motbydelige igler. Det var allikevel et eldorado for våre ender og gjess. De kom i lange rekker som soldater fra hønsehuset bak hovedbygningen og marsjerte frem til dammen. Av og til hadde endene det særlig travelt og brukte vingene også.

I et brev til Hans skrev Mutter: «Nettopp fløy våre 22 ender forbi som en sneføyke.» Det ble trangt om plassen når de holdt dykkeroppvisning og havnet under hverandre. Det var skrik og skrål, og vannspruten stod høyt over hekken. Det var morsom underholdning for hele gården. Hans var endenes og gjessenes spesielle venn. Det viser også fotografiet av ham med 12 gjess omkring seg foran vannposten. Han laget huller i plenen som han fylte med vann og korn; det var yndlingsmaten. Men det var utrolig hva især endene ble traktert med. Foruten mark, snegler, gresshopper og maur delte han også opp huggormer en sjelden gang. En gang hadde han fanget en, og

endene hadde alt gått til ro. Så slapp han den ned i et sylteglass, la syltepapir over og hadde det på nattbordet så lenge. Det var vel nærmest for å skremme oss. Det var han nemlig flink til.

Den nedre del av parken begynte ved siden av dammen og strakte seg helt til Varhusgata og fulgte denne langs Vestjordet, inngjerdet av stakitt. Den nedre del av parken var beplantet med bøk, blodbøk, lind og alm. Et lysthus for enden av crocketplassen med jordvoller som sofaer var en levning av fordums pomp og prakt. Nu var sanden moselagt og hasselnøtthekken omkring lysthuset som i Torneroses slott. Et rundt skiferbord stod på skjeve der inne. Men på sølvbryllupsfesten 1910 var det rusket opp på plassen, slik at de fremmøtte arbeidere med familier fra Haugfoss og Kongssagene kunne samle seg om øltonnene. Siden svingte de seg på gamlelåven, og jeg husker spesielt Jacob Wendt som også var dansekavaler.

Ovenfor løvtrebeplantningen på en høyde var parken beplantet med nåletrær: edelgran, Weymouthkiefer, silkefuru, norsk gran og furu. Nesten hele haugen var dekket av liljekonvall, og en bakke full av bergenia, storbladet og med lyserøde blomster på høy stengel. Det var stier over det hele, og opp til et platå førte en bred stentrapp. Det er et maleri av direktør Voigt som jeg har en kopi av, som viser da den førte opp til en paviljong som folk snakket om som «parraplyen». Den hadde søyle med sådant tak, bestrødd med koboltfarve. Den ble veltet i en storm i 1896, og restene ble bygget opp på et dansegulv på Sletta på Nymoen. Den står nå i en have der, men i helt annen fasong. Nedenfor stentrappa var en stor uthulning. Her var det lysthus med stenbord og rundt dette sitteplasser. Parken var vår lekeplass om sommeren, og om vinteren gikk en flott skiløype fra toppen ned i Traudærn (Traudalen).

Første påskedag, grytidlig påskemorgen – var det hornmusikk fra paviljongen mellom Ny-Fossum og Doktergården. Landhandler Præsterud og flere arbeidere fra Nymoen spilte «Påskemorgen» og andre salmer.

Siden gikk de til Dokteråsen, et berg i Kongssageneskogen, tvers overfor Tuberkulosehjemmet, på andre siden av Simoa, og spilte for pasientene der.

Sommerens park var dog det deiligste. Duften av edelgran, og lindetrærne i blomst lå som en sky i luften, og det var som orgeltoner av bi (bie) og humle i blomsterhave. I sterk hete fikk de yngre edelgraner byller og blemmer i barken, og når vi klemte på dem, sprutet det ut en strale gjennomsiktig harpiks med en skjønn aroma.

Parken ble raket og stelt av koner fra Nymoen så lenge det var årlige besøk av direksjonsmedlemmer fra Sachsen. De få av mine venninner som ennå er i live, minnes stadig en augustaften vi hadde et improvisert selskap.»

Da Modum ble kristnet

For tusen år siden ble Norge kristnet. Folket tok en avgjørelse i et religiøst spørsmål, en avgjørelse som ennå står ved lag. Det var konger som satte den nye troen gjennom ved makt. Men uten at flertallet i folket var villige til å skifte tro, ville alt blitt ved det gamle. Kristendommen ble innført. Nå står kirkeordningen til debatt. Hvilket forhold skal kirke og samfunn ha til hverandre i framtidens Norge? Kanskje bringer det nye årtusen store endringer? Men hva skjedde den gangen kristendommen ble innført? Hvordan kan vi ane at det foregikk i Modum?

Den nye troen kom fra Europa

Den gamle troen var allerede svekket for tusen år siden. Vikingene møtte kristendommen ute i Europa, og de ble mektig imponert over de kristne rikers byggverk og deres sosiale organisasjon. Kristendommen var den ideologiske bakgrunn for store kongedømmer, som Karl den stores. Begge Olav'ene har hentet inspirasjon derfra. Vikingene førte med seg slaver hjem, og slavene tok sin kristne tro med seg og ble vitner i nærmiljøet. Fra Tyskland og fra England kom det misjonærer til Norden, mest kjent er Ansgar på 800-tallet. Han kom likevel ikke til Norge. I Danmark ble kristendommen innført på 960-tallet. På den tiden var dansk innflytelse sterk i Viken, dvs Oslofjord-området. Kristendommen sto fram som framtidens religion og som Europas religion.

Kongesagaenes fortellinger, de to Olav'er

Forskerne sliter med å forklare alle prosessene som førte til trosskiftet. Ut fra skriftlige kilder er det ikke mye vi vet om kristningen av Modum. Men det er grunn til å tro at kristningen skjedde for temmelig nær tusen år siden. I Olav Trygvasons historie forteller Snorre at Olav vinteren år 997 gjorde en reise fra Vestfold opp til Ringerike.

Sagaen forteller at kong Olav Trygvason kom til Ringerike og kristnet folket der. Kongen sto fadder da vesle Olav Haraldsson ble døpt.

Men Olav Trygvason rakk ikke å fullføre kristningsverket i Norge. Han falt i slaget ved Svolder i år 1000. Om lag 12 år seinere kom Olav Haraldsson tilbake til Norge etter å ha vært ute i viking i mange år. Han vendte hjem til Ringerike og ble tatt vel imot av sin mor og sin stefar. Han fikk støtte fra stormennene på Ringerike til å ta opp kampen for å bli Norges konge. Etter flere år med kamper, kom kong Olav nedover Gudbrandsdalen. Ved Hundorp møtte han bøndene under ledelse av Dale-Gudbrand. Dølene holdt på den gamle troen. Kong Olav vant

over dem da han fikk knust bildet deres av guden Tor. Dølene lot seg døpe. Kong Olav fortsatte sørover og kristnet Hedmark. Videre fór han over Toten og Hadeland og gav folket der den rette tro. Han kom til Ringerike, og der tok alle ved kristendommen, forteller Snorre. På Ringerike var grunnen mer forberedt til trosskiftet. Modum og «Tverrdalene» (Sigdal og Krødsherad) må ha blitt kristnet sammen med Ringerike.

Kristendommen innføres på Modum

Modum var på det tidspunktet allerede etablert som en enhet. På østre Viken hadde moingene sitt tingsted. Innføringen av kristendommen ble vedtatt på tinget. Kongens menn har nok innkalt allmuen til ting og budt dem å anta kristendommen. Av sagaenes korte beretningen framgår det at innføringen på Ringerike gikk fredelig for seg. Vi kan tro at det også gjaldt for Modums del. Hvis det var på Olav Haraldssons initiativ at kristendommen ble innført, må det ha skjedd omkring år 1020.

Vi kan da se for oss at kongen sendte prester til Modum. Antakelig sendte han også en biskop. En sommerdag ble befolkningen innkalt til den store dåpen. De har funnet en egnet plass, enten i selve fjorden, eller kanskje i et av tjerna langs fjorden, hvorfor ikke i Hovdetjern? Der ble en og en ført ut i vannet og døpt i Faderens og Sønnens og Den Hellige Ånds navn. De har sagt fra seg lojalitet til de gamle gudene og til djevelen.

Ved samme anledning har nok en kirkegård blitt vigslet, sammen med et lite kirkehus. For en av de første merkbare forskjeller ved trosskiftet var at de døde skulle legges i vigslet jord. På østre Viken ligger ruiner av en steinkirke fra annen halvdel av tolvhundretallet. Vi kan tenke oss at dette er det eldste kirkestedet i Modum, med historie tilbake til innføringen av kristendommen. Her kan kirkegården ha blitt anlagt, med et lite kapell. Det kan ha blitt reist en enkel stavkirke her allerede på tusentallet. Det ble også reist stavkirker på Snarum i nordvest og Nykirke i sørvest (Modums nye kirke fra ca 1300).

Utviklinga fram til reformasjonen

Seinere, kanskje fordi folkemengden i bygda økte, ble kirkesognet delt i to, og Heggen kirke ble reist omkring år 1200. Så fikk Viken sin nye steinkirke et halvt århundre seinere. Ved reformasjonen ble så Viken kirke nedlagt. De små utkantsognene Snarum og Nykirke ble lagt til Heggen-prestens område, og Modum prestegjeld ble til. Slik kan vi iallfall anta at

den nåværende enheten 'Modum' ble til.

Kristendommen slår rot

Tida fram mot høymiddelalderen var en veksttid. Det var en god tid for folk. Rett nok kom det ufredstider, med kamp om kongemakten. Men ufreden ser ikke ut til å ha forstyrret veksten. Kirken konsoliderte sin stilling ved opprettelsen av erkebispedømmet i Nidaros i 1153. Faste bispeseter ble opprettet. Modum kom til å høre under Hamar biskop og bispedømme like til dette etter reformasjonen ble slått sammen med Oslo bispedømme.

Nye gårder ble ryddet. De fleste middelaldergårder ble rydningsgårder med navn som gjerne ender på -rud. Mange gårder på Modum er fra denne tiden. Moingene hadde inntekter av ferdselen og varetransporten gjennom bygda, og ved produksjon og salg av myrmalm. Folketallet økte i tida fram mot svartedauden. Modum kan ha hatt 1500-2000 innbyggere på det meste, før katastrofene begynte med svartedauden i 1349-50.

Hva ble egentlig forandret?

Hva var det som endret seg med kristendommens innførelse? Før kristendommen hadde folket også religion og kultus. Vi kjenner til mange av de gamle gudene og hva de sto for. Gårdsnavn som Hovland og Disen tyder på at de har vært kultsteder, det samme kan en anta om navnet Ullhaug. På Ringerike var det store kultsteder. Et av dem Norderhov, eller Njords hov, gikk over til å bli kirkested, uten å skifte navn!

Likeledes ble mange av de gamle festene kristnet. Julefesten ble gjort om til Kristi fødselsfest. Men fortsatt skulle det spises og drikkes godt, som i den gamle tida. I Norden beholdt en det gamle navnet «jul», mens den i resten av Europa fikk nye navn (Christmas- Kristmesse, Weinaht- Hellig natt, Noël (Kristi) fødsel).

Den kristne livstolkingen slo gjennom. Den gamle troen kunne nok leve videre i gamle skikker, fortellinger og sagn. Drakampen kom likevel til å stå, ikke mellom hedenskap og kristendom, men mellom ulike kristne tradisjoner, fra England og Irland, fra Tyskland og fra Bysants via Russland. Den østlige innflytelsen ble først avvist. Den engelsk/irske ble svekket, og innflytelsen fra Tyskland ble stående igjen som den sterkeste.

Heggenfløyen

Ett synlig minne fra tusentallets Modum er bevart; det er den såkalte «Heggenfløyen». Originalen befinner seg i Historisk Museum i Oslo. Heggen kirke har en etterlikning, utført som den opprinnelige når det gjelder metall og teknikk. Fløyen antas å ha tilhørt et vikingskip. Leidangsordningen påbød folket i hver bygd langs kysten og inn i landet, så langt laksen gikk, å stille et skip med mannskap og

utstyr til leidangsflåten. Modums leidangsskip må ha ligget i Døvika. Men det mest verdifulle skipsutstyret vet vi ble lagret i kirkene. Da leidangsflåten ble avlegs, har den gygne fløyen blitt plassert på en av kirkens gavler. Sannsynligvis sto den på vestgavlen. Iallfall var det da kirken ble utvidet mot vest, i 1878, at fløyen ble tatt ned og berget for ettertiden.

Selve motivene på fløyen tilhører den typiske tusentallskunst, som gjerne kalles Mammen-stil etter et funn ved Mammen på Jylland. (Ja, det er derfra min familie har navn.) I Norge har en også brukt betegnelsen Ringeriksstil. På den ene siden ses to løver, en mindre går foran og vender hodet sitt bakover mot den større som følger etter. På den andre siden ses en ørn i kamp med en slange. På fløyen er det festet en løvekropp. Det hele er forgyllt. Disse motivene sier utvilsomt noe om folks forestillinger. Løve og ørn er kraftfulle dyr. De kan kjempe og seire over sine fiender. Løve og ørn står for krefter det er klokt å alliere seg med. Kongene tok dyresymbolene i bruk. Vi har ennå den norske riksløven med oss. Kristus kunne oppfattes som lik med løve og ørn i mytologiens verden, for Kristus seiret over djevelen og døden.

Heggenfløyen.

Avslutning

Tusen år synes som en lang tid. Personene som levde her den gang, er glemt. Men de tok en beslutning som angår oss i dag. Kirkens historie i Modum er tusen år gammel. Og det går en levende tradisjon fra trosskiftets dager til i dag. Mangt og mye er forandret etter snart tusen år. Men de lange linjene lar seg følge like til i dag. Gudstjenesten på søndager og helligdager har samme struktur som den som ble innført for tusen år siden. Kirkebygg og kirkegårder vitner om at landet ennå er et kristent land å rekne for.

Ny-Fossum

Ny-Fossum ligger syd for hovedgården Fossum som var bolig for Blaafarveværkets direktør. Den gamle bebyggelsen her fra verkets tid brant i 1932. Ny-Fossum ble bygd i 1820-årene som bolig for hytteinspektør Friedrich Roscher. Han var den tekniske sjef for farveverket på Sand. Den tekniske sjef for gruvedriften var på den tid en annen tysker, bergforvalter eller bergmester Karl Fr. Böbert.

Av regnskapene kan vi f.eks. se at det ble levert forskjellige bygningsartikler, takstein, spiker samt linolje og andre malerverer til Nye Fossum i 1827 og 1828. Roscher bodde her til han sluttet i sin stilling ved Modums Blaafarveværk og gikk inn som «Medbesidder og Directeur» ved det nyere Snarum Koboltværk.

I 1855 (skriv av 15/10) forhandlet Peder Sandager med verket om å få kjøpe eller leie «det af Fr. Roscher i sin Tid beboede Huus» for å opprette landhandel og skysstasjon. Blaafarveværket hadde 5/4 s.å. i en «Beskikkelse» erklært at 6 mndr. fra dato ville verket selv begynne å utøve landhandel iflg. sin rett etter berglovene. Så vidt vi kan skjønne, er dette imidlertid ikke blitt noe av.

Peder Sandager fikk kongelig bevilling til å drive landhandel i Nykirke sogn i 1855. Han bodde da på Ny-Fossum og begynte landhandelen der. Ved folketellingen 20 år senere bodde han fortsatt på Ny-Fossum, som landhandler og forpakter. Han hadde da tre døtre, en ugift dame som hjelp i huset, og en tjenestejente.

Johan Maximillian Graff kom fra Tyskland til

Norge som bergforvalter og bergmester ved Skuterudgruvene. Blaafarveværket var da blitt kjøpt av Sächsisches Blaufarbenwerks-Consortium. Bergmesterboligen på Aslaksby var ikke ledig; der bodde ennå den engelske bergmester Peter Wilson. Graff fikk derfor anvist bolig i den gamle doktorgården (fra 1793), hvor også fullmektig Brede Grønvold hadde bodd. Huset lå like nord for den nyere doktorgården som ennå står. Graff hadde med seg en bergarbeider ved navn Weiss fra Schneeberg som skulle stå for husholdningen. Men middag spiste han hos tidligere skolelærer Sandager på Ny-Fossum. Det var landhandleren. Han hadde også vært «leverandeur» og forvalter ved Blaafarveværket.

Graff likte seg godt der. Sandager var da enke-mann med fire eller fem døtre, alle veloppdragne. Sammen med Sandagers eldste datter var det en slektning av familien, datter av en lærer, frøken Hilsen, som stod for husholdningen. Det ble en tallrik forsamling rundt middagsbordet, for også en gammel ungar ved navn Lassen spiste hos Sandagers. Han var butikksvenn i landhandleriet på Ny-Fossum (3). Ved folketellingen 1875 omtales NyFossum som Lille-Fossum. Sandagersa oppsitt handelsbrev 1/1 1874 på grunn av «overhaandtagende Frihandel (1).

I 1884 skriver Anne Kirstine Reiff som bodde i Reiffebygningen (også kalt Byggmestergården eller Langerudbygningen) i Haugfoss, til daværende Schichtmeister Johan Maximillian Graff i Erzgebirge og gratulerer i anledning av hans datter Johannes

forlovelse med bergingeniør Joseph Benjamin Gottschalk (senere direktør ved Modums Blaafarveværk). I brevet beklager hun at hun ikke får flytte til Ny-Fossum, da direktør Carl Hermann Voigts svigersønn, amtsingeniør Hans Christian Albert Hansen, (1847–1925) har fått bo der. Han bodde på Ny-Fossum i flere år og hadde spesiell interesse av hagestell, særlig roser. Etter hans tid er jordet omkring Ny-Fossum blitt kalt Hansejordet, i alle fall til ut i 1930-årene.

I et brev datert 30/5 1890 skriver direktør Gottschalk at han har vært i barnedåp hos Hansens i pinsen, men amtsingeniøren selv kunne ikke være tilstede, da han i to dager måtte stå vakt ved Vikersundbrua fordi flommen, tømmerdriften og stormen truet med å rive den med seg. Dette var den gamle trebrua på steinkar fra ca. 1840. Den gangen tok flommen demningen ved Kaggefossen som doktor Thaulow hadde kostet på 10.000 kroner året før (2).

En av Hansens sønner, ingeniør Thorleif Voigt Hansen, fikk i oppdrag å lede gjenoppbyggingen av tremassefabrikken (tresliperiet) ved Kongssagene etter brannen i 1912.

Ved folketellingen i 1891 bodde Anne Kirstine Reiff, f. 1825 i Nes på Romerike, på Ny-Fossum. Hun er bruker av en del jord og mottar sommergjester. Hun var enke etter byggmester Georg Nicolaus Reiff, født 1812, fra Culmbach i Bayern. Her bodde også hennes sønn, Johan Fredrik Reiff, født i 1865 eller 1866. Dessuten bodde hennes datter, sønn og pleiesønn Einar Skjelsbæk, født 1885, her. Ni år etter bodde hun fortsatt der, «bruger Jord og har Hest, hvormed hun har Kjøring for Haugfos Træsliberi». Einar Skjelsbæk bodde fortsatt hos henne. Han er nå «Visergut til Hjælp ved Kontoret i Embretsfos», hvor fru Reiffs svigersønn, Anton Skjenneberg var bestyrer.

På Ny-Fossum var alle bygningene ordnet i et vakkert anlegg omkring gårdsplassen i et firkanttun. Det gikk to alléer med whitewood popler inn mot hovedbygningen. Langs veien var det spireahekk, og bak denne to høye lerketrær. Hovedveien gikk videre med innkjørsel til Fossum til høyre, markert med to portstolper med skilt «Privat vej». Hovedveien fortsatte Varhusgata til Varhus, hvor det før hadde vært oversett med ferje over Simoa. Løberggata tok av fra Varhusgata til venstre, ned mot Linderudbekken og bøyde av mot Taraldshus. Langs disse veiene var det solid skigard, og mot parkanlegget til Fossum var det stakittgjerde (2).

Mellom Doktorgården og Fossum kaltes veien Fossumgatene. På østsiden av denne veien ligger Kresstjansbråtan (skog). Syversjordet var også i nærheten der. På vestsiden av veien, ikke langt fra Ny-Fossum, stod musikkpaviljongen, hvor hornmusikken spilte. F.eks. spilte musikken påskesalmer der første påskedags morgen. Den dagen spilte karene også på Utsikten, rett overfor Tuberkulosehjemmet, og på Brantenborgåsen ved Nordbråten. Rett vest for Doktorgården ligger Åsjordet, oppkalt

etter boplassen Åsen som lå her i Blaafarveværkets tid. Lengre syd er et jorde som ble kalt Brennestøkket, trolig oppkalt etter Peder Andersen Bræne (50 år i 1857) eller en av hans sønner som kanskje har drevet jorda her.

I et brev i 1907 forteller Benjamin Gottschalk at etter utgraving til ny stall og låve på Fossum ble all overflødig leire brukt til demning ved ny ørretdam på oversiden (vestsiden) av veien forbi Ny-Fossum. Der ble det satt ut yngel av ørret og røye. Dammen var omtrent like stor som den nedre fiskedammen som var anlagt tidligere av ingeniørene Thorleif Voigt Hansen og Hans Gottschalk. Dammene var beplantet med sjeldne vannplanter fra Tøyenhaven i Kristiania. Det var dunkjevler i to størrelser, med brune fløyelsaktige kolber. Når disse var modne, sprakk de så dun i mengder hvirvlet ut. Av planter ellers var det bl.a. calmus, kalaer og vannliljer.

Det var fiskedammen som berget hovedbygningen ved brannen på Ny-Fossum i 1908. En guttunge tente på noe flis i vedskjulet. Skjulet og stabburet brant, og det syd-vestre hjørnet av hovedbygningen ble brunsvidd av varmen. Man slo på vann fra postkaret, og da dette var tømt, dannet man en lang kjede med brannspann fra fiskedammen til huset, og det lyktes å redde bygningen. På Fossum var det også en gåsedam. Her var det en del karusser, og noen var ennå levende i slammet da gåsedammen ble fylt igjen i 1930-årene.

Gårdsveien til Fossum fra Sigdalsveien, eller Linna som den også ble kalt, het Magasinbakken etter verkets kornmagasin som lå syd for denne. Det ble revet etter brannen på Fossum i 1932 og materialene brukt til ny låvebygning. På hver side av sletta, mellom de bratte kneikene, lå Flattekval til venstre og Færr(je)mesterløkkene til høyre. Toppen av bakken kaltes Magasinstupet. Veien fra Fossum til Ødegardene, forbi Ny-Fossum hadde navnet Fegata, fordi kuene fra Nymoen ble drevet opp til havna, kalt Øverbråtan, i Fossumskogen. Det ble passet nøye på at disse kuene ikke kom sammen med den flokken som skulle til kuhavna bortenfor Fossumhåvet og Vestjordet.

Etter at Modum kommune kjøpte Blaafarveværket og dets eiendommer i 1919, ble Ny-Fossum i 1933 solgt til Johanne Engemoen. Hennes sønn, Karl Engemoen, overtok i 1943. Etter at han døde i 1973, satt hans enke, Marit Engemoen, med eiendommen til hennes to sønner overtok den året etter. De solgte Ny-Fossum i 1980 til stiftelsen Blaafarveværket, som nå driver museum der.

Referanser:

- (1) Hunstadbråten, K.: Blaafarveværket - bergverk, mennesker og miljø. – Drammen 1997.
- (2) zur Löwen, E.: Brev, september 1980.
- (3) zur Löwen, E.: Erindringer fra 1856. Av Johan Maximilian Graff. Bergforvalter ved Modum Blaafarveværk. – Drammens Museums årbok 1976-1977. Drammen 1978.

Thure Lund:

Kirkebø, Modums minste hotell

Hva ei gammel hotellbok kan fortelle –

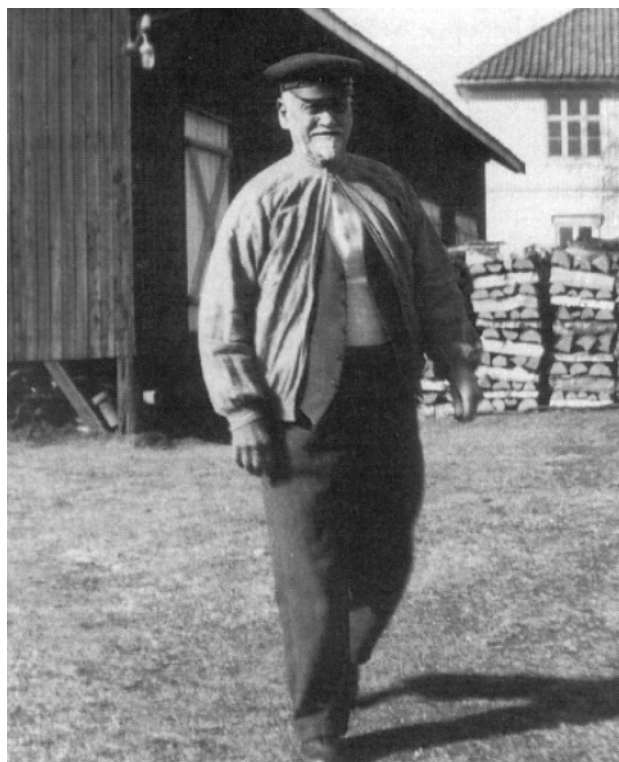

Kirkebø Hotell i nyere tid (det første ti-år kalt Gjæstgiveri).

Kirkebø på Snarum som en årrekke var hotell og telefonsentral, var på en måte et midtpunkt i den forholdsvis vesle bondebygda. Men at det kom til å bli hotell her, har også ei forhistorie. Fra gammel tid har det vært skysstasjoner på Snarum. Den eldste som er omtalt, var på Olafsby. Men i 1838 ble den overtatt av Even Gudbrandsen Hilsen, som da hadde kjøpt Prestegården. Tidligere brukere på Prestegården hadde hatt såkalt bygselseddel fra Kirken som tidligere hadde eid gårdene fra før reformasjonen.

Even Gudbrandsens sønn, Theodor, f. 1846, ble en meget virksom mann. Allerede før han overtok gården etter sin far i 1887, hadde han vært pakkhusforvalter for NSB på Snarum jernbanestasjon, samtidig som han drev sin fars skysstasjon. Omkring år 1900 sluttet Theodor Evensen med gårdsdrifta og flyttet til sidebygningen på Lofthus, der han ei kort tid fortsatte skysstasjonen.

Omkring århundreskiftet 1900 kom telefonen til Snarum, og den virksomme Theodor Evensen ble overlatt ansvaret for telefonsentralen. Den ble da lagt til Kirkebø, som ble satt opp av bygdesnekkeren Even Stenersen Kleven i 1902. Theodor Evensen var en særdeles fargerik personlighet, og uttallige er

Theodor Evensen.

bygdehistoriene om ham og hans skysskar som het Engebretsen (ant. Andreas E.). Gamle historier fra Snarum forteller at de reisende i hvert fall ikke hadde det kjedelig da disse karene var skysskarer. Skyssstasjonen på Snarum ble lagt ned 1920. Ved siden av hotellvirksomhet hadde også Evensen en kafé som i mange år var et samlingspunkt for ungdom fra bygda.

Kirkebø som hotell har en ca 50-årig historie. De siste som overnattet som hotellgjester, skriver seg fra 1956. Telefonsentralen ble nedlagt i 1965, i forbindelse med automatiseringen av telefonen. Da hadde Jørgine Wolla drevet sentralen og hotellet fra 1933, da Theodor Evensen gav seg. Jørgine Wolla fikk ord på seg for å være særlig serviceinnstilt. Før mobiltelefonene var hun rene sentralen for leger og dyrleger, og hun kunne sitte oppe hele natta når det var uvær og folk fra Elverket trengte forbindelser.

Hva hotellboka forteller

Gamle Modum har fått anledning til å få innsyn i ei hotellbok for Kirkebø. Denne strekker seg over tidsrommet fra 1915 til 1956, og er særdeles interessant lesing. Før bilen for alvor ble allemannseie har nok mange overnattet som en hvil på en lengre tur oppover dalen. Men når noen skriver i hotellboka at siste oppholdssted har vært Drammen eller Christiania, og skal tilbake samme sted etter en eller et par dager, ja, da har de hatt ett eller annet oppdrag på Snarum.

Før bilenes tid var det mest reisende, handlende eller agenter som var hotellgjester. Enkelte navn går igjen en årrekke. En «reisende» fra Vikersund som het Fr. Palmgren, en agent fra Christiania som het Gathe og en halling som het Myhran, er gjengangere gjennom flere år. Men personnavn kan også fortelle litt bygdehistorie. Hva kan en kar som het Andreas Meland fra Skoger ha gjort på Snarum gjennom tre år før 1920? Da vet eldre folk å fortelle at de to unge brødrene Ingvald og Andreas Meland fra Jæren kjøpte all ved i Holleia under første verdenskrig. De hadde mange fra Snarum i arbeid, og regelmessige overnattinger på Kirkebø kan nok hatt litt med lønningene å gjøre. Det var veldig behov for brensel, og brødrene tjente så pass at de kunne kjøpe et par av Drammensdistriktets flotteste gårdsbruk, nemlig Austad og Gunnesø i Skoger.

At Snarumområdet er spesielt kjent for sin geologi, kan en også lese seg til i hotellboka. Vi finner at fire skjærper og like mange geologer har overnattet ett eller flere døgn i åra fra 1918 til 1940. Når det også har overnattet en del studenter, er det vel stor sannsynlighet for at det er geologien som er studert. Men også så sent som i femtiåra var det geologer som overnattet. Det siste navnet i hotellboka er geolog Einar Marcussen fra Berger, og datoen er 1/8-1956.

Doktor Hans Haavik, som startet Vikersund Kurbad, vet vi var på tur til Snarum for å finne spesielle vannkilder. Haavik overnattet på Kirkebø den 11/11

1918 i forbindelse med en tur til Kløttefoss. Det er stor sannsynlighet for at han da hadde møte med grunneiere av Morudskogene og Lia.

På kulturfronten er det også interessante ting å lese. I førjulstida 1919 hadde Snarum besøk av internasjonale artister. Da har følgende skrevet seg inn på Kirkebø: Hedvig Cavallini, Florenz Italia, Adelheid Cassel, London, Maja Adelly, Gøteborg, og Fritz Adelly, Ørebro. Det går ikke fram av boka hva de drev med, men de er understøttet av fem dyktige spillemenn fra Drammensdistriktet.

Høsten 1943 har det også med stor sannsynlighet vært konsert på Snarum. Da har et følge med dyktige musikere fra Bergen overnattet på Kirkebø. Den kjente hardingfelespilleren Lorentz Hop, sammen med Ingolf Thue, Arnfinn Aase og Haakon Aass er godt kjente i musikermiljøene. Men også andre musikkvirtuoser har besøkt Snarum og overnattet på Kirkebø. Vi nevner pianisten Haavard Wilthil fra Eiker, Johan Schumann som skrev seg inn som trekkspillvirtuos i 1918, mens en Thoresen bare titulerte seg som trekkspiller.

En kan også lese seg til når elektrisiteten og telefoner ble installert i bygda. Montørene var gode kunder som overnattet hele uken.

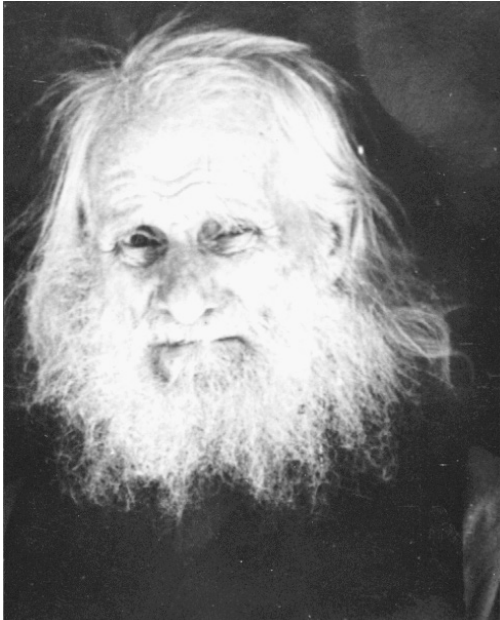
I 1937 var den kjente tryllekunstner og hypnotisør B. Nordenstam på Snarumlokalet. Han skjenket et par ungdommer «møkk» fulle med vann fra springen. Etterpå overnattet han på Kirkebø før han tok turen til Vikersund og «Fram» kvelden etter.

I januar samme året var Snarumlokalet fullsatt da den kristne foredragsholder og rikskjendis Geburg Aasland var på besøk. For øvrig er det mange som har vært på Snarum i kristelige ærend. Alt i 1916 ser vi at to evangelister fra Amerika, Edgar og Josef Carlson, har bodd på Kirkebø. Noen har kalt seg misjonærer, andre emissærer.

Hvert år har personer som skriver seg inn som annammere, overnattet. Dette er tømmermerkere som hver vår målte inn tømmeret som var drevet fram til tømmerveltene etter vassdraget og sideelva Kvannelva på vestsida. Navn som Solumsmoen, Temte, Aasmundrud, Klægstad og Hobbeldstad går igjen år etter år.

En og annen gang har også plankemerkere vært gjester. Det var jo flere sagbruk både på Snarum og på Kløttefoss. Alt forteller om årvisse arbeidsoppgaver på bygdene som ble borte da lastebilene overtok tømmertransporten fra slutten av 1960-tallet.

En interessant person som med kortere eller lengre opphold overnattet på Kirkebø, var redaktør Andreas Mæhlum, som til fots, sommer som vinter, gikk i bygdene her over og samlet stoff til sin avis NU. På folkemunne ble han aldri kalt annet enn NU-mannen. Da han fartet omkring på bygdene, hadde han med avisen som han hadde samlet stoff til på sin forrige tur, mens stoffet han hentet nå, ble stoff til neste avis og tur.

Andreas Mæhlum (NU-mannen).

Vi skal avslutte denne leserunden i den gamle hotellboka med å merke oss navnet Hans Christoffersen 11. august 1939. Han var på Kirkebø mens han trålet skogene i søndre Holleia. Folk trodde han var en spion, og lensmann Gundhus ble budsendt. Men dette var mannen som stakk opp løypa for norgesmesterskapet i orientering som gikk på Snarum samme høsten. Christoffersen hadde møter med Arvid Dahlen og Thure Lund fra Snarum i.f. på Kirkebø, da idrettsforeningen skulle være medarrangør. Men med streng beskjed om å ikke røpe at det skulle være o-løp på Snarum. Deltagerne måtte for alt i verden ikke få rede på terrenget som skulle brukes. Og lensmann Gundhus fikk seg en god latter, han hadde jo snakket med Hans Christoffersen på forhånd.

Det er artig å lese mellom linjene i gamle hotellbøker, og om to år er Kirkebøbygningen 100 år. I langt over halvdel av tida var den sentrum for mye av det som hendte på Snarum i det forrige århundre.

Kai Hunstadbråten:

Da'n Theodor Tangerud (1884–1979) hørte noe rart på Bærsvollen^{*)}

Så får je førtelle om no anna med det samma je er i drage, på Bærsvollen, da, i denna bua der.

Det var på vinter'n. Åsså hadde vi lagt oss om kvell'n og sløkt lampa, og ville nå nødig opp att igjen. Og når vi hadde liggi 'i stynn, så bynte et dyr å flyge rundt på gølv et, flaug rundt så det fauk etter – hørte godt det flaug rundt. Og je kunne godt konstaterere at det var et tøngre dyr heller røsskatt – hørte det på flyginga.

Da vi hadde liggi og hørt på detta 'i lang stynn – og itte ville je stå opp heller, men så fänt je ut det ätte, det var messom itte no vits i å legge mi te å sova, og ha detta på gølv et flygannes. Så ripa je fyrstikker og slefte ner – før je var vaken så det itte jole (= gjorde) no – og før hver gong fyrstikka bränt, så var 'e dørj stille og itt'no å se. Og når den sløktna, så var 'e samre flyginga igjen.

Og detta vara og rakk. Vi venta på det sku slutte. Men det jole det itte. Om 'i god stynn så tenkte je, je får stå opp og tenne i lampa og bli kvitt dettane på

gølv et. Og det jole je. Je sto opp og tente i lampa, og bynte å undersøke, før je sku nå se å det var før slags dyr var inne.

Så sette je lampa på gølv et og såg under sengene og alle stänn, rundt hele hytta. Nei, det fäntes itt'no, itt'no dyr. Og je leita, ält som fäntes inne, og je såg etter om det var høl non stänn og, samtidig.

Ingen ting. Og der fäntes det itt'no dyr. Da lurte je i äll verden på å detta var før no. Og je tenkte at når det blir morran, så må det nå komma te syne hvis det er dyr inne, før det må nå vel fram ein gong. Nei, da, ingen ting, fäntes itte.

Da tente je lampa, da var je sint, og la mi. Hørte det itte mer. Je sløkte lampa te slutten, da var 'e stilt. Je hørte det bære den gongen.

Arkivopptak 1974

^{*)} Bergsvollen, seter til gården Berg på Øst-Modum.

Kongen av Holleia

I mange bygdelag finnes det ennå folkeeventyr som Asbjørnsen og Moe ikke greide å få tak i på sine samleferder av kulturskatter omkring midten av 1800-tallet. I vårt distrikt har Holleia i lange tider vært ansett som hjemsted for huldrefolket. Men også underjordiske og styrtrike bergkonger går igjen i gamle sagn fra flere hundre år tilbake i tida. Sagnene er gjengitt fra generasjon til generasjon og må betraktes som en del av vår kulturskatt.

I Oplandske Tidende fra 1908 har en snaring som undertegner seg med O, gjengitt et eventyr fra Holleia. For hundre år siden ble eventyrene lest for barna, og kanskje for voksne som på den tida ennå trodde på trolldom og nisseliv.

Sagnet sier at det et sted oppe i Holleia skal være en konge som skal være sså rik at det ingen ende er på hans herligheter. Bare en visste hvor det var, ville Norge bli et av verdens rikeste land. Men å lete etter kongens bopel var som å lete etter havfruen.

I følge et gammelt sagn gikk to gutter fra Snarum, for flere hundre år siden, ut for å lete etter disse endeløse rikdommene. De hadde hørt at en kunne kjøre hjem lassevis med sølvmynter bare en kunne finne fram til den rike kongen og hans skattkammer.

På denne tida levde det ei grunnrik jente på gården Ula. Hun var ettertraktet av flere rike beilere fra nær og fjern. Det het at det ikke var vakrere jente i hele Modum herred. En av guttene som dro til Holleia for å lete etter kongens skattkammer, var jentas utkårede. Jentas far var derimot sterkt i mot forbindelsen, men jenta sa at fikk hun ikke den hun ville ha, ville hun være alene i livet.

En lørdags morgen pakket de to guttene sine niste-sekker og begav seg på den lange vandringen inn i Holleia. Men samme kveld ble den vakre jenta i Ula borte fra hjemmet. Ingen ante at hun hadde blitt med guttene på vandringen. Da hun ikke kom tilbake til hjemmet etter flere dager, gjettet man på at hun var blitt bergtatt. Det ble gått manngard etter henne, men hun var og blei borte.

Foreldrene var fortvilet, spesielt hennes far, som

hadde vært så streng mot henne. Han gav da tilkjenne at han gav halvparten av sin store formue, flere tusen daler, til den som kunne bringe datteren hjem igjen. Hans husmann gikk flere dager og lette, men til ingen nytte. Sagnet sier at han likevel fikk ti tusen daler for letingen.

Den ene av de to guttene som var gått til skogs for å lete etter kongeskatten, kom tilbake etter å ha vært borte i flere uker. Men gutten var da blitt så rar av seg at han vanskelig kunne gjøre rede for seg. Da han ble spurt om hvor han hadde vært, og om han hadde sett kongens skattkammer, svarte han som en tomsing. Men til en venn sa han at han hadde sett mye sølv og gull, men at han hadde fått beskjed å ikke fortelle hvor det var.

Folk fortsatte å lete etter ulajenta, og en torsdag morgen, da de var midt inne i en dyp dal, så de ei jente og en gutt som satt i en bakke som vendte mot syd. De satt ved siden av hverandre, og rundt dem var mengder med gull og sølv. Begge var så fine at man aldri hadde sett maken. Letefolkene sto lenge og betraktet dem uten å vite hva de skulle foreta seg. Endelig gikk en fra følget bort bort til dem og spurte om hvor de kunne finne kongen av Holleia. Jenta svarte stolt at det kunne hun nok, men at det ikke måtte fortelles videre. Hvis det ble gjort, ville hun gjøre det slik at vedkommende aldri ville få sin helse igjen. Dette gikk han med på, og jenta fortalte at kongen av Holleia bodde i slottet Nodheim som lå 15.000 favner dypere enn der de nå var. Jenta fortalte at kongen for tiden ikke var hjemme. Han var i Telemark på forretningsreise og ville først være hjemme om en måned. Jeg er prinsessen av Holleia, og dette er min bror, sa jenta. – Dere har ei vakker jente med i følget, som min bror gjerne vil gifte seg med og gjøre til dronning av Holleia. Hennes rikdom vil ingen ende ta, og den vil strekke seg langt inn i Telemarken.

Da hun hadde sagt dette, forsvant det hele. Gutten fra Snarum og jenta fra Ula kom aldri tilbake og ble for alle tider borte. Og gutten fra Snarum som kom tilbake, ble aldri som han hadde vært. Men sagnet sier intet om Ulabonden som mistet datteren sin.

Thure Lund:

Stor virksomhet ved Kongsfoss i 1880-åra

For noen år siden spurte jeg landhandler Arne Bøhn ved Kongshaug om han hadde noen opplysninger om arbeidslivet ved det gamle Kongsfoss. «Du kan få noen gamle oppgjørspapirer fra drifta ved bruket i slutten av 1880-åra, så kan du se om du finner noe ut av dem,» sa Bøhn.

Jeg har valgt å se litt på disse lønningslistene fra 1888. Det viser seg at det var en omfattende virksomhet ved Kongsfoss på den tida. På lønningslistene er det rubrikker for en rekke virksomheter med hver sine ansatte. Vi ser at det nye og det gamle tresliperiet blir drevet hver for seg, videre er det ansatte ved høvelmaskinen, den gamle og den nye møllen (altså to møller ennå i 1888). To Kongssager, Gresehuset, snellefabrikken, Masterenden, dammene ved Mjovann og Sonern, Mørchs hus skulle passes, det samme med Søiastua, en rubrikk kalles Nordbråten og tilslutt en rubrikk for hestehold. En rubrikk kalles butikken, og det kan se ut til at bruket også drev butikken selv. Av lønningslistene kan det se ut til at det har vært ca 75 som hadde hatt arbeid ved bruket høsten 1888. Noen var nok deltidsarbeidere, i det en månedslønn på 4-5 kroner, som noen fikk utbetalt når måneden var slutt, sikkert var lite å leve av, selv på den tida.

I dag kan det være av interesse å se hva folkene tjente den gang. Det kunne være noe forskjell på lønnsnivået etter hva de forskjellige drev med. Mens

enkelte fikk kr. 1,00 pr dag ved det gamle sliperiet, ser vi at det er betalt daglønn fra kr. 1,20 – kr. 1,40 og opptil kr. 2,50 pr dag. Det kan se ut til at et par med stor dagfortjeneste har hatt hestekjøring. På lønningslista er det bare anført hvor de arbeidet, men ikke deres stilling i bedriften. Vi må anta at de best betalte var formenn og ingeniører. Helt til høyre på lønningslista finner vi hvor mye de ansatte hadde fått utbetalt ved månedsslutt. Men det gir ikke det riktige bildet. Det var nemlig ulikt hvor mye enkelte ble trukket i lønna.

Av den lange lista med navn, er det mange kjente familienavn som ennå er i bruk i Åmot.

I følge de lønningslistene vi har tilgang til, og som strekker seg over tre måneder, har det vært ca 35 mann som arbeidet fast ved sliperiet, åtte var faste ved sagbruket, to mann hadde arbeid ved møllene, to mann er lønnet ved høvelmaskinen, den ene måneden står det «Smeden» på lønningslista, måneden etter står det «Smedene», så det har nok vært to smeder, men vi finner ingen navn på dem. Ellers har et par vært ved snellefabrikken kortere tid, og vi ser at Andreas Døvig og Brede Møller har hatt tilsyn ved Sonerendammen og Mjovassdammen. Med arbeidere og deltidsarbeidere var det, som før nevnt, ca 75 personer på lønningslista til Kongsfossbruket. Det er interessant å merke seg at to av sagbrukene har vært i drift helt opp mot århundreskiftet 1900.

Kongsfoss før 1900.

Øyvind Haugen:

Drammenselvens Papirfabrikker

Den første tiden

*Den opprinnelige fabrikkbygningen på Drammenselven – før brannen i 1889.
Bildet er tatt fra Majorud.*

Gjethus Papirfabrik – eller *Actieselskabet Ekers og Gjethuus Papirfabriker*, som firmanavnet var – ble grunnlagt den 19. mars 1873 og er å betrakte som en direkte etterfølger av haugianernes Eker Papirmølle – i de tidligste tider kalt *Den Eegerske Papiir Fabrique*. Denne ble opprettet på Fredfoss ved Vestfossen av lekpredikanten Hans Nielsen Hauge i året 1794. Etter at brødrene Hans og Mikkel Nielsen Hauge døde – henholdsvis i 1824 og 1846 – solgte etterkommerne i 1855 bedriften til Harald Lyche og Erland Kiøsterud fra Drammen. Høsten 1872 fikk eierne av Eker Papirmølle kjøpt Geithusfossen sammen med eiendommene Skredsvik og Ilaug. Våren etter kjøpte de også Hårkalfossen, som den nedre delen av Geithusfossen heter. På begge sider av fossen hadde det i uminnelige tider vært virksomhet, og «flabærja» på vestsiden av fossen var en ypperlig plass for en ny papirfabrikk mente eierne. Man mente videre at det

av fossen kunne utvinnes 4.000 hestekrefter vannkraft.

Den 28. juni 1873 ble den første generalforsamlingen avholdt i Drammens Børs. Her ble firmanavnet omgjort til Actieselskabet Drammens Papirfabriker, samtidig som selskapets lover ble vedtatt. Det vil bli altfor vidløftig å referere de komplette vedtektene her, men de to første paragrafene er såpass interessante at vi ikke kan unngå å ta dem med.

§ 1.

Ekers Papirfabrik, omfattende Gaarden Hedenstad, Løbe-No. 180, nyt Matrikul-No. 64, af Skyld 6 Daler 6 Ort 3 Skill., og Pladsen Braathen, Løbe-No. 171 b, af Skyld 16 Skill., under Gaarden Matrikul-No. gl. 184, nyt 63, Thorberg, alt beliggende i Ekers Præstegjeld, samt Gaarden Skredsvig i Modum, Matrikul-No. 101, af Skyld 5 Daler 1 Ort 22 Skill., og Andel af Gaarden

Fabrikkbygningen på Drammenselven – gjenoppbygd etter brannen.

Gjethuus i samme Præstegjeld, Matrikul-No. 92, Løbe-No. 250 a, 250 b og 250 g, af Skyld resp. 1 Daler, 1 Daler og 2 Skill, alle under nyt Matr.-No. 92 Ilaug eller Gjethuus med de sidstnævnte Gaarde værende Vandfald paa begge sider af Dramselven, overgaa efter Indbydelse af DHrr. Erland Kiøsterud og Harald Lyche til et Actieselskab, der fører Navn af «Drammens Papirfabriker».

§ 2.

Selskabets Formaal er ved tidsmæssig Udvikling og Forandring af de overtagne Eiendomme og ved Anlæg af Træsliberi m. v. at tilvirke Papirmasse, Pap og Papir af Træ og andre Stoffe samt at tilvirke chemiske Gjødningsstoffer.

Det nye anlegget - som ble Nordens første moderne, integrerte tresliperi og papirfabrikk - ble prosjektert av datidens fremste ekspert, Heinrich Voelter (utt. føllter) i Heidenheim, Tyskland. Voelter hadde et utstrakt samarbeid med flere maskinfabrikanter, slik at hans firma også kunne levere alt maskineri til fabrikk. Med i dette som vi kan kalle en pakkelse, var også en lisens for fremstilling av brunpapir etter Meyh (utt. maj) og Voelters system. Dette systemet grunnet seg på en oppdagelse gjort i 1871 av papirfabrikanten Oswald Meyh i Zwickau, Tyskland. Når grantre ble kokt i damp, ble veden gradvis bløtere. Etter koking ble veden slipt, og man fikk derved en brun masse som ikke lot seg bleke, men som i noen grad kunne påvirkes av farvestoffer.

Produksjonen ved fabrikk på Geithus kom i

gang den 20. desember 1876 med et slipeapparat og en papirmaskin. Slipeapparatet var bygget av Johann Matthäus Voith (utt. foyt) i Heidenheim. Voith hadde også bygget sentralsystemet av turbiner og akselledninger som skaffet drivkraft til fabrikk. Tresliperiet hadde kapasitet på 4.500 pund tørr masse pr. døgn, dvs omkring 2 tonn. Papirmaskinen var bygget av firmaet Miller & Herbert i Edinburgh, Skottland. Maskinen var 2 meter bred og hadde 3 tørkecyklindere. Kapasiteten var 7.500 pund papir pr. døgn, eller noe over 3 tonn. Som råstoff ble benyttet - foruten tremasse - også rughalm og tekstilfiber. Halmen kom bøndene kjørende med om vinteren over isen på Tyrifjorden og Bergsjø. Halmen ble lagret i Halmhuset, som stod omtrent der Dr. Fianes hus står i dag. Tekstilfiber var det verre med, ettersom det på denne tiden begynte å bli sparsomt med gamle tøyfiller. Fabrikk klarte imidlertid å få fatt i en hel del gamle militæruniformer fra utlandet. Det heter at disse var både blodige og fillete etter soldater som hadde deltatt i den tysk-franske krigen i årene 1870-71.

Lønnsomheten ved fabrikk var rimelig god fra første stund, til tross for langvarige problemer med papirmaskinen. Problemene bestod i at lagrene i glitten hadde for små klaringer. Når glitten ble varm, utvidet valsetappene seg slik at lagrene ville skjære seg. Etter at disse problemene var løst - av en mekaniker fra Miller & Herbert - meldte det seg snart andre vansker, men disse var ikke var av mekanisk art. Det viste seg nemlig at det var beregnet for liten driftskapital, og mot slutten av året 1878 var fabrikk i

store økonomiske vanskeligheter. Aksjekapitalen var tapt, og den umiddelbare løsningen syntes å være å sette selskapet i konkurs. Hadde så skjedd, er det ikke godt å vite om driften hadde kommet i gang igjen.

Det hele løste seg imidlertid i februar 1879 da aksjonærene i selskapet dannet et nytt selskap som overtok alle Drammens Papirfabrikers aktiva og passiva. Aksjekapitalen ble satt til kr. 761.000, og man oppnådde å få tegnet aksjer for kr. 750.000. Det nye selskapet fikk navnet Aksjeselskapet Drammenselvans Papirfabrikker. Den gamle direksjonen fortsatte i sine verv i det nye selskapet. Nå, da videre drift var sikret, gikk man i gang med å forberede utvidelse av virksomheten. Brunkokeriet ble bygget ferdig, og en ny papirmaskin fra F. W. Strobel i Chemnitz, Tyskland, ble satt i drift den 8. mars 1880. Nøyaktig hvorledes denne maskinen så ut, vet vi ikke, men ut fra produksjonskapasiteten å dømme, tror vi at PM 2 var temmelig lik PM 1.

Kokeriet var innrettet gjennom to etasjer mellom tømmerrenseriet og sliperiet. For de som er kjent – der elektro- og instrumentverkstedene holder til i dag. Kokeriet bestod av 4 kokere med høyde 6,28 meter; diameter 1,52 meter og godstykkelse 32 mm. Materialet var støpejern. Tømmeret ble – etter at det var kappet og rensset for bark – fylt i disse vertikale kokerne der det ble kokt i damp uten noen form for kjemikalier i 18 – 20 timer. Deretter ble det slipt på vanlig måte.

Produksjonen på PM 2 var utelukkende tynn Naturell (brunpapir) i gramvekt 28 / 30 gr/m². Fabrikkens agent – Krazenstein & Cie. i Hamburg – besørget salget videre til bl. a. Sør-Amerika, der det ble brukt til innpakking av frukt. Dette papiret var nesten utelukkende i formatene 35 x 46 cm og 32,5 x 39 cm folio som ble pakket i baller som veide ca. 10 kg. Disse ble etter sigende brukt til ballast og stuvning ombord i skipene. På denne måten oppnådde man billig frakt – noe som var avgjørende for å kunne konkurrere på så fjerne markeder som Sør-Amerika. Drammenselvans Papirfabrikker ble derved den første papirfabrikken her i landet som eksporterte papir til oversjøiske land. Drammenselven var også den første som kom i gang med lønnsom produksjon av brunpapir i Norge.

Bedriften var i stadig utvikling. Allerede i 1884 ble det installert elektrisk belysning. Det hele begrenset seg til en 15 watt glødelampe over wira og en over haspa på hver papirmaskin pluss en del lamper fordelt rundt om i fabrikken. Ikke så mye å skryte av akkurat, med dette var første gang det ble tatt i bruk elektrisk belysning i Modum. Dynamoens som skaffet strøm, var koblet til fabrikkens sentraldrift.

Sliperidriften begynte å stille til problemer utover i 1880-årene. Det var til stadighet skifting fra brunmasse til hvitmasse, og omvendt. Derfor bygget fabrikken i 1885 – 86 et nytt sliperi med 3 slipeapparater

på den andre siden av Geithusfossen. Drivkraften var 4 turbiner på 250 hk. hver, slik at sliperiet la beslag på 1.000 hk. eller en fjerdedel av det man beregnet at fossen kunne yte. Driften var innrettet slik at det nye sliperiet produserte hvitmasse og sliperiet på fabrikkensiden for det meste produserte brunmasse. Dette byggeprosjektet kostet kr. 180.000. Det nye sliperiet var i drift frem til annen verdenskrig. De eneste sporene etter det nye sliperiet – som nå av en eller annen grunn kalles for det gamle sliperiet – er de gråsteinsmurene som kan ses på motsatt side av fossen for der fabrikken ligger.

Et tilbakeblikk på driften fra starten og utover mot slutten av 1880-årene viser at fabrikken stadig hadde hatt fremgang. Papirproduksjonen hadde øket fra ca. 450 tonn i 1877 til 1548 tonn i 1881 og videre til 2167 tonn i 1888. Produksjonen av tremasse var i 1888 6710 tonn 50% masse – dvs. masse som inneholdt 50% vann. Lønnsomheten hadde hele tiden vært rimelig god. Men så gikk det galt.

Klokken 00.15 natt til søndag 1. september 1889 brøt det ut brann i maskinsalen under en reparasjon på en av papirmaskinene. Som vi allerede har vært inne på, hadde fabrikken allerede i 1884 fått installert elektrisk belysning, men denne var for svak til at man kunne se under en reparasjon. I stedet ble det brukt talglys. Dette falt fra reparasjonsstedet oppe på papirmaskinen og antente papirfiller på gulvet. Brannen spredte seg så fort at det ikke var tid til annet enn å komme seg ut. Maskinene fortsatte å gå til de så å si smeltet i den voldsomme heten. Ilden spredte seg fra maskinsalen til turbinhuset som da var av treverk, videre til sliperi, sileri, kokeri osv. I etasjen over maskinsalen var sortersalen med store mengder papir som øyeblikkelig tok fyr. På loftet over sortersalen var det lager av ferdig pakket papir. Det sier seg selv at dette ble et prektig bål som kunne ses milevidt omkring.

Under overskriften «*Giethusfos brændt Inat*» skrev Buskeruds Blad tirsdag 3. september i en artikkel om «*Branden der lagde det smukke Fabriksanlæg ved Giethusfos i Aske*» bl. a. «*Branden var et Storslaaet og Skræmmende Syn. Dens høie Luer kunde sees i flere Miles Omkræds, og tillige kunde dens Skin iagttages paa Himlen inde i Christiania.*»

Slukningsarbeidet var håpløst. I følge Buskeruds Blad var hele fabrikken overtent på 10 minutter. Fabrikken hadde en brannsprøyte, og man fikk hjelp av ytterligere to fra Embretsfos. Men pga. varmen var det umulig å komme nær nok til å få gjort noe som helst. Man konsentrerte seg i stedet om å redde det nye sliperiet som også var truet av flammene. Buskeruds Blad skriver at det om natten blåste en svak vestlig vind som stod rett over elven. Ved å sprøyte det nye sliperiet med store mengder vann, klarte man å redde dette. Man greide til og med å opprettholde en viss produksjon på det nye sliperiet i den tiden papirfabrikken var ute av drift.

Det pågikk slukningsarbeider hele dagen og natten etter bl. a. for å få slukket ilden i kullbingen. Etter at ilden var slukket, var bakken varm i hele to døgn etterpå. I alt hadde noe over 200 mann deltatt i slukningsarbeidet. Ingen av de mannlige arbeiderene ble ledige – de ble alle satt inn i oppryddingsarbeidet. Men damene på sortersalen ble naturligvis ledige.

Så vidt man vet, var det ikke personskader i forbindelse med brannen – noe som er en sannhet med modifikasjoner. Disponent Vogt som engasjerte seg sterkt i slukking, opprydding og gjenoppbygging etter brannen, fikk nervesammenbrudd senere på høsten 1889. Han ble innlagt på «*Dr. Torps Sygehjem paa Lillehammer*». Etter som Vogt ikke viste tegn til bedring, ble han høsten 1890 innlagt på «*Gaustad Sindsygeasyl*», der han senere døde.

Med 1,5 millioner murstein ble fabrikk gjenreist på bare 14 måneder – med nye papirmaskiner, nye slipeapparater og annet maskineri rundt om i fabrikk. 14 måneder virker som lovlig kort tid til gjenoppbygging av hele fabrikk, men vi finner noe av forklaringen i at «*man var stærkt begunstiget af den milde og snefrie Vinter*».

For 110 år siden – den 12. november 1890 – stod følgende å lese i Buskeruds Blad:

«*Telegram fra Giethus Jernbanestation den 10/11 1890.*»

«Giethus Papirfabrik er nu reist og er idag for første gang – efterat den voldsomme Brand den 1/9 ifjor havde lagd den største Del af Fabriken i Aske – atter traadt i Virksomhed. Papirmaskine No. 1, der er leveret af Bertrams Ltd. i Edinburgh, haver idag frembragt det første Papir og Resultatet synes meget lovende.»

Siden dette telegrammet ble sendt fra Geithus stasjon, har det gått 110 år, og fabrikk er fortsatt i drift. Den 1. november 1997 ble firmanavnet igjen forandret – denne gangen til Union Geithus.

Bedriften fremstår i dag som en av verdens ledende fabrikanter av quilon- og silicone-behandlet spesialpapir. Quilon og silicone er kjemikalier som påføres papiret i såkalte limpresser som er montert like før enden av papirmaskinen. Med sine fremragende slippegenskaper benyttes disse papirkvalitetene av f. eks. bakeri-industrien og til diverse tekniske formål. Produktene eksporteres over hele verden.

Kilder:

Direksjonsprotokoll for Actieselskabet Ekers & Giethuus Papirfabriker: 1873-1880.

Direksjoneprotokoll for A/S Drammenselvans Papirfabriker: 1881-1890.

Buskeruds Blad: 3. september 1889. 12. november 1890.

Arbeidere og funksjonærer ved A/S Drammenselvans Papirfabriker i 1891. Se foto på neste side (navnene med alle mulige forbehold):

1. rekke fra venstre:

Daniel Røgeberg, Nils Olsen, Erik Fladlie, Einar Ruud, Carl Andreassen, Oskar Fladlie, Ole Kristiansen, Johan Bye, Hans Gustad, Andreas Trulsen.

2. rekke: Gunder N. Skretteberg, Andreas Larsen, Bernt Utrimark?, Jens Bakke, Aksel Andersen, Hans Skretteberg, Anders Gundersen, Oskar Jahnsen, Kristian Nikolaisen, Emma Bakken, Oluf Korneliussen, Marie Thoresen, Dagny Johansen, Sofie Hovde.

3. rekke: Reinhard Disen, Gustav Braathen, Lauritz Frøyd, to ukjente, August Borgen, Jørgine Hansen, Marthine Paulsen, Thea Nilsen, Inga Gjethus, Ingeborg Eriksen, Randine Gravbraaten, Karine Ellefsen, Johanne Larsen, Sofie Ellingsen, Dina Haslerud, Emilie Brunæs.

4. rekke: Karoline Skott, Alma Nerby, Randine Brunæs, Anna Nikolaisen, ukjent, Trine Sporpind, Line Gjethus, Hilma Andreassen, Karoline Gravbraaten, Josefina Andersson, Alma Holm, Augusta Andreassen, Anna Johannessen, Berta Bentsen, ukjent, Maren Pettersen, Thea Bakken, Hanna Gravbraaten.

5. rekke: Ole Olsen, Wilhelm Schyberg, Sandelin, Peter Christensen, Carl H. Johnsson, Hans Bie, August Gløersen, David Sem, Carsten Dysthe, Anton Olsen, Josefina Alsterquist, Martha Steen, Fredrik Kjølstad.

6. rekke: Ukjent, Gustav, Johan Sporpind, Ragnvald H. Graven, Anders Liim, Nils J. Bakken, Johs. Kristiansen, Carl Christiansen, Axel M. Olsen, Andreas Olsen, Emil Werner, Andreas Skauen, Adolf Olsen, Jørgodt Madsen, Martin Holgersmoen.

7. rekke: Andreas Hansen, Hans August Andreassen, Andreas Andersson, Alfred Andreassen, Hans Andreas Olsen, Johan Ruud, Ole Kjølstad, Hans J. Sønsteby, Kristen Knudsen, ukjent, Jens Holstad, Magnus Hansen, Andreas Borgersen, ukjent, Knut Hovde.

8. rekke: Hans Skott, ukjent, Lauritz Johansen, Peder Thorsby, Bernt Utrimark?, Magnus Gundersen, Nikolai Pettersen, Petter Bastiansen, ukjent, Nils Borgen, ukjent, Gustav Vahl, tre ukjente, Per H. Hamremoen, Gulbrand, Andreas Kongsrud, Magnus Svendsen.

9. rekke: Magnus Johansson, Johan Gravbraaten, Johan Kaggestad, Jakob Andersen, Johan Aas, Christian Gundersen, Peder Kjølstad, Petter Sporpind, Lars Haslerud, Edvard Jahnsen, Oskar Nerby, Anton Syvørtzen, Kristian Hansen, Kristian Bjølgerud, Simen Graaten?, Peder Eojen eller Kr. Briskerud?, Jørgen Disen, Kr. Pettersen, Peder Pedersen.

10. rekke: Andreas Martinsen, Andreas Askheim, Herman Steen, ukjent, Carl L. Gjethus, Hans Nerby, Kristoffer Bentsen, Godberg Larsen, Joh. Haugen, Ole Bjølgerud, Vilhelm Skalstad, Magnus Kleven, Hans Olsen, Emanuel Olsen, Anton Syvørtzen, Kristian Hansen, Andreas Kjemperud, Kr. Bjølgerud, Simen Graaten?

11. rekke: Ole Bentsen, Johan Brostigen, Anders Andersson, Hans Knudsen, Petter (Sem?) Pettersen, Kristen Stenseth, ukjent, Hans Bakken, Oskar Brunæs, ... Kongsrud, Karl Edgren, ukjent, August Pettersen, David Braaten?, Hans Mikkelsen, Ole P. Sporpind, to ukjente, Johan Hansen, to - tre ukjente, A. M. Høgberg, ukjent.

Bildet er utlånt av Erling Diesen.

Geita på Geithus

For den som vokste opp på Geithus i en ikke altfor fjern fortid, er det rart å komme tilbake og oppleve hvor stille det er blitt. I min barndoms leksikon ble Geithus betegnet som *stasjonsby*, og for den som bodde litt ute i periferien, var det nesten som å komme til byen når en tok seg en tur til sentrum. Her var lyder og lukter av alle slag. Alle slags spesialforretninger lå på rekke og rad, meieriet, pøsemakeriet og bakeriet, for å nevne noen. På torget fikk Kooperativen landets første kiosk med mye spennende innhold. I dag er det meste borte. Noen få hus står tilbake, pusset og anonymisert. Kooperativen er omtrent den eneste som holder stand i en nymotens betongkloss. Til og med stasjonsbygningen har de klart å fjerne. Et svart asfaltdekke har slettet alle spor av det som en gang var.

Men én ting har de klart å bevare, selv om klenodiet ikke får nyte sin pensjonisttilværelse på Geithus. I pakt med stedsnavnet fantes en skinnegående «geit», et arbeidsjern av de sjeldne, et helt spesielt lokomotiv som fikk navnet *Bjellegeita*. Den hadde messingbjelle til å signalisere med i stedet for dampfløyte¹. Den ble også helt enkelt kalt *Geita*. Mange kan sikkert ennå se den for seg der den putret og gikk mellom *Geithusfabrikken* (Drammenselvens papirfabrikker - senere Union) og stasjonen.

Geita ble produsert i Tyskland i 1910. Den ble skipet til Drammen og gikk så for egen maskin til Geithus³. Den har fått en del oppmerksomhet tidligere, spesielt fra Norsk Jernbaneklubb, som også har bevart den for ettertida. Her skal tas med noen tekniske data om loket. Så har det vært mulig å få en prat med Per B. Skauen på Geithus, den eneste gjenlevende av de som kjørte Geita da den var i daglig drift mellom fabrikken og stasjonen.

Tekniske data

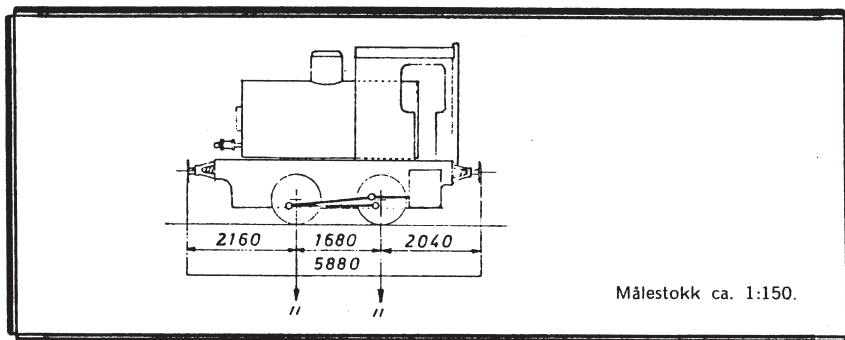
Et damp-akkumulatorlokomotiv har ikke selv fyrkasse eller skorsten, men fylles med trykkdamp fra et stasjonært anlegg. Lokomotivets kjel fylles først omtrent $\frac{3}{4}$ full med vann, og derefter med damp av 10-12 atmosfærers trykk. Dampen akkumuleres delvis i vannet og avgis igjen etter hvert som kjeltrykket synker. Lokomotivet kan etter hver fylling kjøre på denne dampen i opptil et par timer. Typen har vært en del i bruk i skifting ved fabrikanlegg hvor det har vært stor brannfare og/eller lett tilgang til stasjonær

damp, og har på disse steder vært en særdeles billig driftsløsning³.

Damp-akkumulatorlokomotiv (fyrløst lokomotiv)

Akselanordning	O-B-O
Byggeår	1910
Fabrikant	Borsig
Byggenummer	7837
Leverert til	Union Co.
Hensatt	Oktober 1969
Gitt til NJK	3.1.1971
NJK anskaffelse nr.	12
Plassering	Kløftefoss
Lengde o.b.	5,88 m
Akselavstand	1,68 m
Største akseltrykk	11 tonn
Materialvekt	16 tonn
Kjel	lengde 3,5 m, diameter 1,5 m
Kjelovertrykk	10 kg/cm ²
Hjuldiameter	1000 mm
Bremser	31

(NJK er forkortelse for Norsk Jernbaneklubb)

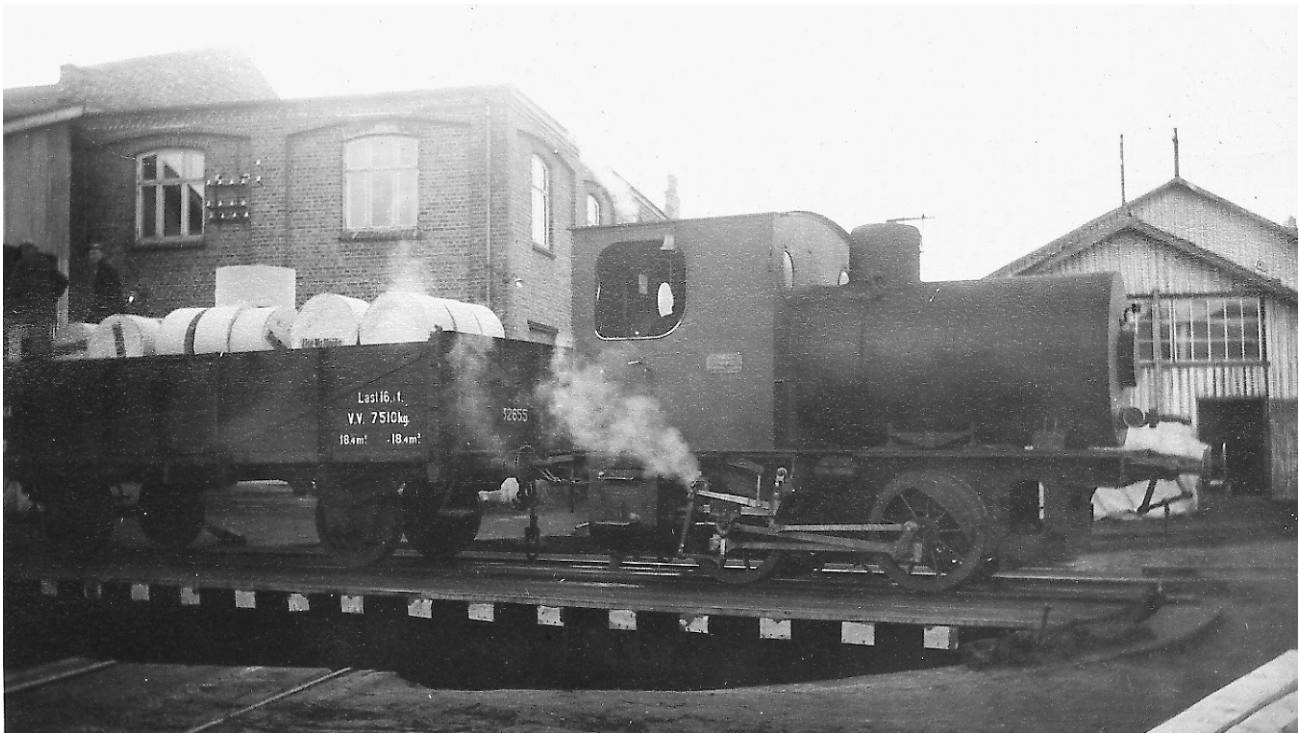

Fra *Rullende materiell*, Norsk Jernbaneklubb 1980, s 6.

Lokførerens arbeid

Det var tradisjon at arbeidet på Geita gikk i «arv» fra far til sønn i familien Bottegård¹. Men i en periode var de i beit for folk, og Per B. Skauen kom inn. Per begynte som læregutt ved fabrikken 14 år gammel i 1951. Etter noen år begynte han som hjelpemann eller *pensemenn* på Geita, og ble senere lokfører.

Per forteller at arbeidsdagen begynte kl 06.00 om morgenen. Det var en halv time før de andre fabrikkarbeiderne, og for denne halvtimen fikk han

Geita i arbeid (legg merke til messingbjella utenfor førerhytta).

Fra Union Geithus' arkiv.

overtidsbetalt. Loket måtte fylles med damp før arbeidsdagen startet. I tillegg ble loket fylt opp med damp når han hadde spisepause to ganger pr dag. Hvis det var mye kjøring, hendte det at loket måtte fylles opp med damp utenom disse tidene også. Trykk tanken (beholderen foran på loket) ble fylt med damp fra fyrhuset på fabrikk. Manometeret på Geita viste trykket på dampen.

Loket kunne dra opptil 8-10 vogner fullastet med cellulose og ferdig papir. Det ble en del tonn av det. På det meste kunne det dreie seg om 300 tonn eller mer. På Geithus stasjon ble godsvognene koblet til jernbanens godstog og fraktet videre til Drammen og Oslo. Papiret ble hovedsakelig eksportert⁵.

Det var bygd et ca 1 km langt sidespor fra fabrikk til Geithus stasjon som loket trafikkerte. På denne korte strekningen hadde man lagt inn en 100-meters kurve, en vendespiss, en ca 100 m lang bro og en svingkive⁴. Per forteller at det ikke var noen kunst å kjøre loket, men sporet krevde at man ikke kjørte for fort, og at man kjørte forsiktig i svingene. Likevel hendte det rett som det var at vognene sporet av. Særlig var dette et problem om vinteren når isen la seg opp under skinnene. Ved avsporing var det ut med jekken, og ellers foregikk arbeidet med å få vognene på skinnene igjen med handkraft. Det kunne derfor ta tid, opp til flere timer. Hver avsporing ble meldt til formannen, som så rapporterte videre til stasjonsmesteren på Geithus. Etter hver avsporing kom det folk fra jernbanen for å godkjenne vognene før de kunne kobles til jernbanens egne

togsett. Per tilføyer at hvor nøye dette faktisk skjedde, er kanskje en annen sak.

For å få i gang maskinen, måtte det tilføres damp. Dette skjedde ved hjelp av en hendel som man dro i. Dampen gikk inn på sleidene som dro hjulene i gang. Inne i loket fantes en spak som ble dratt forover eller bakover etter som toget skulle i den ene eller andre retningen.

Det krevdes ikke spesiell fysisk styrke for å kjøre loket. Opplæring til lokfører besto i å bli med forjengeren. Først begynte man som hjelpemann. Det var litt gjevt å være lokfører. Noen arbeidsdager kunne være ganske behagelige. Lønna var litt bedre enn for de andre fabrikkarbeiderne - for 50 år siden ca ett øre timen. Det betydde litt den gang. I tillegg hadde man ikke skiftarbeid og hadde fri alle søn- og helligdager. På 60-tallet fikk fabrikkarbeiderne lørdagsfri.

Lokførerjobben ble altså regnet som lett arbeid, men den krevde at man var nøyaktig og forsiktig. Per forteller at en gang holdt det på å gå riktig galt. Som lokfører hadde han John Bottegård som hjelpemann på Geita. De hadde vært på stasjonen med et helt togsett. Tilbake til fabrikk skulle de kjøre to vogner. Dette var de største vognene som fantes den gang, G4-vogner - innebygde vogner som også ble kalt *elefantvogner* (navnet hadde de fått fordi Cirkus Arnardo brukte dem til å transportere elefanter i). John kom ut og vinket at alt var klart. Som regel hoppet da hjelpemannen på bakerste vogna. Men så oppdaget John at alle vognene fulgte med, og at han hadde gjort en feil. Han hadde koblet fra luftslangene

Geita har ankommet Kløftefoss i 1971, der den senere er pusset opp utvendig. Foto: Ulf Berntsen.

som ble brukt til å bremse vognene med når de var koblet til jernbanens godsvogner. I tillegg skulle han ha koblet fra det som holdt vognene sammen etter Geita. Han oppdaget feilen og trodde han skulle klare å koble fra vognene (etter at han hadde gitt lokfører klarsignal om å kjøre). Så gled John på en issvull og ble liggene mellom skinnene. Toget satte seg i bevegelse, og der lå han! Han presset seg ned mot skinnegangen mens vognene rullet over ham.

Lokføreren oppdaget at alle vognene fulgte med, og måtte rygge toget tilbake til stasjonen. Han var da ikke klar over at John lå der. Men på returen kom toget inn på feil spor fordi John ikke hadde penset over. Da skjønte lokføreren at noe var galt, fikk stanset toget og gikk ut. Der krabbet John fram mellom vognene. Han var like hel, men han hadde fått seg et slag i panna av koblet, og var litt skjelven og skamfull for feilen han hadde gjort. Det som berget livet hans, var den gode plassen mellom sporet og vognakslingene. Hvis derimot loket hadde kjørt over ham, hadde det ikke gått bra. Bakparten på loket ligger nesten helt nede på skinnene⁵.

Hendelsen fikk neppe noe betydning for Johns videre karriere, for senere ble han selv lokfører på Geita.

Geitas pensjonisttilværelse

Geita er bevart for ettertida. I dag er dette det eneste dampakkumulatorloket som er bevart i Norge ved siden av Rjukanbanens «Paal»⁴.

Men det var ikke uten videre gitt at det skulle ende slik. Fabrikken ville skrote loket og selge skrapjernet. Da kom heldigvis Norsk Jernbaneklubb inn i bildet. Klubben argumenterte med at det ikke ville være mye å tjene på skrapjernet. Den hadde heller ikke økonomi til å kjøpe loket selv. Dessuten var dampkjelen meget godt isolert med datidas isolasjonsmateriale, nemlig asbests. På 1970-tallet ble dette stoffet gjenoppdaget som meget farlig, et fystoff i særklasse. Dermed var det ikke vanskelig for fabrikken å gi etter, og loket ble overdratt vederlagsfritt².

I dag er det mulig å beskue Geita på Kløftefoss. Den står ved siden av den store Vognhallen, og kan sees fra riksvegen mellom Vikersund og Krøderen. Det er mulig å gå helt bort til Geita (og kanskje klappe den!). Ønsker man omvisning, kan man ta kontakt med Museet Krøderbanen.

Kildehenvisninger:

- 1 Haugen, Ø. *Union Geithus, AS Drammenselvoens Papirfabrikker*, s 58. 1993.
- 2 Lund, T., Lunner, D., Berntsen, U. *På sporet med Krøderkippen*, s 235. 1997.
- 3 Norsk Jernbaneklubb. *Rullende materiell 1980*, s 6. 1980.
- 4 Norsk Jernbaneklubbs tidsskrift. *På sporet*, nr 6. 1971.
- 5 Intervju med Per B. Skauen på Geithus, hjelpemann og lokfører på Geita, ca 1955-1965.

Vikersund skolekrets

Vikersund skole har gjennomgått store ombygginger de siste årene, og en kunne i desember 1999 ta i bruk en skole med et totalareal på ca 3500 m². I den forbindelse kan det være grunn til å bringe fram i lyset litt av skolekretsens historie.

Den gamle skoleordningen

Gårdene på vestsida av Vikesundet hørte til Bronesfjordingen. Da omgangsskolen kom igang rundt 1750, ble fjordingen delt i tre skoleroder. Den søndre; Kjølstad - Kjemperud - Bråtan - Geithus. Den midtre; Brones - Bjølgerud - Hovde. Den nordre; V.Vike - Bottegården - Kongsrud - Borgen - Hervik - Tveiten.

Sist i 1850-åra begynte en å få faste skolehus i rodene, og med skoleloven av 1860 ble faste skolehus normalordningen.

Brua over sundet ble bygd i 1841, og sundtrafikken opphørte. På Viketangen, opprinnelig to plasser under Østre Vike, vokste det fram et håndtverkermiljø. På vestsida av sundet ble skysstasjonen Krona bygd i 1846, og det kom landhandel i Vikersund. I 1859 startet Erik Eriksen et farveri ved Hovdetjern.

Med jernbanen (Randsfjordsbanen i drift fra 1868 og Krøderbanen fra 1872) begynner ei ny tid for bygda, og ikke minst for Vikersund. Krona meieri ble bygd i 1869 og fraktet melk med jernbanen til Drammen, der det åpnet melkeutsalg. Pengeusholdet gjorde for alvor sitt inntog i bygda.

Men ungene fra det som begynte å bli et tettsted, måtte fortsatt søke skolen i grenda de hadde hørt til fra gammelt av. Ungene fra Viketangen gikk til Engelstad, de fra søndre del av Vikersund til Brones og de fra den nordre delen av Vikersund måtte gå til Kongsrud på skole.

Vikersund skolekrets

2. desember 1878 hadde Modums skolekommisjon møte på tingstedet Krona i Vikersund, der det ble drøftet å opprette egen skolekrets for Vikersund. Formannskapet behandlet saken i møte 15. februar 1879 og vedtok opprettelse av ny skolekrets med de utgiftene det betydde for skolekassen til lærerlønn. Kretsen måtte selv bekoste bygging av skolehus, slik loven var. Det ble nemlig utlignet en egen skolekatt for hver skolekrets, som bl.a. skulle dekke bygging og vedlikehold av skolehus i kretsen.

Den nye kretsen ble foreslått å omfatte Bjølgerud og Hovde fra Broneskretsen, Viker, Sand, Borgenstua og Olsund fra Kongsrud, og Vikertangen fra Engelstad krets.

De berørte kretsene stilte seg positive til egen skole

for Vikersund, men ingen av dem var villig til å bidra økonomisk for å få bygd skolen.

Våren 1879 ble det nedsatt en byggekomite med følgende medlemmer; formann farver Eriksen, medlemmer A. H. Viker og banemestrene Olsen og Hansen.

Det kan være verd å merke seg at tre av de fire medlemmene representerte nye sosiale grupper, en bedriftseier og to banemestere. Farver Eriksen var ildsjelen. Men han hadde da også åtte barn!

Vikersund skole

Skolen i den nye kretsen kom igang i leide lokaler, på Mynta i Sand, allerede høsten 1879 med to klasser og 60 elever i alt og med lærer Nikolai Julius Jensen. Men skoleåret 1880/81 kunne starte i nytt skolehus, på «Hovdeberga», ved den nye veien til Modum bad.

Går vi ti år fram, til 1889, har skolen fått tre klasser og 89 elever. Første avdeling kalles nå «lærerinnelassen». Kvinnelige lærere var på innmarsj i det norske skolevesenet.

Elevene gikk annenhver dag på skolen i en seksdagers skoleuke. Antall skoleuker varierte noe før århundreskiftet, men lå i gjennomsnitt på 36.

Dagbøkene viser at forholdsvis mange flyttet inn og ut av kretsen også til/fra steder utenfor Modum. Etter noen få navn står det endatil: «Reist til Amerika.» At Modum er ei bygd «med dørene åpne i begge ender,» har i høy grad gyldighet for 1880- og 90-åra.

Tettstedet Vikersund fikk ikke så stor vekst som enkelte hadde tenkt seg. Meieridriften vokste, det ble noen flere forretninger og noe småindustri, men bortsett fra Vikersund bad grunnlagt i 1917, var det lite ny virksomhet, og hvert fall ingen med et omfang som sprengte kapasiteten til skolehuset. Fire klasserom, materialrom og lærerrom samt utedoe i et hjørne i skolegården forble Vikersund skoles lokaler helt til i 1951.

Tar vi spranget fram til 1930-åra, er forholdene slik når det gjelder elev- og klassetall.

1932/33	7 klasser	161 elever
1935/36	« «	145 « «
1939/40	« «	129 « «

Det synkende elevtallet reflekterer de dårlige idene. For kommunen som helhet synker elevtallet fra 1779 i 1932/33 til 1286 i 1939/40.

I 1939 hadde Vikersund skole vel tre lærerstillinger. Det var Anders Thune, Ingrid Hærum, Einar Hauge-

rud og Borghild Hjelmeseth i delstilling. De to førstnevnte hadde arbeidet lenge ved Vikersund skole. Anders Thune var blitt ansatt i 1908, Ingrid Hærum i 1920.

Fra skoleåret 1940/41 ble Kongsrud skolekrets sentralisert til Vikersund. Det siste året hadde skolen bare 15 elever. Lærer Lauritz Kronen fulgte med til Vikersund.

Nye lokaler

I 1951 ble ny stor skole tatt i bruk i Vikersund. Den skulle romme både realskole (Modum kommunale høyere allmennskole), framhaldsskole og 7-årig folkeskole. Folkeskolen hadde da 172 elever fordelt på 9 klasser.

Og som om ikke det var nok, uttalte Modum i møte 24/1-1951 om Vikersund skole: «Det viser seg at barnetallet i småskoleklassene ved Vikersund skole går så meget opp at klassene må parallelldeles, og da skolen nå skal flytte over i romslige lokaler, mener man en må søke å utnytte den nye skolens kapasitet med overføring av barn fra nabokretsene.»

De store årskullene på de laveste klassetrinnene hadde som en av sine årsaker den begynnende boligsentraliseringen i kommunen. Vikersunds første byggefelt, Bjølgerudjordet og Sand, var en realitet.

Med hensyn til sentralisering av nabokretsene var

det liten stemning for det både i Brones-kretsen, på Drolsum og på Øst-Modum. Femtiåra gikk uten noen endring av skolekretsene.

Nye tider, nye krav

Alt i 1954 var det satt igang forsøk med obligatorisk 9-årig skole. Skoleloven av 1961 gjorde det klart at dette var framtidens skoleordning.

Modum hadde 18 folkeskoler, toårig frivillig framhaldsskole og realskole. En bestemte seg for å ta ett steg ad gangen. Skolebruksplanen av 1962 ga føringen.

Første steg var å slå sammen de mange folkeskolekretsene til fem nye skolekretser. Dette krevde et betydelig byggeprogram, bl.a. tre nye sentralskoler. Den ene skulle bygges i Vikersund.

Vikersund nye skole

Vikersund skolekrets hadde en lærerbolig med et beskjedent jordstykke til på Vikerjordet; «Solhøy». Dette var ei tjenlig skoletomt, og ny skole sto ferdig i 1969. Byggeregnskapet viste 3,2 mill kr. Elevtallet i 1969/70 var 296 fordelt på 16 klasser, hvorav to var hjelpeklasser. Elevtallet avspeilet den sentraliseringen som var foretatt; Gulsrud, Fure, Brones og deler av Flattum og Granstad skolekretser var nå lagt til den nye sentralskolen.

Vikersund gamle skole ved Badeveien.

Thure Lund:

Klær fra gamledager fram i lyset

–Vi fikk ideen til å gjøre det samme da vi så at bondekvinnelagene i Eiker hadde registrert gamle klær fra bygda, sier Eldbjørg Backe, som er medlem av en oppnevnt komité for registrering og fotografering av gamle klær i Modum. Komitéen består av Bjørg Greaker som leder, samt Liv Enger og Eldbjørg Backe. Komitéen er kommet til ved et samarbeid mellom bondekvinnelaga i Modum, Modum Historielag, Modum Fotoklubb, Husflidslaget, Modum Sparebank og kulturretaten i kommunen, og startet sitt arbeid høsten 1999. Det ble sendt opprop til alle bygdas husstander gjennom skriv i postkassene. Det var aktuelt å finne klær fra før 1950, og selvsagt var det gjevere til eldre de var. Etter at det høsten 1999 og sist vinter ble endevendt gamle kister, komodeskuffer, kott og loft i de tusen hjem, ble det holdt seks registreringsmøter, der over 500 plagg ble fotografert og registrert. I dag har komitéen seks permer med opplysninger av klær av alle slag. Her finner vi bilder av gamle dåpskjoler, brudekjoler, barneklær, sko og støvler med 50 snørehull, festantrekk for gammel og ung, votter og en del dagligantrekk, men lite av arbeidsklær som var i bruk. De var antagelig utslitt og hadde liten verdi som samleobjekt. Dessuten har nok mange plagg gått veien om saksa og veven og blitt filleryer. Men mange fine damevesker, som hørte til når kvinnene skulle forlate hjemmet for en tur, er med. Det var stor interesse for ei jakke fra krigsårene som var sydd av stoff som var laget av Modum Ullvarefabrikk under krigen, og som bestod av en del vanlig stoffmateriale som var blandet med papirfibre. Jakka var utlånt av Kjetil Omdal.

Dette bildet er ikke med i samlingene, men denne gråtroyedrakta var vanlig på Snarum midt på 1800-tallet. Bildet er av jordmor Guri Prestegaarden som praktiserte på Snarum fra 1860 til 1900. Bildet eies av Ingrid Sandberg, Snarum.

Selve registreringen var godt planlagt. Den første ble holdt på Fjordvåg den 27. oktober, siden i rekkefølge på Kongsrud Grendehus, på Snarum ungdomslokale, på Røstvang, Sysle, på Gimle, V. Spone, og ble avsluttet i kulturhuset i Vikersund.

I hver grend var det oppnevnt personer som bygdefolk kunne henvende seg til. På Østmodum var det Anne Berit Langeland, Sysle Bjørg Bjertnes, Snarum Hilde Rimeslått, Nordre Modum (Vikersundområdet) Agnes Falang, Vestre Spone Rønnaug Strand og for resten av Søndre Modum Hanne Hulbak.

Bondekvinnelagene har bistått med bevertning på registreringsdagene og har betalt leien av lokaler. Det hele har fungert utmerket, sier komitémedlemmene, som imidlertid mener at det på tross av godt fram møte de fleste stedene, nok er enda flere gamle plagg i bygda som ikke har kommet med i registreringen.

Fotografer har vært Tor Kornstad og Tore Raaen fra Modum Fotoklubb.

Mannekengoppvisning

Den 19. oktober hadde registreringskomitéen en godt besøkt mannekengoppvisning i kulturhuset i Vikersund, der både gamle og nye klær ble vist.

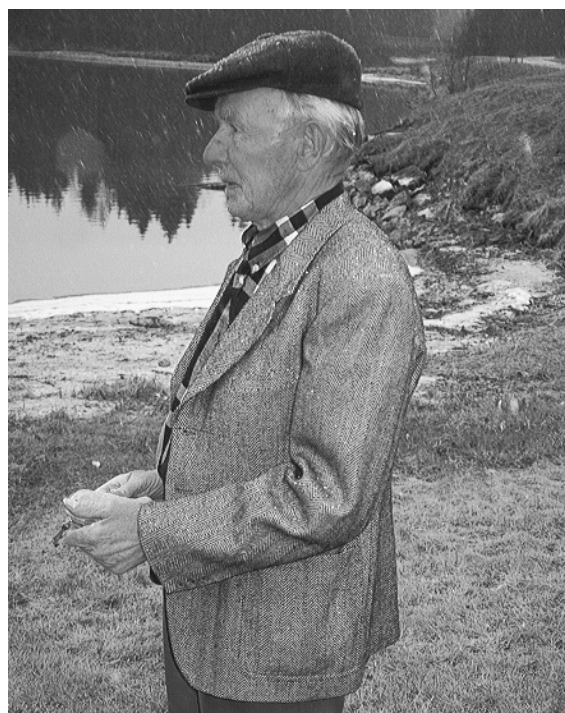

Foto: Kristian Linnerud.

Kjetil Omdal i papirjakke laget på Modum Ullvarefabrikk under krigen.

Nr. 322: Snippkjole fra århundreskiftet 1800-1900 som ble brukt av Erik R. Kopland, Simostranda. Nå eies den av sønnesønnen med samme navn.

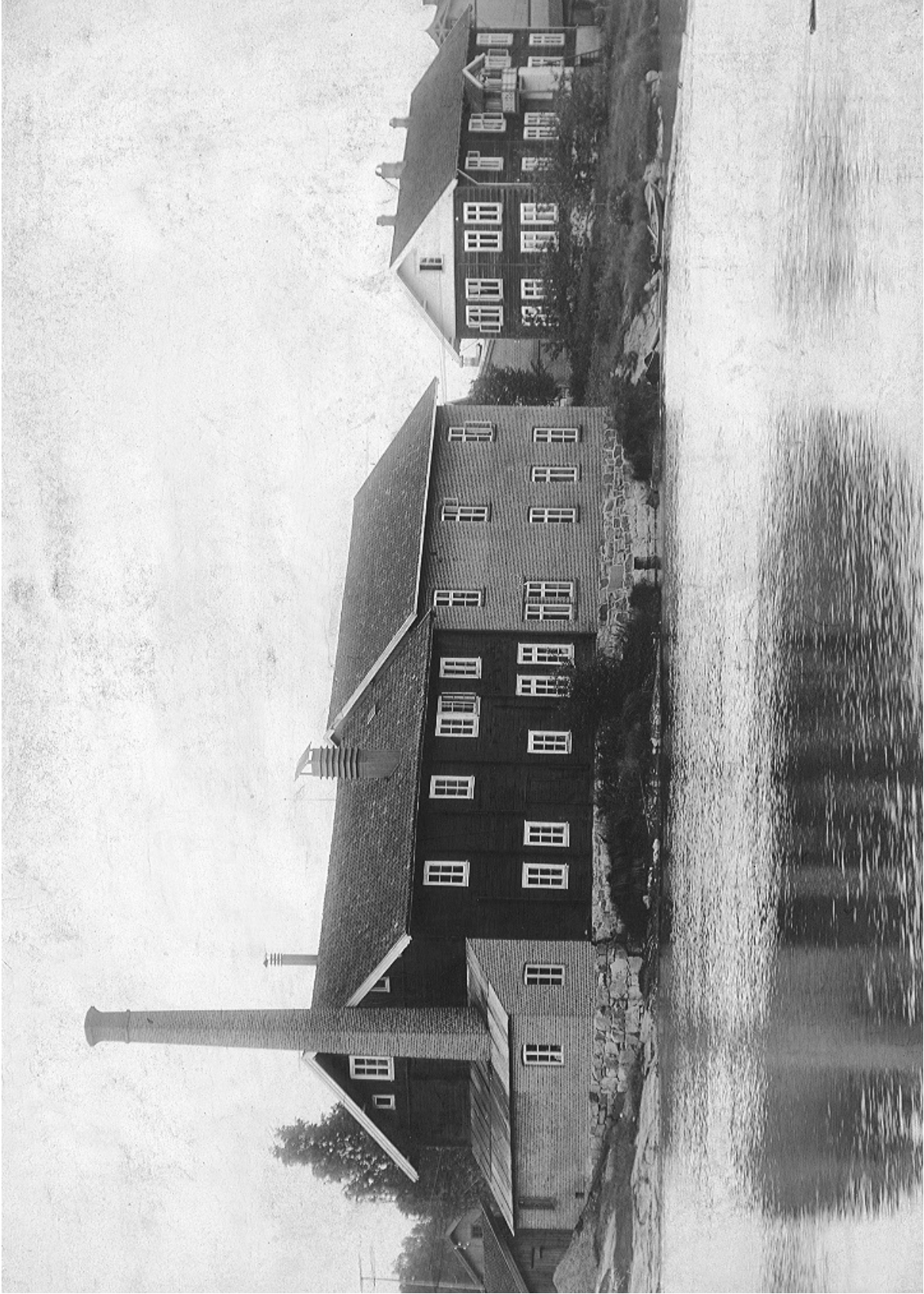
Nr 313: Hofteholder fra 1920-åra som ble brukt av Helga Skålien. Fra Sysle. Nåværende eier er Gudrun Høye Skuterud, Sysle.

Nr. 350: Dansekjole i Charlestonstil, sydd i 1928 til fru Helga Strand (f. Solum) på Overn, Åmot. Kjolen er fremdeles på Overn hos Rønnaug Strand.

Nr. 326: Ulveskinnsjels fra ca 1880 som er brukt av Hans A. Strand og sønnen Asle H. Strand (f. 1891), Overn, Åmot. Pelsen er fremdeles på Overn.

Modum Ullvarefabrikk i 1907. I forgrunnen Hovedjern, som nå er tørrlagt og brukes til parkeringsplass.

Bildet er utlånt av Kjetil Omdal.

Intervju med Olaf Halvorsen

Olaf Halvorsen, Sysle, var født 30. november 1877 i Såstadhagen, Snarum. Foreldre var Halvor Hansen, født 1851 i Såstadhagen, og Anne Kristine Klemmetsen, født 1852 i Snarumsverket. De bodde i Såstadhagen.

Faren var husmann under Såstad, men arbeidet i Modums Blaafarveværk. Han var «borheier» og hadde 2 kr dagen for å bore i de gamle gruvene fra 1870-åra til 1888.

Familien bestod av far, mor og ni barn, ei jente og åtte gutter. De bodde i to rom. Det var tre stykker i hver seng iblant. De lå på halmmadrasser. Det var vanlig enkelt inventar. Kostholdet var både og, det var vanlig bondekost. Hverdagsklær var av «krafttøy», som blei sydd av moren. Skotøyet var lærsko, med overlær og alminnelige lærsko. Helgeklær var av vadmel, det ble også sydd hjemme. Skolegang var annenhver dag på Skuterudflata skole. Da jeg (O.H.) var syv år kom jeg til Såstad og hjalp til med å bære ved og vann. Der var det bra med mat, og det var snille folk å være hos.

Da jeg var 9 1/2 år, begynte jeg på Modums Blaafarveværk og begynte å plukke stein. Fortjenesten var 1 kr pr m³. Arbeidstiden var fra 5 om morgenen til 5 om kvelden. Det var en times gange til gruva, så jeg måtte opp senest kvart på 4 om morgenen. Så det var hardt for en ungdom dengang. Fortjenesten fikk foreldrene. Senere kjøpte far hest, og da kjørte vi malm fra gruvene. Jeg var da 12 år, og broren min var 14 år, og vi var med og kjørte en dag hver. Vi måtte reise hjemmefra kl. 6 for å rekke to vendinger til Haugfoss på dagen. Fortjenesten var kr 1,08 for hvert lass. Da vi hadde holdt på med dette et par år, fikk vi tippkjøring fra Berganpukkverket til Skuterudpukkverket. Vi kunne da greie 10 lass for 25 øre lasset.

Da jeg var ung, fartet jeg meget i skauen og likte godt å fiske.

Om lørdagskvelden var jeg ofte med far oppover elva på fiske, vi var helt opp til Morudlandet. Det hendte at vi hadde ei helt full bøtte med fisk på en slik tur. Om lørdagskveldene var det dans på Bakerovnstråkka på Skuterudflata.

I 1887 begynte jeg og broren min og mange andre kjente på gruvene. Det var den eneste måten vi kunne tjene penger på. Vi ble godt mottatt av arbeidskameratene. Det var ingen opplæring. Arbeidet gikk ut på å banke malmen små, omtrent som fyrstikkesker. Hvis det var «klabberstein», kunne det være vanskelig å greie å tjene noe større, men hvis det var «kløv» i malmen, var det lettere.

Lønnen var dårlig, i førstningen greide jeg nok ikke mer enn 25 øre dagen, men ettersom jeg ble mer øvet, kunne det bli 50 øre eller vel det. Det var akkord på å pukke stein, 1 kr pr m³. Kontant betaling. Lønning fikk vi hver fjerde uke. Hvis vi gjorde noen streker, ble vi trukket i lønna, men det var ingen belønning hvis arbeidet var særlig godt utført.

Arbeidstida var fra 5 om morgenen til 5 om kvelden, med frokost fra 9 – 1/2 10 og middag fra 1/2 1 til 2.

Vi hadde oppsynsmann Hugsted, han var grei å ha med å gjøre. Stiger Krogsrud var også grei. Bergmesteren og direktøren så vi ikke noe større til. Arbeidskameratene var greie de fleste. Blaafarveværket hadde overenskomst med kommunen om at utenbygds arbeidere ikke skulle få hjemstavsrett. De måtte slutte når det manglet en måned på to år. Men de kunne begynne igjen når de hadde vært vekk vel en måned. Vi hadde sykekasse, vi betalte 2 øre av hver krone vi tjente. Den var bestyrt fra Verket, så vi som arbeidet, visste ikke hvor meget det var i kassa. Arbeidsgiveren laget aldri fester for oss, de måtte vi lage sjøl. Samholdet mellom arbeiderne var godt. Streiker var det ikke. Den tid jeg var i gruvene, var det bare to partier, og arbeiderne stemte med Venstre.

Gruveulykken på Modum i 1854 – fra rettssaken mot bergmester Peter Wilson

13. desember 1854 raste en bergside i en av Blaafarveværkets gruver ned. Og seks mann omkom. Ulykken ble omtalt i avisene på en slik måte at man kunne få den oppfatning at den skyldtes uforsvarlig sikring av arbeidsstedet (det vises til Gamle Modum 1986, «Ulykke på gruvene i 1854», s. 30-33).

Etter avsluttede forhør ble bergmester Peter Wilson tiltalt for forbrytelse mot «Criminallovens Cap. § 26». Av fogden i Buskerud som beskikket referens (aktor i underretten) var tiltalte innstilt til «at frifindes for Justitiens videre Tiltale i denne Sag, dog saaledes at han udreder de med denne forbundne Omkostninger». Tiltalte, som har møtt med privat engasjert defensor (forsvarer), har påstått seg «for Justitiens Tiltale i denne Sag aldeles frifunden».

«Aar 1855 den 18. Januar blev en Extraret satt paa Gaarden vestre Aslaksby i Modums Thinglag i forhenværende Overstiger Kulbæks Huus til Optagelse af et af Buskeruds Amt under 31. f.M. beordret Forhør i Anledning af, at der skal have fundet et Fjeldras Sted i Modums Blaafarveværks Gruber, hvorved 7 Mennesker skulde have tilsat Livet.

Retten betjentes paa Sorenskriver Hanssens Vegne ved hans eedsvorne Fuldmægtig cand. Christie i Nærvær af Retsvidnerne: Skolelærer og Gaardeier Anders Johannesen Bronæs og Gaardeier Truls Thomassen Aslaksby, der begge nu aflagde den i Lovens 1-7-5 foreskrevne Lagreteseed.

Administrator fremlagde 1. Budskeruds Amts Ordre af 31. f.M. til Optagelse af nærværende Forhør, modtaget 5. d.M.. 2. Indkaldelse af 11. s.M. med paategnet Opnævnelse for Lagrettet og Attest om Forkyndelsen, hvilke Documenter i Acten indtages saalydende.

Derefter fremsteg som 1. **Deponent** James Reeves, der sagde sig 45 Aar gl. og Eier af Modums Blaafarveværk, og forklarede, at den Ulykke, over hvilken Oplysning søges under nærværende Forhør, er foregaaet; den af Værkets Gruber, der benævnes No. 7 og 8. Deponenten har efter den ved Værket indførte Forretningeorden til Bergmesteren overladt Bestyrelsen af Grubedriften, herunder er indbefattet Omsorgen for, at Driften skeer paa en forsvarlig Maade og for at de fornødne Sikkerhedsforanstaltninger træffes. Depten havde erfaret, at det i

Gruben var flere Steder, hvor Fare kunde opstaae, og hvorpaa man altsaa havde sin Opmærksomhed henvendt, noget som han efter hvad han har erfaret, antager er Tilfældet med enhver Grube, som i længere Tid har været i Drift; men han erindret ikke, at han havde erfaret noget om, at man specielt paa dette Sted frygtede for, at Fare skulde opstaae, men end (?) paa de andre omnævnte Steder, forinden han om Morgen den 13. f.M. eller den Dag Ulykken skedte, modtog en Indberetning fra Bergmester Wilson om, at der nu frygtedes for, at en Deel af Fjeldet vilde falde ned, og at de fornødne Sikkerhedsforanstaltninger derfor af ham vilde blive trufne. Deponenten gjorde intet i Anledning denne Indberetning, da han engang for alle havde bemyndiget Bergmesteren til at foretage, hvad han for at sikre Arbeidet i Gruberne anseer fornødent. – Samme Dags Eftermiddag modtog han Indberetning om, at Ulykken skulde være skeet.

Bemeldte Grube gaar omtrent lodret nedad, og var der paa det Sted, hvor Fjeldstykket faldt ud, anbragt 2 Stempler, det eene over det andet, for at støtte og forhindre at noget af Fjeldsiden der skulde falde ud, men Fjeldstykket er faldt ud nedenunder Stemplene. Nogen egentlig Kundskab om, hvorledes Fjeldets Beskaffenhed var paa dette Sted, har dog Depten ikke –.»

Verkseier Reeves kunne altså ikke huske at han tidligere var blitt gjort oppmerksom på at det måtte treffes sikkerhetstiltak på dette stedet, og han kjente heller ikke til at bergmesteren eller noen av de andre oppsynsmenn eller gruvearbeidere var blitt gjort oppmerksomme på dette. De to følgende dager etter ulykken hadde han vært på stedet.

«2. **Deponent** Peter Wilson sagde sig 27 Aar gl., Skotlænder af Fødsel og Bergmester ved Modums Blaafarveverk, ved hvilket han som saadan har havt Ansættelse i eet Aar. Han har opholdt sig her i Landet i omtrent 1 1/2 Aar og er det norske Sprog saa mægtig, at han fuldkommen deri kan gjøre sig forstaaelig. Han forklarer, at der den 13. December sidstl. i den saakaldte Mellemgrube i Gruben No. 7 og 8 ved Modums Blaafarveværks Gruber indtraf den Ulykke, at følgende Arbeidere: Lars Corneliussen Soya, Torger Trulsen, Ole Arnesen Haugerud, Corneliussen Ellingsen Foseie, Ole Torstensen Sandager og

Torsten Christensen Bærven bleve knuste eller dræbte under et Fjeldstykke, der bemeldte Dag lidt før Klokken 12 Middag faldt ned over dem fra Grubens Side, ligesom en syvende Arbeider, der ogsaa var beskæftiget paa samme Sted, nemlig Lars Svendsen Skuterudfladen, fik det eene Been beskadiget, men er fremdeles i Live, hvorhos en ottende Arbeider, ved Navn Ole Larsen Bøenstøen, der ogsaa var paa samme Sted, kom derfra uden nogen Læsion, idet Steenvægten der, hvor han var, blev liggende over ham stillet med den anden Side af Gruben. –

Den nedfaldne Steenmasse udgjør, saavidt Deponenten kan skjønne, omtrent 8 à 10 Kubik Lagter. Det bemærkes, at Retten med Hr. Wilson, forinden han afgav sin Forklaring, havde begivet sig til den omnævnte Mellemgrube, der hvor Fjeldrasen havde fundet Sted, og at hans Forklaring afgaves under Paavisning paa Stedet, hvorefter den efter Tilbagekomsten fra Gruben blev Protocollen tilført.

2. Deponent forklarede, at deri bemeldte Mellemgrube findes 3 Rader Stempler, nemlig ett Rad, hvorpaa Jernbane er anlagt, hvilket er det fuldstændigste, samt et Rad ovenfor og et andet nedenfor Jernbanen, men disse 2de sidste ere ikke fuldstændige.»

År 1855, den 25. april, ble en ny ekstrarett satt på tingstedet Enger i Modum til videre behandling av saken mot bergmester Wilson. Rettsvitner denne gang var proprietær Johan Darjes og gårdeier Christen Christophersen Jellum, «der begge forhen have aflagt Lagretteseed».

«Tiltalte Bergmester Peter Wilson var i Retten tilstede og blev forelåst det fremlagte Referat med Indstilling, med Hensyn til hvilket han Intet havde at bemærke uden forsaavidt han gjorde opmærksom paa, at det var efter hans Anmodning, at Stigeren Løverdagen før Ulykken skeede, forsøgte at nedbryde den lille Flage paa Opsiden af Mellemgruben. Forøvrigt forventede han sig i Sagen, idet han ikke kunde erkjende at have gjort sig skyldig i Uagtsomhed eller Skjødesløshed, ikke allene frifunden for Straf, men ogsaa fritaget for at udrede Sagens Omkostninger.»

Han bemerket at han ønsket «at give Tilsvaret i Sagen», og at han i den anledning hadde henvendt seg til overrettsprokuratur Blich i Christiania. Han bad derfor om at sakens dokumenter skulle sendes til ham, og at saken måtte utsettes i en passende tid. Dette ble så bestemt.

År 1855, den 15. mai, ble retten igjen satt på Enger. Rettsvitnene denne gang var «de af Lensmanden opnevnte tvende eedsvorne Lagrettemænd, Gaardbruger Johan Hansen Hole og Kornelius Thoresen Hole».

Det ble fremlagt en skrivelse fra en Knud Mathisen av 28. april s.a., «i Henhold til hvilken man bad Sagen udsat en passende Tid,» forat stiger Ole Steenstuen

og Lars Olsen Bøenstøen skulle bli innkalt «for at give de Oplysninger de maatte være i Besiddelse af».

Torsdagen før ulykken hadde stigeren vært tilstede i gruben. Da undersøkte man den østre gruveåpning, «bankede paa denne, hvorved man kom til Erfaring om at den lille Flage var løsnet. Stigeren fik Ordre til at sørge for at denne Flage blev nedbrudt». Dette ble ogsaa gjort, og det var konstatert at det var «ingen usædvanlig Fare» mer. Ingenting virket løst.

Det ble begjært af avdøde Torsten Bervens enke skulle innstevnes som vitne, da det menes at hun vil kunne opplyse at hennes avdøde mann mente det var trygt å arbeide i gruben, men at denne trygghet ikke var så stor på det tidspunkt, som man trodde – på grunnlag av de erfaringer man hadde gjort like før ulykken.

Saken ble utsatt

År 1855, den 30. mai ble retten igjen satt på tingstedet Enger til videre behandling av saken. Retten ble administrert av sorenskriverens edsvorne fullmektig, exam. juris Fleischer «i Overvær af de af Lensmanden opnævnte 2de Laugrettesmænd Christian Olsen Røste og Peder Olsen Kulbæk, begge Gaardmænd i Modum». Tiltalte, bergmester Wilson, var tilstede.

Det ble ført 17 vitner. Flere av disse var enige om at det i alle fall var «stygt» å arbeide i gruben. De som mistet livet i ulykken, er ogsaa referert av de andre på samme måte. Man diskuterte om noen uvanlige lyder kan ha varelet at noe var i ferd med å skje, men alt dette var temmelig ubestemt. Skriften er svært utydelig og derfor vanskelig å lese.

«Aar 1855 den 2den Oktober blev Extraret sat paa Sorenskrivercontoret i Drammen. Retten administreredes af Sorenskriver Hanssen i Overvær af Vidnerne J. Olsen og A.T. Olsen.»

I sammendrag fremkommer at Peter Wilson, i egenskap av bergmester, har som sitt ansvar å bestyre gruve drift, og han er derunder ogsaa ansvarlig for sikkerheten i gruvene. Det sies uttrykkelig at ingen har hatt noe som helst å utsette på Wilsons ledelse av arbeidet i gruben. Det presiseres at forsiktighetsregler og sikring i gruvene har vært like godt ivaretatt i hans tid som tidligere. Umiddelbart før gruveveggen raste ut, hadde Wilson sammen med stigeren og en mann til vært med å prøve gruveveggen og å rense opp noe – få ned løse deler og sette opp stempler.

Wilson får faktisk «attest» for å ha vært omhyggelig og forsiktig. Og det var ingen som mente det hadde vært spesielt nødvendig å forsere arbeidet med stimpling og sikring av den omtalte gruveveggen. Det ble avgjort at dette arbeidet skulle starte når et allerede påbegynt sikringsarbeid var ferdig. I mellomtiden (faktisk ser det ut til å ha vært dagen før) skjer utglidningen. Det fremkom at et av vitnene

hadde hatt betenkeligheter, men siden gruveveggen var blitt såpass grundig undersøkt, kunne den ikke umiddelbart være farlig, var konklusjonen.

«Efter at Tiltalte Tirsdag den 12. December havde forladt Gruben, var han ei der senere samme Dag og han modtog hiin Dag ei heller nogen Meddelelse om at der var Fare at befrygte i Gruben. Men da der var indtraadt Tøveir, og han antog, at dette muligens kunde have Indflydelse, skrev han Onsdag Morgen kl. 8 den 13. Decbr. fra sin Bopeel Aslaksby, og førend han denne Dag endda havde været i Gruben, eller derfra havde modtaget nogen Melding, sit første Brev til Værkseieren, Reeves, af følgende Indhold:

«Tøveiret i Gaar og i Dag har løsgjort en betydelig Fjeldmasse paa den østre Side af No 7 og 8 i Mellemgruben. Vi forsøger at understøtte den med Tømmer, men ere ikke aldeles forvissede om et heldigt Udfald»».

Det fremkommer hele Tiden at Wilson ikke har fått

noen som helst indikasjon på at det har vært noen fare for ulykke, men at mildværet og tiningen må ha bevirket utrasingen. Det er en god del detaljer omkring dette, men det er egentlig det samme sagt på forskjellige måter.

Bergmester Peter Wilson ble av retten frifunnet for siktelsen for uaktsomt drap, men han ble dømt til å betale en del omkostninger i forbindelse med retts-saken.

Kilder:

Ekstrarettsprotokoll for Modum 1847–1857. – Statsarkivet i Kongsberg.

Hunstadbråten, K.: Ulykke på gruvene i 1854. – Gamle Modum 1986 (1. årg.) 30–33.

Hunstadbråten, K.: Blaafarveverket – bergverk, mennesker og miljø. – Brakar AS. Drammen 1997.

Kristian Linnerud:

Gjethus totalafholdsforening

Fra Kjell Grøstad har Gamle Modum fått utlånt den første protokollen for Gjethus totalafholdsforening. Protokollen begynner slik:

Efter tvende foredrag av hr. literat Julius From dannedes ved Majorud den 27de marts 1889 «Gjethus totalafholdsforening» under «Det norske totalafholdsselskab» og blev dettes grundregler vedtagne efter vedlagte lov. Som midlertidig formand valgtes hr. Andreas Reiersrud.

Det tegnet seg 30 navngitte medlemmer.

Nytt møte ble holdt søndag 14. april 1889, der åtte nye medlemmer tegnet seg. Samtidig ble det foretatt valg. Andreas Reiersrud ble valgt som formann med styremedlemmene Hans Knudsen og Anders Andersen. Suppleanter ble Karl Holm, Nicolai Pettersen og Kristen Knudsen. Møtet ble avsluttet med opplesning av et foredrag av Andreas Røgeberg.

I møte den 5. mai ble medlemskontingenten fastsatt:

50 øre pr. aar for vogsne mandspersoner,

25 øre pr. aar for vogsne kvinder,

25 øre pr. aar for mandspersoner fra 14 - 18 aar og

15 øre pr. aar for kvindelige medlemmer fra 14 - 18 aar.

Kontingenten kunne om ønskes innbetales i to terminer. Det ble vedtatt å abonnere på avholdsbladet «Menneskevennen», kjøpe småskrifter for en krone og gå til innkjøp av 20 avholdsmerker.

Sommeren 1890 ble det holdt et avholdsstevne *paa Gjethusbakken, hvor det var fremmødt en masse mennesker. Sven Aarrestad holdt et langt og gribende foredrag, hvori avholdssagen blev fremholdt. Ligeledes talte Sven Halvorsen, lærer Kolsrud og Pastor Arnesen.*

Etter valgene i desember 1890 besto styret av Andreas Reiersrud, formann, Chr. Knudsen, viseformann, og Th. Guttormsen, sekretær. Til kasserer ble valgt Godtfred E. Formo «udenom bestyrelsen».

Senere fortsatte virksomheten med regelmessige møter, gjerne på søndager. Andre påskedag 1891 var det fest - med foredrag. I det hele tatt var det stor foredragsvirksomhet på møtene. Foredragsholderne får ros. Sommeren 1891 ble det vedtatt å inngå samarbeid med «Missionsforeningen» om bygging av et felles forsamlingslokale. Chr. Knudsen tilbød gratis tomt. Finansieringen skulle skje med låneopptak og innsamlede midler. En kan ikke se at byggesaken er behandlet senere i protokollen, som går fram til årsskiftet 1895/96.

I 1894 ble Gjethus totalafholdsforening omdøpt til Hjemmets Lykke Gjethus. Ved utgangen av 1895 har foreningen 187 medlemmer: 48 Mend, 59 Kvinder, 80 Børn.

Husmorlagene i Modum

Når jeg skal skrive litt om husmorlagene i Modum, blir det mest fra mitt eget ståsted, Geithus Husmorlag. Etter det jeg husker, var der seks husmorlag i Modum: Drolsum, Geithus, Granstad, Vikersund, Øst-Modum og Åmot.

Dessverre eksisterer ingen av lagene i Modum lenger. Mange ildsjeler som hadde holdt på i mange år, sluttet, og det var ingen av de yngre som ville overta. Samfunnet forandrer seg stadig. Flere og flere husmødre gikk ut i arbeidslivet og fikk mindre tid til foreningsarbeid. Dessuten ble nye og flere tiltak for barn og unge overtatt av andre foreninger, så som av foreldreforeningene ved skolene, idrettslagene og musikkorpserne. Det var helst her foreldrene engasjerte seg når det skulle prioriteres.

Øst-Modum Husmorlag er det eldste. Thure Lund forteller i sin bok om Øst-Modum at laget ble stiftet hos Aasne Aarhus på Gåserud i 1929. Hun var den første formannen og ledet laget i 14 år. Det var meget aktivt og hadde bl.a. stor kursvirksomhet. Laget ble lagt ned omkring 1992. De øvrige husmorlagene er av yngre dato.

Geithus Husmorlag ble stiftet 12. februar 1952 etter initiativ av Ruth Knive. Det ble oppløst en gang på åttitallet. Laget ble fra starten automatisk tilsluttet Hokksundgruppen (Modum og Øvre Eiker) og Nedre Buskerud krets av Norges Husmorforbund. Lagets ledere gjennom årene har vært Kari Løver, Ruth Knive, Aslaug Olsen, Solveig Skalstad og Gunhild Bekken. Mange oppofrende og trofaste medlemmer har gjennom årene sittet i komiteer og utvalg. De gjorde en stor innsats for at ting skulle fungere. Det gjaldt for øvrig alle husmorlagene i Modum.

Norges Husmorforbund (heretter kalt NH) gikk inn for å påvirke det offentlige i mange saker som skulle gi bedre vilkår og også lærdom for husmødrene. På begynnelsen av femtiårene var det særlig barnehager, barneparkeringer og daghjem det ble arbeidet for. Den første store saken for Geithus Husmorlag var å ta over barneparkeringen som Geithus Idrettslag drev på Furumo. Drammenselvans Papirfabrikk stilte tomt til disposisjon der Geithus bo- og dagsenter ligger i dag. Laget fikk også «låne» en snekker som satte opp leskur, og gjerdet rundt ble satt istand. Både Drammenselven, Westad og Katfos støttet med penger og andre ting, og noen kroner ble det også fra kommunen. Laget selv drev med papirinnsamling, utlodninger og mannekengoppvisninger for å holde hjulene i gang. Etter hvert opprettet kommunen barnehager og førskoler. Hjemmehjelp for eldre var neste store sak. Kommunen ble involvert, og husmorlagene skulle være bindeleddet mellom kommunen og brukerne. Det var den spede begynnelsen til dagens omfattende kommunale hjelpeordninger. Omkring 1970 startet NH sosialtjeneste for unge. Husmorlagene i Geithus, Vikersund og Åmot slo seg sammen og holdt i alt tre kurs med lokale fagfolk som forelesere. Mange av deltakerne tok senere utdanning som sykepleiere.

Husmorlagene engasjerte seg også i andre oppgaver, så som husmorgymnastikk, turnpartiere for barn med turnstevner, foredrag om kosthold og tannpleie, besøkstjeneste, luciafeiring, juletreffester, teaterbesøk, husmorferie og diverse kurs. Det ble også tatt initiativ til kreftundersøkelser. I dag er husmorlagene i Modum historie.

Aasne Aarhus.

Ruth Knive.

Bråtavollen i Holleia

På buhella utom Bråtabua.

På hella står Hanna Hjermundrud. Til venstre i budøra er Magnhild Braathen, den andre er ukjent. Ola Stryken er på tur opp trappa. Han er barbeint, men ellers i vømmelsbukse og busserull og med hatt og kniv og pipa i kjeften. Det henger ei jakke på budøra, då det er vel gjerne en annen «kæll» inne i bua som han skal slå av en prat med. Kvinnefolka er «i hverdagslaget». Hanna Hjermundrud står med strieforkleet på, så hun kommer antakelig rett fra mårrastellet i fjøset. De andre to kvinnfolka har også arbeidsforklær.

Ola Stryken var født i 1838, og var bortimot 70 år da dette bildet ble tatt en gang mellom 1905 og 1910. Ola var med krøttera til Bråtavollen en vår noen få år etter. På himturen kom han på villstrå, og det blei leita etter han flere veker. De kontakta endatil «Fløttumsgutten», en navngjeten synsk mann, og sendte et kart over hvor han «så» Ola hadde gått. Men dette blei tolka speilvendt, og leitinga var uten resultat. Seinhøstes blei han finni av bærplukkere ved Mortensvann, langt nord i Holleia. Da var det ikke mer igjen av Ola enn at de bar han til bygds i en ryggsekk.

Seterbruket ser ut til å være like gammelt som jordbruket her til lands, og kan i historisk perspektiv kanskje best forstås som en siste rest av et halvnomadisk jordbruk der også gårdsbosetningen kunne flyttes innenfor et område over tid. Gjennom lang tids utnytting av utmarka til beite pekte enkelte steder seg ut som de gunstigste, og fikk navn med ending -voll; åpen grasmark, eller -seter; et sted en satt, dvs oppholdt seg sammenhengende ei tid.

Fram til for ca 150 år siden var Holleia i alt mer enn 50 000 da felles setermark for gårdene mellom Snarumselva og Drammenselva/Tyri fjorden. Den var delt på midten nord- sør, langs Grunna, Lorta og Langsjø nord til Stakamyrdalen i Holleia-Spira. Den vestre delen var Snarums-Holleia, den østre var setermarka for Ruds-fjerdingen og Brones-fjerdingen.

Bråtavollen ligger sentralt plassert i Holleia med setrer på alle kanter. Innenfor sirkelen med radius tre km i luftlinje kan en rekne Tuthol i sør, så Lysevannsvollen, Hesjevollen, Livollen, Gunnhusvollen, Steinsvollen, Bronesvollen, Sørlø og Kaggevollen.

«Langveien», hovedseterveien fra Snarum, begynner ved kirka på Snarum fra Prestegården og Bråten, går vest for Sandungen til Løkflata og tar rett nordover Snarumshauken, forbi Bjoretjernsstua og til Bråtavollen. Derfra fortsetter den til Gunnhusvollen, og videre til Lauparen som den innerste av Snarumssetrene.

Gårdene som setra på Bråtavollen var; Søndre Gjermundrud og nordre Prestgarden i Prestgårdsbua, søndre Prestgarden og Stryken i Strykbua, mens søndre Bråten hadde Bråtabua. Det er tomter etter to seterbuer til, den ene i «Gullikshølet» opp og vest på vollen. Den hørte Sør-Olavsby til, og ei bu til Nord-Bråten lå lengre sør. Det kan være verd å nevne at Olavsby (161/1-2) og Enden (161/10) setra i Tuthol og Olavsby søndre (161/3) også setra på Gunnhusvollen.

Utstrekning. Det er spor etter åpen mark fra ca 30 m nord for Strykbua og sørover på åshylla til lengst sør på tjernet, i alt ca 400-450 m og i en bredde av ca 100 m. Dette gir et areal på 40-45 da. Regner en med et areal øst-

vest fra nesten ned til tjernet og opp under åsen der den går over i bart berg, kan en legge til 8-10 da. Utenfor vollen, særlig nordover, er det spor etter omfattende bråtebruk.

Bruksform. Sentrale deler av vollen har vært delt mellom de enkelte brukerne. Vanlig betegnelse på dette er seterheier, men på Bråtavollen og kanskje også på de andre Snarumssetrene ser det ut til at de har brukt -voll også om disse mindre delene (på Bråtavollen kalles i hvert fall en del av vollen for *Olavsbyvollen*). Disse har vært inngjerdet og slått for å gi høy. Låven til Strykbua har vært en høylåve. Høyet blei brukt som tilleggsfór enten vår eller høst slik at dyra kunne holdes lenger i setra. På den måten sparte en på vinterforet hjemme.

Lauv og brennesle blei også brukt til dyra. De store

Ved Strykbua.

Bildet ovenfor viser primkoking utenfor Strykbua en gang rundt 1910. Lisa Stryken (f. 1868, datter av Ola Stryken) rører i primgryta. I budørene sitter Karen Stryken (gift Glesne). Mannen med hagle og bowlerhatt er Ola Prestegarden. På andre sida av døra står Tveiten, som var sooger til Ola Prestegarden. De tre andre på bildet er ukjente. Koking av prim og ost foregikk for det meste ute, og tok hele dagen. De brukte helst grankvist å fyre med.

Strykbua er ei tradisjonell seterbu med buskjul og dobbelt melkebu. Opprinnelig har bua hatt jordgolv og peis. Bua fikk, i følge J.A. Samuelsen, tregolv i 1830. Sag til halvkløyving av stokker er bevart på Bråtavollen. Av eldre bilder ser en at døra opprinnelig har vært betydelig lågere.

Plog.

Denne plogen har stått på Bråtavollen. Som en ser er det bare kniven og plogskjæret som er av jern. Det er bare ett handtak, som på de gamle årdene. Pløedybden kunne stilles med to kiler. Plogen er bekreftelse for at det var åpen åker på Bråtavollen. Det er også tradisjon for potetdyrking.

seljekallene eller stuvingssejlene som ennå står på volen, viser at lauv var et viktig tilleggssør. Brennesle blei kokt i gryte og gitt som låg når dyr var sjuke. På Bråtavollen har det i tillegg vært mindre områder med åpen åker. Disse har ligget nedenfor Prestgardsfjøset og Bråtabua/Bråtafjøset og kan til sammen ha vært et sted mellom tre og fem da.

Plog og harv tyder også på åpen åker. Det er muntlig tradisjon for at det var potetåker på Bråtavollen. Av fjøsa er det bare ett som fortsatt står oppe. Men hver av buene har hatt sine egne fjøs. Vollen har derfor hatt fem buer og fem fjøs da den var på det største (jfr. kart).

Setring. Hest kunne slippes i utmarka skoklefalls-

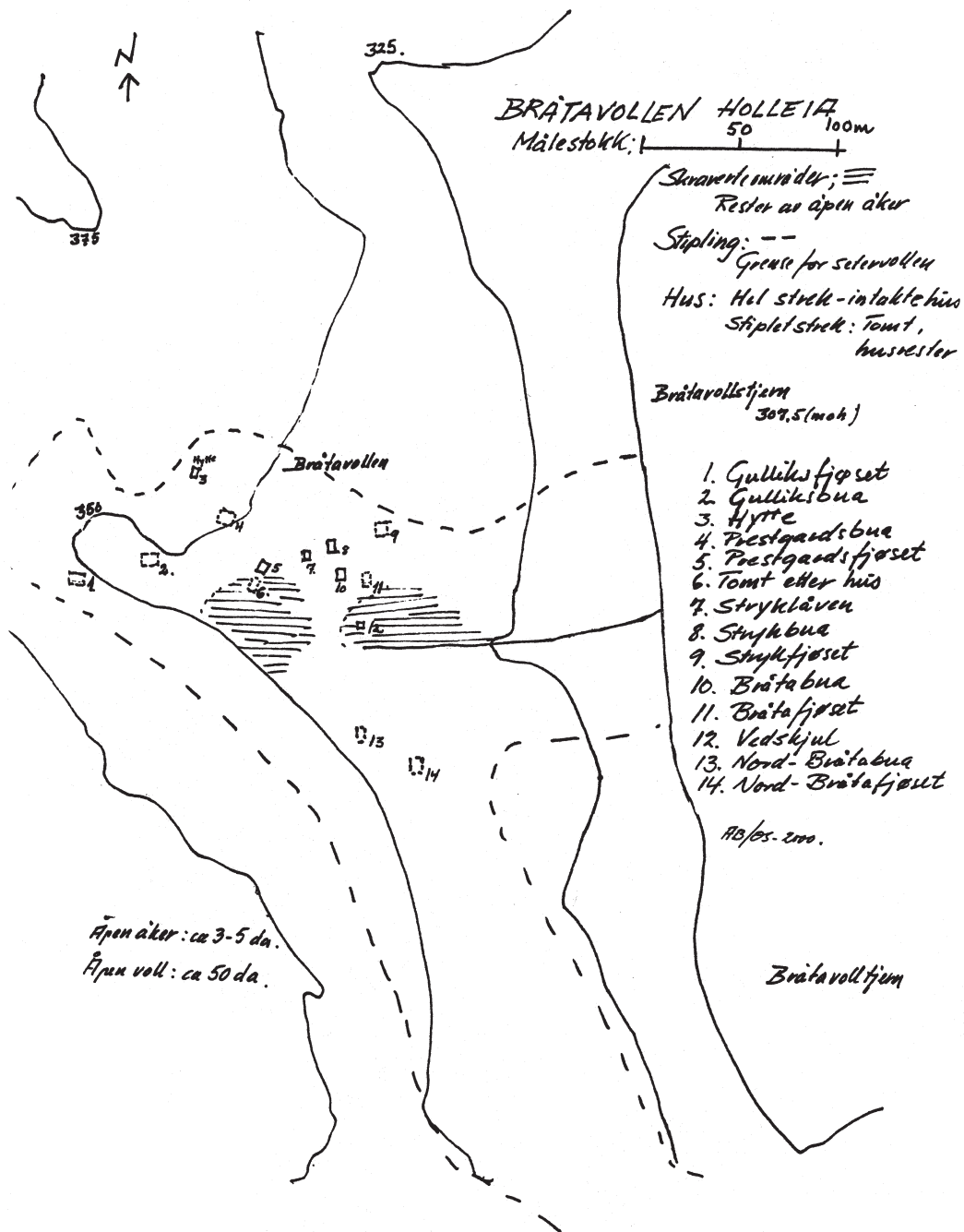

Flåhakke.

Rundt Bråtavollen er det mange spor etter korndyrking av bråta. I alle jordprofiler er det ett eller flere kullag. Andreårsbråtan måtte flåhakkes. Denne flåhakka er av den samme typen som ei hakke avbildet på maler i Ål stavkirke fra 1200-tallet. Som vi ser er den nærmest utslitt. Nå er den ca 23 cm lang og veier vel 1,4 kg, men må opprinnelig ha vært betydelig større. I Holleia blei det neppe brent bråta etter 1870.

dagen, 3. juni. Da rovdyrplagen avtok, begynte de å slippe sau samtidig med hestene. Men ingen skulle buføre før St. Hans. I eldre tid lå de på setra en måned, sommarsetermåneden, var så tilbake på gården en måneds tid i slåttonna og reiste så tilbake på setra og holdt høstsetermåneden i august. Var det beite og før til det, kunne en «sitta på høstbeite» et stykke ut i september. I seinere tid lå de sammenhengende på setra. Så lenge det var mye ulv og bjørn i Holleia, blei alle dyra gjett (unntatt hester).

Ulven var så godt som utrydda etter 1850. Bjørn var det i Holleia til ca 1900. På Bråtavollen braut bjørnen seg inn i Strykfjøset og skamferte ei ku så seint som i 1880-åra (jfr. billedtekst). Det var derfor

viktig å ha dyra inne om natta. Noen vanskelig bestembare tufter kan være spor av saue- og geitefjøs.

Korndyrking. Bråtavollen er ryddet ved brenning. Jordprøver viser kullstøvlag ned til ca 20–25 cm. Utenfor vollområdet er det ganske store arealer med spor etter bråtabruk. Det er kullstriper i jordprofilene, og berg og stein rundt vollen er uten dekke av jord og mose. Dette tyder på mange gangers avsviing. Bråtabruk ble drevet i Holleia til rundt 1850.

Navnet på Bråtavollen er ikke uproblematisk selv om det kan tenkes at vollen er oppkalt etter Bråten-

gårdene, som jo begge setret der. Men bråta-navn på gårder eller plasser, enten usammensatt eller som ending for eksempel Persbråtan, regnes å være fra 1600-tallet eller yngre. Setringa på Bråtavollen er mye eldre enn det. Men det er også gårdsområdet Bråten-gårdene er en del av. Slik gårdene Bråten, Prestegården/Hjermundrud og Stryken er beliggende på Snarum, utgjør de det området som har hatt den tidligste faste bosetningen. De nest eldste, Hilsen og Olavsby, ligger på hver sin side. Kanskje gården har skiftet navn både en og to ganger. Et sted

Stuvingsselje.

Både lauv og bark kunne brukes som tilleggsfôr. Rundt seter-vollene sto det gjerne mange stuvingstrær som blei «kolla» med års mellomrom. Selje og rogn ga best fôr. I mer varmekjære strøk var almen det fornemste stuvingstreet, deretter kom asken.

Når dyr var sjuke, så de ikke kunne drives i beite, eller når beitet begynte å bli dårlig så krøttera «minka i mjælka», kom laufofret godt med.

I selja som er avbildet her, har ei rogn slått rot i ei kløft på treet. Til slike flogrogner er det knyttet magiske forestillinger. Bær av flogrogn fikk kuene øksne. En ladestokk av flogrogn til munnlaadningsbøra gjorde at den traff alt du skaut på. Var treet så stort at du kunne lage skier av det, gikk skiene av seg sjøl.

innenfor dette området heter det *Hov*, og det er også spekulert på om *snarumsnavnet* har sin opprinnelse her. At deler av vollen kalles *Olavsbyvollen* er også interessant. *Bråtavollen* kunne kanskje også forklares som «vollen med (alle korn) bråtane».

Ser vi til navnegivingen på de andre setrene i Holleia, og begrenser det til å gjelde de som har ending-voll, har de fleste av de navn etter en av gårdene som setret der, eksempelvis Hesjevollen, Gunnhusvollen, Bronesvollen eller Kaggevollen. Men det er også eksempler på navngiving som betegner stedet, som Granavollen, Gørbu eller Steinsvollen.

Her kan det hende vi må slå oss til ro med at mulighetene er mange, og at denne setervollen kan ha hatt flere navn i løpet av en brukstid på et par tusen år.

Men skulle du finne på å ta deg en tur til Bråtavollen, noe du absolutt bør gjøre, trenger du bare en halv time på turen inn Gubberudveien fra Snarum med bil, og nok en halvtime til fots langs den gamle seterveien fra Bjoretjern til Bråtavollen (blåmerket sti). Da kan du få et lite gløtt inn i restene av en driftsform som blei holdt i hevd til «bare for litt siden». For Bråtavollens del var det antakelig i 1942.

Kilder:

Sætrar under gardar i Modum. J. A. Samuelson.

Spørreliste fra Inst. for sammenliknende kulturforskning 1934.

Arne Hov, Snarum.

Lars Reinton; Seterbruket i Norge.

Foto, dokumenter og muntlige opplysninger fra Ingrid og Gunnar Sandberg, Snarum, og Gullaug Groven, Sysle.

Da bjønn kom.

Stryken hadde høyla (låve) på Bråtavollen. Foret blei spart til våren, da kunne de buføre før de andre og fore på høyet. I 1883 la Karoline Stryken og dattera Lisa seg inn på Bråtavollen 14 dager før St. Hans og fora krøttera inne.

Ei natt kom det bjørn. Han slo inn fjøsdøra, og kom ut igjen med juret av ei ku i kjeften. Bjørnen reiste, men kua måtte slaktes. Lisa måtte «flyge te' bygds» og hente hjelp. Lisa var femten år den sommeren.

- Du kan huse på å redd a' var! sa Birger Glesne da han fortalte dette. Han var søstersønn til Lisa. Hun hadde sjøl fortalt historia til han.

Haakon Natvig:

Blåfargeverket på Modum

Kosthold og leveforhold i en arbeiderfamilie på Modum i 1845

(*Liv og Helse* 30: 27-32, 1963, nr. 2, febr.)

Haakon Natvig (f. 1905) er tidligere professor i hygiene ved Universitetet i Oslo)

I 1845 besøkte franskmannen *Le Play* vårt land og gjorde inngående studier av leveforholdene til en arbeiderfamilie som var knyttet til Blåfargeverket på Modum. Resultatet av undersøkelsene ble senere offentliggjort i et stort sosialøkonomisk verk. *Sjefdirektør Nikolai Rygh* var meget interessert i dette verket som han oversatte og kommenterte. En tid før han døde sendte han til denne artikkels forfatter de nøyaktige regnskaper over de matmengder som Modum-familien hadde brukt i hele året 1845 med forespørsel om det lot seg gjøre å gi en ernæringshygienisk vurdering av kostholdet.

Pierre Guillaume Frédéric Le Play

Hvem var da denne franskmannen og hvilken interesse hadde han av å studere leveforholdene til en familie på Modum.

Pierre Guillaume Frédéric

Le Play (1806—1882) var utdannet som bergingeniør og økonom. Fra han var 23 år gammel, foretok han hyppige reiser både i sitt eget land og til de fleste andre land i Europa i den hensikt å studere den innflytelse som geografiske forhold, yrke, familieliv m. m. øvet på menneskene både fysisk og sosialt. Han undersøkte hvordan de enkelte familier levde, hva de tjente og brukte pengene til, hva slags arbeid de hadde, deres skikker, moral m. m. Ved på denne måte å skaffe seg et nærbilde av den enkelte familie og så å si «anvende mikroskopet i sosialvitenskapens tjeneste», anga han en ny metode til forståelse av de krefter som bestemmer den sosiale og økonomiske utvikling. Denne metode som kalles *Le Play's* metode er senere opptatt og utviklet videre av engelske sosiologer.

Foruten i Frankrike foretok *Le Play* også reiser i England, Holland, Belgia, Tyskland, Spania, Italia, Sverige, Norge og Russland. Overalt gikk han frem på samme måte, nemlig å studere leveforholdene i en enkelt familie som han anså som representativ. Til sammen beskrev han ved hjelp av denne spesielle metoden 57 forskjellige familier i Nord-, Vest-, Syd-

og Østeuropa helt til Sibiria. Sine meget detaljerte undersøkelser offentliggjorde han i et stort verk som heter «*Les ouvriers européens. Études sur les travaux, la vie domestique et la condition morale des populations ouvrières de l'Europe d'après les faits observés de 1829 a 1855*». (De europeiske arbeidere. Studier av yrker, familieliv og seder til Europas arbeidende befolkning etter opplysninger innsamlet i tiden 1829 til 1855.)

Han begynte å gi ut dette verket i 1855. I 1877 kom det ut i 2. utgave som finnes på Universitetsbiblioteket i Oslo. Det består av 6 bind, hvert på ca. 500 sider. Foruten å beskrive de 57 familiene redegjør også *Le Play* i dette verk for sin sosiologiske metode. Verket inneholder dessuten ordlister og definisjoner på ord og begreper. I 1. bind er avbildet den byste av *Le Play* som gjengis her. Det er også et fargelagt kart over Europa avmerket med de steder hvor hans 57 familier levde.

Le Play ble i ung alder professor ved Bergverkskolen («*Ecole des Mines*») i Paris, og ble senere utnevnt til generalinspektør for de franske bergverk. Han deltok aktivt i politikken og var senator fra 1867—1870. Han var «sjefskommissær» for Verdensutstillingene i Paris og London i 1855, 1862 og 1867. På disse organiserte han de sosialøkonomiske avdelingene, som ble mønsteret for senere utstillinger. Han grunnla i 1856 «*Société d'économie sociale*» (Det sosialøkonomiske selskap) hvis formål det var å studere de sosiale spørsmål etter de retningslinjer som stifteren hadde trukket opp. Selskapet har gjennom sitt tidsskrift «*La Science sociale*» (Den sosiale vitenskap), øvd stor innflytelse på utviklingen av sosialvitenskapen.

Beskrivelsen av arbeiderfamilien på Modum finnes i 3. bind av hans verk, som har tittelen «*Les ouvriers du Nord*», (Nordens arbeidere). Han beskriver her familier i Nord-Tyskland, Holland, Sverige og Norge. Modumfamilien beskrives på 45 sider i 2. kapittel, som heter «*Foundeur des Usines a Cobalt du Buskerud (Norvège Meridionale)*» (Smelteriarbeider i koboltfabrikken i Buskerud).

Blåfargeverket

Hvorfor valgte akkurat *Le Play* å undersøke en arbeiderfamilie på Modum? Det skyldes at på den tid

var det på Modum en stor bedrift som beskjeftiget opptil 1100 mann og som var Norges største bergverk. Det var det nå nedlagte *Blåfargeverket*. Dette verk ble etablert i 1772 da man oppdag- et forekomst av koboltglans i Skutterudåsen ved Modum. Det ble satt i gang gruvedrift fra ialt 25–30 gruver med en samlet lengde på ca. 3 km. De koboltertser som ble utvunnet i gruvene ble brukt til fremstilling av «*smalte*», en intens, vakker kobolt- holdig blåfarge som særlig ble brukt i keramikk- og porselensindustrien, og som vi kjenner fra gammelt porselen. Smalten får man ved å smelte pottaske (kaliumkarbonat) og ren kvartssand sammen med røstede koboltertser. Den tyntflytende masse som man får, blir deretter helt i kaldt vann, hvorunder den stivner og blir sprø. Denne massen blir finmalt og så oppslemmet igjen, og så har man den ferdige farge. Blåfargen skyldes koboltoksydul.

Gruvene som først ble drevet av Kongsberg Sølvverk, ble i begynnelsen av 1800-årene kjøpt av et tysk selskap, og det var dette som drev det opp slik at det i 1840-årene var landets største bergverk. I 1849 ble verket kjøpt av et engelsk selskap, som i 1856 solgte det til et saksisk selskap. At verket skiftet eiere så mange ganger, skyldes at driften var blitt mer usikker og lønnsomheten mindre fordi prisene på koboltfarver gikk sterkt ned etterat ultramarine- fargen var blitt oppdaget. I 1898 ble Blåfargeverket nedlagt.

Modumfamiliens levevis

Den familien som Le Play har beskrevet, består av mann 38 år, kone 35 år, 2 gutter på 12 og 3 år og 2 piker på 10 og 7 år. De bor i et lite hus med 3 rom, med have og et lite jordstykke, som eierne av Blåfargeverket har stilt til deres rådighet.

Mannen arbeider i smelteriet i Blåfargeverket. Arbeidet som krever lang opplæring, består i å smelte koboltertsene, enten til hardt metall (korund) eller til fremstilling av koboltfargen. Så lenge ovnen er varm, foregår arbeidet i kontinuerlige skift. Arbeidstiden er 12 timer daglig inkl. søndager og hel- ligdager med skiftning hver lørdag. For dette arbeid får mannen en daglønn på kr. 1.50. Ved siden av arbeidet i smelteriet drev mannen med hjelp av konen og de eldste barna litt gards- og hagebruk, og familien holder en ku og en gris. I fritiden sysler han med reparasjon av hus og inventar, jakt og fiske.

Konens arbeidsdag går med til husarbeid, til å passe barna og til å holde klærne i stand, bl. a. ved å bearbeide lin og ull. Hun hjelper også til med fjøsstellet, hagedyrkingen og bærplukking, og om høsten deltar hun i kornhøstingen på naboeiendom- men mot betaling. Den eldste sønnen hjelper med forskjellig arbeid i huset, er med faren på jakt og fiske og har leilighetsvis lønnet arbeid hos naboene om høsten.

Le Play gir også andre glimt som hjelper til å

karakterisere familien. «Disse menneskene har nokså grove og slett ikke avsløpne seder, men de har høy moral,» skriver han. I motsetning til mange andre arbeidere og bønder er f. eks. mannen ikke drikk- feldig. «Takket være påvirkning fra arbeidsgiveren og stedets avholdslosje drikkes ikke brennevin i det hele tatt. Familien nyter bare litt svakt hjemme- brygget eller kjøpt øl.»

«Kvinnene utmerker seg i alminnelighet ved sin skjønnhet og ynde likesåvel som ved sin høye moral. De har stor myndighet i familien og ved sin inn- flytelse bidrar de til å høyne moralen.»

Le Play forteller at «stedet er meget sunnhetsgagn- lig og selv om arbeidet på Blåfargeverket bringer arbeiderne i kontakt med arsenikkholdige mineraler, er ikke dette arbeidet usunt. Arbeiderne i Blå- fargeverket utgjør heller ingen markert gruppe, slik som f.eks. i England. De har mer jordbruksarbei- dernes kraftige fysikk og gode helse. Blåfargeverket har sørget for at arbeiderfamiliene har velordnet legetilsyn.»

De viktigste *fritidssysler* for arbeiderne i dette dist- rikt er hare- og fuglejakt og laksefiske. Jakten drives enten med gevær eller ved snarer som «med megen behændighet blir satt opp i skogen». Samtidig som dette er en sunn og avvekslende fritidsbeskjeftigelse, bidrar den til å bedre ernæringen.

Bærsanking (jordbær, bringebær og blåbær) er gjerne kvinnenes og barnas fritidssysler. Disse hjelper for øvrig også sine fedre med å sette opp fellere for villdyrjakten.

Militærtjenesten synes også å være en ettertraktet anledning til rekreasjon for befolkningen, skriver Le Play. Mange av arbeiderne blir etter eksersisen ivrige skarpskyttere. «I det hele synes fritidssyslene til de moralsk sett høyerestående nordmenn – i likhet med sveitsere, å være mer høyverdige enn ellers i de fleste brede lag i Europa.» Denne anerkjennende uttalelse blir imidlertid svekket ved følgende tillegg: «Det er dog sannsynlig, – slik man har kunnet dømme etter noen isolerte tilfelle, – at bruken av alkohol og frem for alt av brennevin enda er hovedadspreddelsen for et stort antall arbeidere, ja endog for jordbrukere.»

Modumfamiliens inntekter

Familiens inntekter i 1845 fremgår av tabell 1. Beløpene er av Le Play oppført i francs, men de er av sjefdirektør Nikolai Rygh omregnet til kroner etter en kurs av 72.

Tabell 1. Inntekt.

Mannens lønning	kr. 447,1
Hustruens og sønnens kontante inntekt	» 40,1
Verdien av hus og jord	» 46,8
Verdien av vilt, fisk, bær (utenom arbeidet)	» 20,4
Familiens arbeid ved den huslige produksjon, m.v.	» 117,2
Inntekt av have, kreaturhold m. v.	» 104,2
Renter av inventar (ku, redekaper m.v.)	» 6,4
Arbeidsgivernes bidrag til understøttelseskasse og sykehjelp	» 6,1
	kr. 788,7

Som det ses utgjorde familiens kontante inntekt ialt ca. kr. 490,-. Dertil kom verdien av fritt hus, avkastningen av det lille jordstykket og de forskjellige inntekter in natura, ved jakt, fiske og bærplukking. Hvis man beregner verdien av disse poster, kommer man til et tillegg av ca. kr. 300,-. I dette er også iberegnet arbeidegiverens bidrag til den gjensidige kasse som dekker utgiftene til skole og legehjelp.

Modumfamiliens matforbruk

Av utgiftene skal bare tas med det som angår familiens kosthold, idet vi jo først og fremst er interessert i å foreta en ernæringshygienisk vurdering av dette. Av tabell 2 ses de mengder av de forskjellige matvareslag som familien har brukt i året 1845. For kuriositetens skyld er også angitt kiloprisen på den tid. Det blir opplyst om at kalvekjøttet, flesket, melken og smøret, potetene og grønnsakene var av egen produksjon, og at det vilt og den fisk som ble brukt, var selvfanger og bærene selvpilket. Den store saltmengden som er kjøpt inn, henger nok sammen med at en hel okse ble innkjøpt til salting.

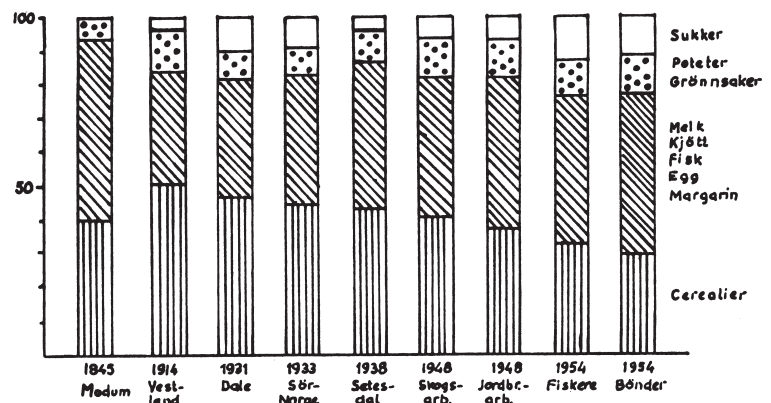
Som det ses er de mengder av de forskjellige matvarer som er blitt brukt, angitt så nøyaktig at det skulle være mulig å beregne næringsinnholdet. Og da vi også kjenner familiens størrelse, er vi i stand til å foreta en ernæringshygienisk vurdering av kostholdet til Modumfamilien.

Tabell 2. Matvarer brukt i 1845.

	Mengde	Pris pr. kg.
Okse, innkjøpt til salting . .	157 kg	kr. 0,27
Ferskt oksekjøtt	80 »	» 0,35
Kalvekjøtt	30 »	» 0,20
Fårekjøtt	25 »	» 0,32
Flesk	74 »	» 0,64
Vilt (hare og fugl)	78 »	» 0,32
Laks	45 »	» 0,32
Melk	1840 »	» 0,0756
Smør	35 »	» 1,36
Svinefett	16 »	» 1,02
Olje	2 »	» 0,50
Rugbrød	315 »	» 0,18
Byggkorn	362 »	» 0,13
Bygg-grøt	15 »	» 0,32
Poteter	240 »	» 0,04
Erter	15 »	» 0,21
Grønnsaker (kål, gulrøtter, redikker, salat, agurk m. v.)	302 »	» 0,06
Bær (jord-, bringe-, blåbær m.v.)	55 »	» 0,03
Salt	240 »	» 0,04
Eddik	2 »	» 0,15
Øl kjøpt	100 l	» 0,07
Øl hjemmebrygget	100 l	»
	0,04	

De nødvendige beregninger er foretatt i Lands-

Prosentfordeling av kalorier på matvaregrupper. Familier på landsbygda.

foreningen for Kosthold og Helse. Det er regnet med det vanlige ben- og rensesvinn for matvarene. Noe lagringssvinn er det derimot ikke tatt hensyn til. For poteter og grønnsaker kan nok dette ha vært betydelig. C-vitamin-innholdet er beregnet etter gjennomsnittsverdier som er redusert med det vanlige tap for tilberedning. Utregningen av kostens næringsverdi er i hovedsaken foretatt etter norske verdier, innsamlet av Marit Eggen Øgrim og Eva Homb.

På fig. 2 er illustrert hvor stor del av det totale kaloriforbruk leveres fra de forskjellige matvaregrupper som ble brukt, nemlig cerealier, (korn og kornprodukter), animalske (dyriske) matvarer og poteter, grønnsaker og bær. På samme figur er tegnet inn sammensetningen av kostholdet til en rekke andre befolkningsgrupper i de siste 50 år.

Det som slår en ved kostholdet til modumfamilien, er at de animalske matvarer utgjør så stor del, nemlig hele 54 pst., mens det i kostholdene fra 1914–31 bare utgjør ca. 36 pst., og blant bønder og fiskere i 1954 ca. 46–47 pst. Forbruket av cerealier i modumfamilien er 40 pst. av kaloriene. Dette er noe mindre enn kostholdet i tiden 1914–38, men det er betydelig høyere enn nåtidens kosthold hvor cerealiene bare bidrar med ca. 30 pst. Forbruket av poteter og grønnsaker er imidlertid meget lavt, bare 6 pst. Dette henger nok sammen med at potetdyrkingen ennå ikke var blitt alminnelig og potetforbruket ikke på langt nær så stort som det senere kom til å bli. Det er meget bemerkelsesverdig at det ikke ser ut som at familien brukte sukker i det hele tatt.

På tabell 3 ses beregningene over hvilke mengder av kalorier og de forskjellige næringsstoffer som de ulike matvaregrupper gir og familiens samlede kostinntekt pr. dag. Det er ikke så lett å utlede noe av denne tabell fordi de mengder som er angitt gjelder for hele familien. For at det skal bli mer mening i det, må vi først regne ut for hver av de 6 familie-medlemmene hvilke mengder av de forskjellige næringsstoffer som de skulle ha brukt for å tilfredsstille de krav for ønskelig næringstilførsel som

Tabell 3. Modumfamilien 1845.

Kostinntekt pr. dag for hele familien i.e.	Brutto g	Netto g	Prot. g	Fett g	K.h. g	Kal.	Ca. mg	Fe. mg	A i.e.	Thia. mg	Rib. mg	Nia. mg	Vit.C m	Vit. D g
Kjøtt	1217	958	147	296		3267	103	20.15		1.02	1.5	53.6		
Fisk	123	111	22	11		189	22	1.11	111	0.06	0.11	6.66		444
Melk og smør		5042	172	268	242	4068	6064	5.23	8447	2.03	8.68	5.04	50	114
Svinefett og olje		49		49		444								
Brød, mel og gryn		1896	180	35	1208	5864	108	52.31		5.04	2.26	88.31		
Poteter	658	559	11	1	112	503	56	3.35	112	0.56	0.28	5.59	50	
Grønnsaker	868	723	18	3	61	355	263	6.93	7221	0.59	0.50	4.70	96	
Bær	150	150	1	1	16	75	40	1.25	75	0.45	0.73	4.51	32	
Øl		548	3		22	247	16				0.11	2.74		
Familiens samlede kostinntekt pr. dag			551	664	1639	14765	6656	90.33	15966	9.75	13.96	168.3	228	558
Familiens samlede, ønskelige tilførsel pr. dag			370			15700	6000	65.0	12250	7.3	9.3	73	180	2400
Familiens kostinntekt i prosent av ønskelig tilførsel			149			94	111	138	130	134	151	230	127	23

er oppstillet av Statens Ernæringsråd. Familiens samlede ønskelige tilførsel pr. dag er angitt i den nest siste rubrikk på tabellen. På grunnlag av dette kan vi beregne familiens tilførsel av de forskjellige næringsstoffer og av kalorier i prosent av ønskelig tilførsel. Dette er gjort i siste rubrikk i tabellen.

Vi ser at *kaloriinnholdet* i kosten er noe lavt, nemlig bare 94 pst. av det ønskelige. Dette må anses som en fordel fordi kostholdet da ikke vil gi anledning til overvekt. På den annen side må det gjøres en viss reservasjon for den ølmengde som er drukket. Ølmengden kan jo ikke fordeles på alle familiemedlemmene, idet en må forutsette at mesteparten blir drukket av de voksne. Næringsverdien i øl er derfor holdt utenom familiens samlede kostinntekt. Men selvom vi regner med de 247 kalorier som kommer fra øl, vil ikke bildet bli noe særlig forandret. Kaloriinnholdet i kosten vil ikke bli mer en vel 95 pst. av den ønskelige mengde.

Som ventet er *proteininnholdet* høyt, 149 pst. av ønskelig verdi. Det skyldes at det ble brukt forholdsvis meget av dyriske matvarer. Det ses at kosten gir overskudd av mineraler, og spesielt skal nevnes at kosten er jernrik idet den gir 138 pst. av ønskelig verdi. Den gir også rikelige mengder av de viktigste *vitaminer*, med en unntagelse, nemlig D-vitamin. Av D-vitamin får familien bare 23 pst. av ønskelig verdi. Dette stemmer med at på den tiden var engelsk syke (rakitt) meget utbredt.

Selvom det endelige bevis ennå ikke er levert for sammenhengen mellom økningen av hjerte-karsyk-

dommene og kostens høye fettinnhold og samtidig lave innhold av umettede fettsyrer (polyensyrer), er den viten som foreligger nå så overbevisende at det er grunn til å tro at denne sammenhengen er reell. Det er derfor av interesse å undersøke hva kostholdet til modumfamilien inneholder av *fett* og *umettede fettsyrer* i forhold til det kosthold som er alminnelig nå til dags.

Ved de kostholdsundersøkelser som har vært utført i den siste tid, er det vist at fett bidrar med fra 40 helt opp til 50 pst. av det totale kaloriforbruk, og at mengden av umettede fettsyrer ikke er mer enn 7-8 gram pr. 3300 kalorier. I motsetning til dette utgjør fett i modumfamiliens kosthold bare 33 pst. av det totale kaloriforbruk, samtidig som den inneholder omkring 14 gram umettede fettsyrer. Også fra dette synspunkt skulle således kostholdet for modumfamilien være meget tilfredsstillende.

Som resultat av den ernæringshygieniske vurderingen av kostholdet til arbeiderfamilien på Modum for vel 100 år siden, kommer vi til at kostholdet inneholdt bare ca. 1/4 av den ønskelige D-vitaminmengde, men at det i enhver annen henseende synes å tilfredsstillende de moderne ernæringshygieniske krav. Spesielt skal fremheves at kostholdet var noe kalorifattig, at det ikke inneholdt sukker, at det var fettfattig idet under 35 pst. av kaloriene kom fra fett. Kosten inneholdt dessuten dobbelt så meget av umettede fettsyrer som nåtidens kosthold og ga en langt bedre jern- og vitaminforsyning.

Historiske minner fra Modum Blåfarveverk

Hvis De biler fra Drammen over imot Sigdal og Eggedal, bør De stanse opp ved Haugfossen ca. 4 km vest for Åmot stasjon. Haugfossen, som Frits Thaulow malte, er i seg selv en severdighet, men De bør også gå over den gamle trebroen litt ovenfor fossen og litt lenger fram, for da vil De få se flere kulturhistorisk interessante og vakre bygninger som står der som tause minner om det en gang så kjente Modum Blåfarveverk. Det var for ca. 180 år siden vårt lands største bergverk med over 1000 arbeidere.

Da blåverket måtte innstille i 1898, begynte også forfallet av de mange vakre bindingsverks bygninger. Og i slutten av 1930-årene ble det bestemt at enkelte av dem skulle selges til nedrivning.

Da var det direktør Sigurd Winsnes grep inn. Han kjøpte bygningene og reddet derved kulturhistoriske verdier. Bygningene ble fredet, og myndighetene ble interessert i å restaurere dem. I 1958 bevilget Staten 15 000 kr. for å sette den største av bygningene, nemlig glasshytten eller smeltehytten, i foreløpig stand slik at den ikke falt sammen. Det ble bl. a. lagt på nytt tak og reparert vegger og vinduer. Det var i denne smeltehytten at den mann som vi har omtalt i vår artikkel, hadde sin arbeidsplass.

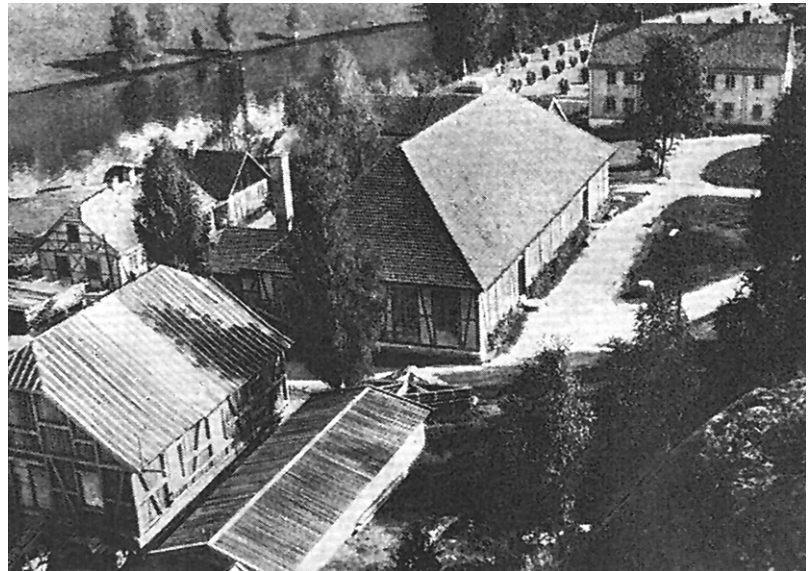
I 1940 bevilget Modum herrestyre kr. 3000 til fortsatt restaurering bl. a. av bøkerverkstedet, og Modum kommune påtok seg det fremtidige vedlikehold av de bygninger ved Haugfoss som hørte til Modum Blåfarveverk.

De fotografier som vi viser her er velvilligst utlånt av direktør Sigurd Winsnes.

Øverste bilde viser den gamle trebroen på oversiden av Haugfossen.

Bildet i midten viser i bakgrunnen Sand hovedgård. Midt på ses den rekonstruerte glasshytten eller smeltehytten med den interessante og vakre takkonstruksjon.

Nederst til høyre den gamle smien, til venstre bøkerverkstedet som tilhørte Modum Blåfarveverk.

Thure Lund:

Modums åtte fjerdinge – fra Tverrdalene til Kulturdalen

På skolen lærte vi at en hel kan deles i fire fjerdedeler. Akkurat fire, verken mer eller mindre. Men før vår tid var bygda delt i åtte fjerdedeler. I følge min skolelærer ville dette vært to hele bygder. Vi får se om dette er riktig.

Den tidligere inndeling av Modum i åtte fjerdinge er veldig gammel. Hvor gammel er det muligens ikke mange som vet med sikkerhet. Men allerede i 1401 kan en lese om Furefjerdingen, sammen med Sponefjerdingen, Rudsfjerdingen og Brunefjerdingen. Det skulle utgjøre hele bygda den gang. Men det ble fort problemer med Sponefjerdingen. Den omfattet jo hele bygda på sydsiden av Heggen. Så ble man nødt til å dele denne i to. Så fikk man Østre og Vestre Spone og dermed fem fjerdinge. Men ennå var det problemer. Snarum, Bingen og Simostranda falt helt utenfor den første inndeling, og dermed måtte det bli åtte fjerdinge i Modum.

Men den aller eldste inndeling av bygda gir oss også noe å reflektere over. Av gamle opptegnelser finner en at en del av Snarum og Nykirke sogn hørte til Sigdal. Mange gårdsbruk i disse deler av bygda har historie som viser tilhørighet til Sigdal.

Vi nevner Kopland, Tingelstad, Bakke, Kollerud, Fossum, Refsahl, Skibrekke, Stensrud og Buskerud. I følge opplysninger i Norske Gårdnavne av professor O. Rygh, har Nykirke sogn og Simoas dalføre opp til Prestfoss tidligere vært en del av Tverrdalene som hørte under Sigdal. En annen forklaring kan jo være at Sigdal var en del av Tverrdalene, for gamle dokumenter viser at også Krødsherad har vært en del av den gamle benevnelsen Tverrdalene. I følge Historisk-geografisk beskrivelse av Kongeriket Norge av P. A. Munch kaltes smådalene Snarheimr, Krødshirad, Sigdalr og Eggjadalr med et felles navn for Tverrdalene. Modum har i følge dette vokst seg større på andres bekostning.

I følge gamle dokumenter har presten på Heggen vært prost for et område som kalles Tverrdalene, og som sådan blant annet krevd skatt fra Olberg kirke.

I dag har sentraliseringa fått innpass også i bygdenes kultursammenheng. Dagens populære benevnelse Kulturdalen er jo det samme område som gamle dagers Tverrdalene. Hva blir neste? Kanskje en sammenslutning til Tverrdalene kommune kan bli aktuelt med tid og stunder.

Elva delte mellom Østre og Vestre Spone (her ved Komperudstøa). Foto: Kristian Linnerud.

Andreas Christiansen

Fattiggutten fra Modum som ble eier av Kristianas største jernvarehandel

Geir Ottesen, fra Asker, er oldebarn av Andreas, og har brukt over to år på å lete frem denne fengslende historien som inneholder alle ingredienser i en roman: sex, skandale, mysterier og en uforglemmelig slutt. Livet til Andreas var litt av en gåte, og det er påfallende at han nesten aldri er nevnt av sine etterkommere. Datteren hans – forfatterens mormor – fortalte at han døde da barna var små, men det har vist seg å ikke være riktig. Konen hans skal også ha titulert seg enkefru uten å være det.

En sommerdag i 1849 møttes Inger Olsdatter og Christian Johnsen. Han var tjenestekar hos Nils Haugen på Kjølstad og hun var antagelig tjenestejente samme sted. I alle fall bodde hun på Bråten under Kjølstadeie. Så gikk det ikke bedre enn at de havnet i sengehalmen, og hun ble med barn. Ingen av dem var noviser på området. Hun hadde fem år i

Ingeborg en sønn. Han må ha vært skral ved fødselen, for han ble først hjemmedøpt, men senere er dåpen stadfestet i Heggen kirke. Verken Ingeborg eller Christian var gift, og det var neppe noen nådig prest som døpte Andreas den 28. mars 1850. Han passet i hvert fall på å få med i kirkeboken at det var deres «2det Leiermaal» og henviste til side 85 og 87 der resultatene av deres tidligere synder var innført.

Christian Johnsen må ha vært litt av en støver, for det gikk ikke mer enn 6 uker etter fødselen før han giftet seg – men ikke med Ingeborg. Han hadde funnet en tredje jente, Ragnhild Olsdatter fra Ål, og etter et par måneder flyttet de til Drammen. Der forsvinner alle spor. Først fikk han barn med Randi Olsdatter, så med Ingeborg Olsdatter, deretter gifter han seg med Ragnhild Olsdatter og til overmål het moren hans også Ingeborg Olsdatter. Men **hun** var i alle fall gift da hun bar Christian frem til dåpen første nytt-

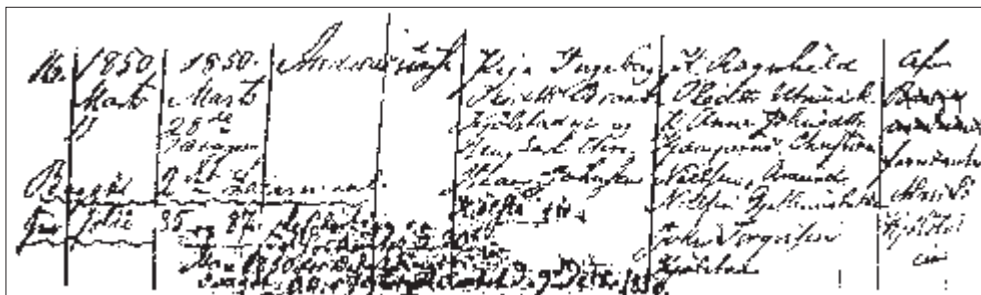
årsdag 1822. Ektemannen var John Andersen på Kjølstadeie.

Ingeborg – moren til Andreas – må ha hatt det vanskelig, for to ganger søkte hun om «Refonition for Befostningsbidraget». Farskapsbidrag eksisterte også den gangen, men Christian hadde tydeligvis stukket av fra pliktene sine.

Så hører vi ikke noe mer om verken Andreas eller Ingeborg. Sannsynligvis tok hun gutten med seg og gikk på sine ben til Christiania for å søke tjeneste. Gruvene i Modum hadde gått konkurs et par år i forveien så i bygda var det smalhans og smått stell. Hvor Andreas er konfirmert,

vet vi ikke, men det var i alle fall ikke i Modum.

Men 25 år etter – den 17. februar 1875, løser Andreas borgerbrev som handelsborger i Christiania. Sammen med sambygdingen Magnus Pedersen fra

Faksimile av kirkeboken i Modum for året 1850, side 141. Teksten lyder:

(nummer)	(født)	(døpt)	(navn) (ekte/uekte)	(foreldre)	(faddere)	(hjemmedåp)
16.	1850	1850	Andreas uægte	Pige Ingeborg	K. Ragnhild	af
	Marts	Marts		Olsdtr Braaten	Olsdtr Utrimark	Børne—
	11	28de		Kjølstadeie og	K. Anne Johansdtr	møderen—
		Heggen		Ungkarl Chr	Komperud Christian	forannævnte
				Stian Johnsen	Nielsen Amund	Marit
				Kjølstadeie	Nielsen Gjethusbakken	Kjølstad
					John Torgersen	eie
					Kjølstad	

Cfr folii 85 og 87 Refonition er søgt for Amtet
D. 30 Mai 1850 for befostringsbidraget.
Atter søgt Amtet den 9 Dec 1850

Legg merke til at presten for hjemmedåpen først har ført opp døpt «af Børnemødereren» og så strøket det ut.

forveien, da hun var på Sandakereie, fått en sønn med gruvearbeider Stener Olsen. Året etter fikk Christian en datter med Randi Olsdatter Petersbråten, også på Sandakereie. Den 11. mars 1850 fødte

Værktøi.	Andr. Christiansen	Kjøkkenudstyr.
	Nytorvet 4, Hjørnet af Torvgaden.	
	I senkramhandel.	
	Modtager Ordres paa alle Sorter Bygningsbeslag & Dørvidere og effectueres samme til allerbilligste Priser.	

*En av Andreas' annonser slik den så ut i Kristiania
Adressekalender 1887.*

søndre Fure i Vassengen starter de firmaet Christiansen & Pedersen i Dronningens gate 24.

Den 24. april 1877 står Andreas brudgom i Vor Frelses Kirke i Kristiania. Bruden er pige Julie Louise Fredrikke, datter av barbermester Michelsen fra Kristiania. Magnus er forlover.

Om Magnus og Andreas hadde kranglet, eller om det var andre årsaker, vet vi ikke, men de skilte i alle fall lag. Magnus åpnet isenkramforretning i Torvgaten 1b, men ga den fort opp. Det siste vi hører om han er at han er reisende for firma Onsum, og at han bor i 2. etasje i bakbygningen i Tomtegangen 9.

Andreas slo stort på det og åpnet en diger isenkramforretning på hjørnet av Torvgaten og Nytorvet – det som i dag kalles Youngstorvet. Der hadde han butikk i første og annen etasje, mens han bodde i en storleilighet i 3. etasje. Gården ble førstesidestoff da den brant for noen år siden.

Familien hadde god råd, og de hadde ikke mindre enn tre tjenestejenter. Da datter nr. 2, Charlotte, ble døpt i 1883 var det stort selskap, og blant gjestene var det en «Cigarfabrikant», en «Grosserer», en «Kjøbmand» og en «Handelsfuldmæktig» – kort sagt litt av fiffen fra Kristianas handelsstand.

Andreas var blitt 33 år og kunne se seg fornøyd rundt. Han har såvisst kommet seg opp og vekk fra husmannsplassen i Modum. Så var det da heller ingen gjester derfra i selskapet.

Andreas gjorde det bra. For ligningsåret 1885/86 var han oppført med en inntekt på 2500 kroner – en liten formue etter datidens forhold.

I 1884 er det igjen barnedåp, denne gangen sønnen Alf med en imponerende rekke av fremtredende gjester. To år etter, i 1886, blir den siste datteren Aagot født, og det blir arrangert nok en barnedåp med en gjesteliste som omfatter en møbelhandler, en pantelåner og en fabrikkier.

Men suksess er ikke alltid sunt. Andreas hadde fått sans for de edlere drikkevarer, og det tok etter hvert overhånd. Han mistet styringen med butikken, og den 23. mai 1889 måtte han overlevere sitt bo til skifteretten. Der gikk han ikke bare konkurs – han gikk dundrende konkurs!

Blant de 87 kreditorene finner vi også en frk. Elise Wattenberg fra Gjerpen. Hun var tjenestejente hos Christiansens. Nå sto hun der som kreditor i sin arbeidsgivers bo. Det tyder nokså sikkert på at

*Kjøpmann Christiansen
på høyden av sin karriere.*

han har lånt penger av henne.

Andreas og familien hadde ikke lenger råd til å bli boende i den fasjonable leiligheten. De måtte flytte til 2. etasje i bakbygningen i Wessels gate 8, like ved dagens hovedinngang til Rikshospitalet. Elise Wattenberg sluttet som tjenestejente, men ble forfremmet til butikkjomfru i kortvareforretningen som fru Julie hadde arvet etter sin mor. Men det varte ikke lenge, for også

den ble dradd med i konkursen. Men frk. Wattenberg fortsatte å bo hos familien, også da de flyttet til Pilestredet 9 der Julie forsøkte å få til et utkomme ved å drive pensjonat. Det er nærliggende å tro at Andreas og Elise kan ha hatt et forhold. Hun var 23 år, og det er unektelig litt pussig at hun plutselig i 1890 får en årsinntekt på 1000 koner, mens hans er null. En butikkjomfru med 1000 kroner i årsinntekt må ha vært litt av en jomfru. Det var langt over det hennes kolleger kunne vente seg. Enda rarere er det at hun et par år senere står som innehaver av forretningen som Julie arvet.

I alle fall ble det for mye for Julie. Hun forlangte skilsmisse i 1892 og fikk det innvilget i 1895, og skilsmisser var ikke hverdagskost på den tiden. At hun var forbanna på han, er det ingen tvil om. I referatet står det: *Paa Magistratens Forespørsel erklærede Hustruen at hun ikke under nogen Omstendighed vilde fornye Samlivet med Manden, og det var hendes inderlige Ønske at faa Ægteskabet endelig opløst.*

For Julie begynte en vanskelig tid. Hun forsøkte vekselvis å drive forretning og pensjonat og flyttet fra den ene adressen til den andre. Den eldste datteren, Louise, syntes det var så flaut at hun dro til Amerika, 18 år gammel, og skrev ikke hjem på mange år. De to mellomste måtte plasseres på barnehjem – Waisenhuset. Vi kan bare tenke oss hvordan de opplevet det – å komme fra et overklassehjem til et halvoffentlig barnehjem. Den gang som nå var slike institusjoner økonomisk sulteforet. Selv om barna ikke led nød, var det et hav av forskjell fra det de var vant med. For ikke å snakke om skammen! Charlotte kom aldri over den.

For Andreas gikk det raskt nedover. Han flyttet til Vinkelgaten 10 i Vika – i Kristianas verste strøk. Men det stopper ikke der. Den 2. desember 1898 kom han – syk og forkommen – til Frelsesarmeens nattherberge i Urtegaten 16, uten fast bopel i to måneder. Han ble lagt inn på byens sykehus, og det ble etter hvert flere opphold.

Ved århundreskiftet har han klart å komme seg litt ovenpå – i alle fall nok til å få fast adresse. Men det var usle greier. Han fikk leid en seng hos familien Ødegaard i Maribos gate 12. Familien besto av mor, far og seks unger. I tillegg hadde de to leieboere: Andreas og en Nikoai Tomter som var «Tjener hos Restauratør». Husfaren, Halvor Ødegaard, oppgir å være «Agent i forsjøli Varer», og vi må vel tro at Andreas gikk fra dør til dør og fallbød Ødegaards «forsjøli Varer» mot en liten kommisjon og husleie. I sannhet nokså forskjellig fra situasjonen 12 år før, da han var velstående kjøpmann, familiefar og rode-mester i Kristiania.

Men Andreas var alvorlig syk og ble lagt inn på Rikshospitalet. Der døde han den 3. februar 1902, 52 år gammel, fattig og glemt.

I Kristiania Skiftevesens Dødsfallsprotokoller står det en lakonisk anførsel: «Byselger Andreas Kristiansen 52 Aar gml. Død 3 ds på Rigshospitalet. Bopel Maribogt 12. Afdøde var skilt fra sin hustru og efterl. 4 børn. Eide intet. Begraves for Fattigv. Regning. Anmeldt av M. Kristoffersen, bud i 5. Kreds.»

Det var altså ingen slektninger eller venner som anmeldte dødsfallet til Magistraten, slik det var vanlig. Et tilfeldig bybud gjorde den jobben.

Hvor Andreas ble gravlagt, vet ingen – antagelig i en fellesgrav for byens fattige og utstøtte – knapt en messe verd.

Etter å ha bodd på 15 forskjellige adresser, og slitt med dårlig råd et helt liv, døde Julie 10. februar 1926 på Oslo Hospital. Familien kunne ikke få klærne hennes for de skulle selges til inntekt for hospitalet.

Elise Wattenberg endte som «Barnefrøken» hos sin yngre søster som var gift med sløyd- og tegnelærer Løwdal ved Borgerskolen. De bodde i Bolteløkken Allé nr 5.

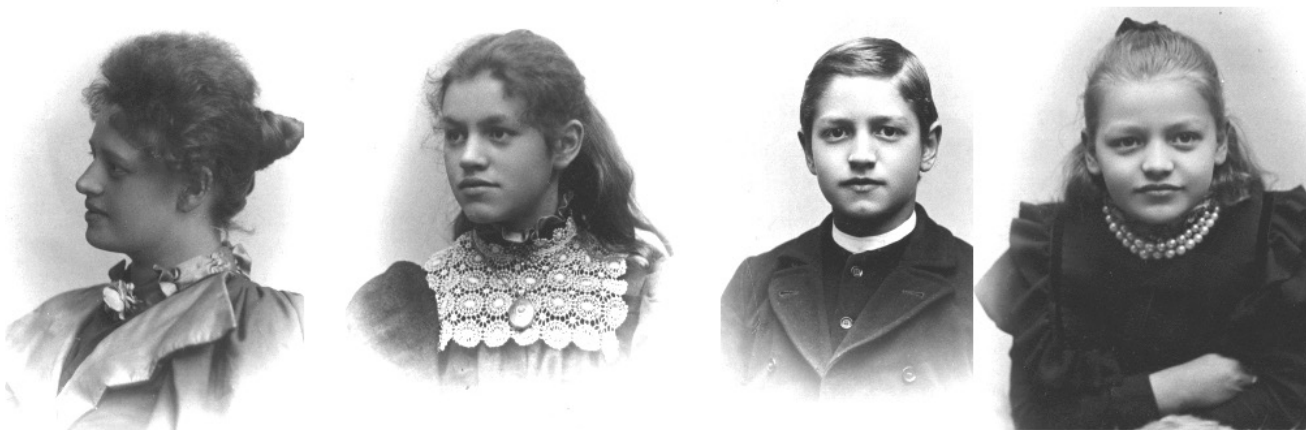
Men det hviler fremdeles et mysterium over Andreas. Hvor var han i de første 25 år av sitt liv? Han er ikke funnet i noen folketelling og han er ikke funnet som konfirmant verken i Modum, nabosognene eller i Christiania.

Kirkeboken har heller ingen anførsel om at han og Ingeborg er flyttet ut av sognet. Det store spørsmålet er: **hvordan klarte fattiggutten og lausungen fra Modum å bli eier av Kristianias største jernvareforretning?** Det krever tross alt en del kapital.

Kan det være at Christian Johnsen ikke var faren hans, men påtok seg farskapet mot betaling fra en av bygdas kakser? Slikt har hendt før. Var det i så fall en del av avtalen at han skulle forsvinne for å hindre snakk? Kunne det være at kaksen så i det stille hjalp sitt illegitime avkom, enten av god vilje eller fordi Ingeborg hadde taket på han?

Kunne Ingeborg ha funnet en mann som giftet seg med henne og tok Andreas til seg, slik at han en tid figurerte under et annet navn? Det kan i så fall forklare hvorfor han ikke er med i den landsomfattende folketellingen i 1865.

Mulighetene er mange, og vi får kanskje aldri svaret. Men det er jo å håpe at det en dag dukker opp et brev, et protokollnotat, en attest, en slektskrønike eller et eller annet som kan kaste lys over dette 150 år gamle mysteriet.

Barna til Andreas og Julie. Louise (1878–1928) som syntes farens konkurs var så flaut at hun dro til Amerika 18 år gammel og ikke skrev hjem på mange år. Charlotte (1883–1960) forfatterens mormor, Alf (1884–1937) også han ble alkoholiker. Aagot (1886–1972). Bildene er trolig tatt julen 1895. Barna var da hhv. 17, 12, 11 og 9 år gamle.

Minder fra barndommens dager

Nedenfor et brev som Helga Dokken fra Snarum skrev til Modum/Eikerlaget i USA i 1951. Det gir et blikk inn i ei tid før Velstands-Norge var etablert, og da hverdagen kunne være hard for mange familier.

Vi lar Helga Dokken fortelle:

Efter vor mor døde og vi var alene med far, brugte vi at sitte i de lange vinterkveldene i lampelyset efter dagens arbeide var utført, saa vel ude som inde i huset. Far brugte da at fortelle oss mangt og meget han hadde oplevet og hvordan han hadde det i sin barndom. Vi syntes nok at vi hadde det saa meget bedre end han hadde havt det, uaktet vi ikke hadde det stort bedre i mange deler.

I en alder av 13 eller 14 aar maatte far forsørge sine foreldre, sin gamle mor og sin syge sengeliggende far.

Efter at 18 aar var gaaet og hans foreldre hadde stridd fra sig i dette liv, giftede han sig med Margit Moen fra Hol i Hallingdal. Bryllupet stod hos Per og Anne Ness paa gaarden Nes paa Snarum, der min mor hadde arbeidet i syv aar. (*Faren het Erik Dokken. Th. L.*)

Da mor kom til Snarum hadde hun gaaet til fods den lange vei fra Hol i Hallingdal, over daarlige veie og høye fjelde. Det var ikke som nu da man kan sette sig i en jernbanevogn eller bus.

Da far var i tyveaarsalderen ble Krøderbanen anlagt. Han arbeidet paa denne bane fra 1870 til 1922, da han gikk av med penson. Han var født i Dokken paa Snarum den 14 september 1850, og der døde han ogsaa den 27 juni 1940, ikke langt fra 90 aar gammel.

Jeg kan ikke mindes at far hadde en eneste ferie i all den tid han arbeidet paa jernbanen, naar undtages Søn- og Helligdage. Arbeidsfolk i de dage viste intet om otte timers dag, nei 12 og 14 timers dag var almindelig, og særlig da man som husmand arbeidet for bonden for lidt og intet. Men man hadde jo kosten og en plads at bo paa, saa da saa –.

Om høsten naar arbeidet paa ved jernbanen var slut, brugte far at hugge tømmer for bøndene i nabolaget. Det var koldt mange ganger paa vinters tid og jeg mindes ogsaa at fortjenesten var liden. Jeg husker far kom hjem med isdubber i skjegget, og vi barn syntes det var svært morsomt. Vi hadde jo ikke bedre forstand i de dage. Jeg mindes han sagde «Det var saa koldt i dag at naar jeg hug i treet saa blanka øksa.» Nisten hanses var hardfrossen naar han skulle spise den, og jeg mindes at nisten besto af nogle brødskiver.

Jeg har ofte undres paa hvordan far var klædd. En

Helga Dokken.

ting jeg mindes er at han hadde ingen oversko eller kaloger.

Far fortalte os at han kjøpte til sin far og mor deres første ko som han betalte 45 kroner for. Det var jo mange penger i de dage, i sær for en unggut som maate spare fra en liden løn. For at hans syge og hjelpeløse far skulle faa se koen, leide han den ind i stuen hvor hans far laa til sengs.

Kakkelovnen som vi hadde i stuen hadde far kjøpt til sine forældre, og den har vært i bruk helt til efter den anden verdenskrig. Min søster som nu bor i vort gamle hjem skrev om denne ovnen i et af sine breve. Han kjøpte ogsaa den første parafinlampen til sine forældre. Jeg mindes denne lampen saa godt. Den var rund som en kule, med et haandtag paa, stort nok til at faa pekefingeren i naar en bar den fra det ene rom til et andet. Det var kun faae i de dager som hadde mer end en lampe. Da dem hadde peisen i stuen brugte de fakler til at oplyse huset med, saa det var nok storartet at faa lampe og kakkelovn paa en gang. Men i kjøkkenet var det aapen peis med spjell

Erik Dokken.

som maatte igjenlukkes efter at kveldsmaten var kokt. Jeg mindes de store tunge jerngrytene som mor løftede paa. Da den gamle stuen ble revet, ble det bygget en ny liden stue paa samme sted hvor den gamle stuen stod.

Efter at min mor døde, levde min far i endnu 40 aar. Det maatte have været haarde dage for ham at opfostre sine barn i de smaa omstendigheder, men jeg husker aldri han nogen gang klaget over sin skjæbne. Han gjorde alt i sin makt for os barn. Det han kunde give oss af mad og klæder, det gav han oss av glæde. Aldri hørte jeg ham tænke paa sig selv, men vi som barn forsto ikke tyngden af hans ansvar før senere i livet. Som barn vidste vi nesten ikke hva et appelsin var eller hvordan det smakte, og vitaminer i maten som det nu er saa meget snakk om nutildags, vidste vi ingenting om. Men allikevel vokste vi op med sunde og sterke legemer, aldri hadde vi doktor for nogen av oss barn – det var for kostbart. Det var en grund, men den største grund var nok at vi ikke var syke nok til legehjelp. Sukkertøi hørte til sjeldenheterne, det kunde hende at vi fikk en dropsestrylle attpaa av landhandleren i blant. Det blev bare ved høytidshelgene at far kjøpte en liten pose med sukertøi, og vi barn fikk en liten bit eftersom vi hadde fortjent det.

Nogle aar før mor døde begynte far at arbeide ved Hen, som ligger ved Randsfjordbanen mellom Vikersund og Hønefoss. (Her tar Helga Dokken feil. Hen ligger nord for Hønefoss. Th. L.) Dette arbeidet var paa vinterstid og besto i at sage slippers. Han brukte at reise hjemmefra med første tog paa mandag morgen ved sekstiden, og hjem igjen med siste tog lørdag kveld. Hele uken

mens far var borte var mor saaledes allene med alt arbeide som forefalt med buskap og oss barna. De ældste av oss gjorde nok hva vi kunde med at bære ind ved og vand, men vi hadde lang skolevei saa det ble sent før vi kom hjem.

Det var en tung og mørk vinter da mor var syk. Og da vaaren kom, gikk hun fra oss. Vi savnede hende mer enn min pen kan nedskrive.

Vi hadde en ko som vi om sommeren hadde i skogen ovenfor jernbane-

Restene av den fraflyttede husmannsplassen Dokka.

Foto Arnt Berget.

linjen ved Olafsbyberja. Dit maatte vi gaa hver morgen og kveld for at melke den. Veien dit fra Dokken er oppadbakke for det meste, og det tager omtrent en halv time for at gaa derop. Denne lange og tunge vei kunde være nok i seg selv, men paa sommeren begynte koen at «ligge borte» – den sprang efter sopp, hørte jeg folk sige. Det var flere end oss som hadde sine koer der i skogen. Naboer tog tørn til at gaa i skogen for at lete efter dem. Jeg kan se min far efter alt arbeide om dagen, med kjæpp i haanden begive seg til skogs for at finde dem. Somme tider fant han koene og andre ganger ikke, det var ikke godt at vite hvilken retning de hadde tat. Melken telte saa meget for vor levemaate. Vi hadde alltid grøt til kveldsmat, og til den maatte vi ha melk. At kjøpe den ble for kostbart.

Jeg husker vi brukte at gaa ind i skogen og plukke blaabær og tyttebær.

De som er fra Snarum og Modum kjenner til Holleia med de store strekninger av fjeld, skog, daler og myrer. Voksne folk gikk seg ofte «bort» der. Og der sprang vi rundt og ledte efter de beste bærholdt, og jeg mindes at vi ofte var uenige om veien hjem, men Gud alene holdt sin beskyttende haand over oss og aldri hadde vi nogen stor mislykke, som er mærkelig nu da jeg tænker paa de dage saa langt tilbake i tiden.

Snarumselven var lige i nærheden av vort hjem.

Der fiskede, roede i baad og badede vi om sommeren – lykkelige dage, det var barns sorgløse dage.

Det maatte have været omsorgsfulde dage for vor far som hadde hat saa lange arbeidstimer, bort fra barna slig hele dagen. Det var ikke godt at vide hva som kunde hende i hans fravær. Far var alltid saa snild og god mod oss, men det var kanskje ikke alltid vi gjorde efter hanses ønske. Han forklarte oss saa vi kunde forstaa at vi maatte prøve at gjøre det bedre neste gang. Vi brukte alltid at forklare ham hvor flinke vi hadde været, og han brukte svare oss at han kunde stole paa oss sine snilde barn, og jeg mindes at jeg skammede mig om jeg ikke hadde gjort mit aller beste. Men han forstod oss saa godt. Han vidste at vi ikke var noe bedre end andre barn.

Det var fars glade humør som hjalp ham over saa mange vanskeligheter i livet. Han var elsket og agtet av alle han omgikk med. Han levede at se Norge bli tatt av tyskerne. Men paa sit dødsleie var han haapefull som han alltid hadde været. Det retter sig nok med tiden, sagde han til min broder.

Gud velsigne min moders og faders minde.

Helga Dokken

NB! De eneste vi kjenner av Margit og Erik Dokkens etterkommere, er de kjente fotballspillerne Arne og Terje Dokken som bor i Drammen.

Arne Sørensen i arbeid.

Arne Sørensen har valgt å trekke seg fra videre arbeid med Gamle Modum. Arne er jo den rette far for dette populære heftet. Det var han som i 1986 lanserte idéen om et årlig hefte som et ledd i Modum Historielags aktivitet, og han var også med i redaksjonskomiteén de første åra.

Historielaget har i alle år vært stolt og glad for å ha hatt en sterkt anerkjent kunstner til å utforme heftets forside, uten godtgjøring, og vi vil savne samarbeidet med Arne Sørensen. Takk for 15 gode år!

Thure Lund